

YMPÄRISTÖTIETOISUUTTA LISÄÄMÄSSÄ

- ESIMERKKEJÄ
SEITSEMÄN SUOMEN KUNNAN
PAIKALLISAGENDATYÖSTÄ JA
VERKOSTOITUMISESTA

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron
paikallishallinnossa” (2002-2005) –hankkeen LOPPUJULKAISU

LAHDEN KAUPUNKI
Tekninen ja ympäristötoimiala
Valvonta- ja ympäristökeskus

HÄMEEN
YMPÄRISTÖKESKUS

ESIPUHE

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hanke aloitettiin vuonna 2002 ja se on jatkunut vuoden 2005 syksyyn asti. Etelä-Suomen rannikkoseudun Interreg IIIA –ohjelmaan kuuluvan hankkeen EU-rahoituksesta on vastannut Varsinais-Suomen liitto. Kansallinen rahoitus on tullut Hämeen ympäristökeskukselta sekä hankkeen kunnilta.

Hankekunnat sijaitsevat viiden maakunnan, Kanta- ja Päijät Hämeen, Kymenlaakson, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen alueilla. Hankekuntina ovat olleet Forssa, Lahti, Lohja, Hyvinkää, Salo, Hämeenlinnan seutu ja Kouvolan seutu. Hanke on tarjonnut kunnille resursseja heidän kestäväen kehityksen työhönsä ja mahdollistanut kokemustenvaihtoa ja verkostoitumista muiden Etelä-Suomen alueen kuntien ja Viron yhteistyökuntien kanssa. Hankkeesta saatiin hyviä kuntakohtaisia tuloksia ja sen aikana myös opittiin toisilta.

Julkaisun yhteiset osiot ja Lahden tekstit on laatinut projektikoordinaattori Juulia Tuominen. Kuntien projektityöntekijät ovat yhteistyössä ympäristöviranomaisten kanssa työstäneet kuntakohtaiset tekstit kuvineen, joita projektikoordinaattori on muokannut yhteneväisiksi julkaisua varten.

Kiitämme hankkeeseen osallistuneita

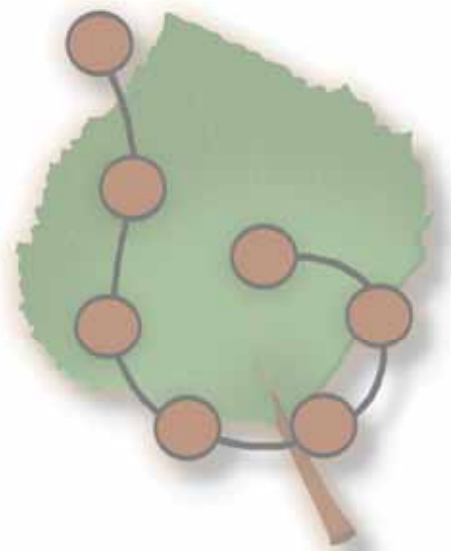
Lahdessa 27.4.2005

Kari Porra
Ympäristöjohtaja
Lahden kaupunki
Valvonta- ja ympäristökeskus

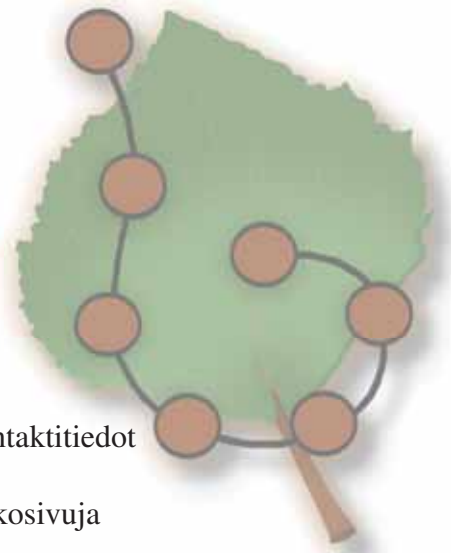

Juulia Tuominen
Projektikoordinaattori
Interreg IIIA -hanke

SISÄLLYSLUETTELO	Sivu:
1. JOHDANTO	5
2. YMPÄRISTÖTIETOISUUTTA LISÄTTY SEITSEMÄN KUNNAN YHTEISELLÄ HANKKEELLA (hanke-esittely)	6
3. KATSAUS HANKEKUNTIIN JA NIIDEN KESTÄVÄN KEHITYKSEN PROSESSEIHIN	7
3.1. LAHTI	7
3.1.1. Kaupunki Vesijärven rannalla	7
3.1.2. Kestävää kehitystä Rion konferenssin innoittamana	8
3.2. FORSSA	9
3.2.1. Yleistä Forssasta	9
3.2.2. Kestävää kehitystä kymmenen vuoden ajalta	10
3.3. HYVINKÄÄ	10
3.3.1. Kaupunki Sveitsin harjulla	10
3.3.2. Hyvinkään paikallisagendatyö	11
3.3.3. Kaupunkiorganisaation ympäristöasioiden hallinta	12
3.4. HÄMENLINNAN SEUTU	12
3.4.1. Yleistä Hämeenlinnasta	12
3.4.2. Kuntayhtymän ympäristöosasto paikallisagendatyön veturina	13
3.5. KOUVOLAN SEUTU	14
3.5.1. Kuntayhteistyötä Kouvolan seudulla yli 10 vuotta	14
3.5.2. Elämää esihistoriasta nykypäivään	15
3.5.3. Seudullinen agendatyö käyntiin 1996	15
3.6. LOHJA	16
3.6.1. Arvokasta luontoa ja teollisuutta	16
3.6.2. Paikallisagendatyötä ympäristöklusterin kautta	18
3.7. SALO	18
3.7.1. Salon kaupungin yleisesittely	18
3.7.2. Kaupungin ympäristötoimi	19
3.7.3. Seudullisen keke –työn historiaa	19
4. ESIMERKKEJÄ HANKEKUNTIEN PAIKALLISAGENDATYÖN KÄYTÄNNÖISTÄ JA YMPÄRISTÖTIETOISUUDEN LISÄÄMISEN KEINOISTA	20
4.1. LAHDESSA visiona liikenteen suunnittelu ihmisten, ei autojen ehdoilla	20
4.1.1. Keskustelua ja osallistuvaa suunnittelua	20
4.1.2. Autottoman päivän tapahtumat Lahdessa	22
4.1.3. Asennemuutos liikennekulttuurin muuttamiseksi on käynnistynyt	23
4.2. FORSSASSA pääteemana ympäristötietoisuuden lisääminen kestävän kehityksen indikaattoreiden ja ympäristöraportoinnin avulla	24
4.2.1. Indikaattorit kehityksen suunnan näyttäjinä	24

4.2.2.	Ympäristön tilasta ensimmäinen raportti	24
4.2.3.	Koulutusta ja asukasfoorumeita	25
4.2.4.	Muu toiminta	26
4.2.5.	Forssan osahankkeen onnistuminen	26
4.3.	HYVINKÄÄLLÄ hyödynnetään paikkatietojärjestelmää ympäristötiedon hallinnassa	28
4.3.1.	Tärkeimmät ympäristötiedot digitaaliseen muotoon	28
4.3.2.	Paikkatietojärjestelmästä apua viranomaistyöhön	29
4.3.3.	Muita hankkeen aikaisia toimintoja	29
4.4.	HÄMEENLINNAN SEUDULLA toimintaa teemalla ”Kestävä kotiympäristö”	30
4.4.1.	Asukasyhteistyötä	30
4.4.2.	Seminaareja, paneelikeskusteluja ja näyttelyitä	31
4.4.3.	Ympäristöraportointi	32
4.4.4.	Yhteenveto Hämeenlinnan osahankkeesta	33
4.5.	KOUVOLAN SEUDULLA teemana keke –indikaattorit ja asukkaiden osallistuminen	33
4.5.1.	Kouvolan seudun kestävä kehityksen seurantaindikaattorit	33
4.5.2.	Seudun asukkaiden osallistuminen ja foorumit	35
4.5.3.	Muu verkostoituminen	36
4.6.	LOHJALLA yhteistyötä koulujen ympäristöasioiden kehittämiseksi	36
4.6.1.	Työn alkuun verkoston kokoamisella	37
4.6.2.	Koulujen ympäristökysely ja verkkosivut	37
4.6.3.	Jäteohjeet kouluille ja päiväkodeille sekä koulujen pihaforum	38
4.6.4.	Kestävä kehitys opetussuunnitelmiin sekä luontopolkuja	39
4.6.5.	Aihepiirien yhteenveto päätösseminaarissa	40
4.7.	SALON painopisteinä kevyen liikenteen edistäminen ja ympäristökasvatus	40
4.7.1.	Lasten ja nuorten ympäristöviikko sekä pyöräilypäiviä	40
4.7.2.	Ensimmäinen ympäristön tila –katsaus	41
4.7.3.	Hankkeen keke –työn arvio Salon kannalta	42
5.	KUNTIEN VERKOSTOITUMINEN KESTÄVÄN KEHITYKSEN TYÖSSÄ	42
5.1.	Yleinen arvio verkostoitumisesta	42
5.2.	Hankekuntien arvioita	44
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	46
LIITTEET	Liite 1: Hankekuntien yhteyshenkilöiden kontaktitiedot	
	Liite 2: Ohjausryhmän kokoonpano	
	Liite 3: Hankkeen aikaisia julkaisuja ja verkkosivuja	

1. JOHDANTO

Kaikissa ”ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hankkeen Suomen kunnissa on aloitettu paikallisagenda- eli kestävän kehityksen -työ jo 1990 –luvulla. Hankkeen avulla kunnissa on voitu edistää, jatkaa, hyödyntää ja täydentää jo tehtyä kestävän kehityksen työtä. Hankkeessa huomioitiin kuntien ja niissä tehtyjen toimenpiteiden erilaisuus, joten hankkeet valittiin kussakin kunnassa paikallisesti merkittävistä aiheista. Näin hankekuntiin saatiin resursseja juuri sellaisiin paikallisagendan toimenpiteisiin, jotka jatkoivat, täydensivät ja laajensivat kunnissa tehtyä keke työtä halutun ja kaivatun mukaisesti.

Kestävässä kehityksessä kunta turvaa nykyisille ja tuleville asukkaille hyvän elämisen mahdollisuudet. Kestävän kehityksen kunnassa taloudellinen toiminta sopeutetaan luonnon reunaehtoihin asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta korostavalla tavalla. Samalla kunta pyrkii ottamaan huomioon omien päätöstensä vaikutukset muihin kuntiin ja maailmanlaajuisiin ympäristöuhkiin.

YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa Rio de Janeirossa vuonna 1992 mukana olleet valtiot päättivät edistää kestävästä kehityksestä laatimalla Agenda 21-toimintaohjelmia. Konferenssi suositteli myös maailman kaikille kunnille paikallisen toimintaohjelman laadintaa. Suomen kuntien kestävän kehityksen työ onkin toteutunut paljolti laatimalla kuntaan paikallinen agenda 21 –ohjelma eli kunnan kestävän kehityksen ohjelma ja toteuttamalla sitä. Kuntaliiton tietojen mukaan noin 300 Suomen 448 kunnasta on laatinut tai laatimassa omaa paikallisagendaansa.

Paikallisagenda on toimintaohjelma kuntayhteisön kokonaisvaltaiseksi kehittämiseksi. Se on yhden tai useamman kunnan yhteinen pitkän tähtäimen strategia kestävän kehityksen toteuttamiseksi. Paikallisagenda perustuu kuntayhteisön yhdessä määrittelemään käsitykseen kestävästä kehityksestä. Kysymyksessä on paljon muutakin kuin perinteinen ympäristönsuojelu. Ohjelmien tavoitteena on ekologisten, taloudellisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten näkökulmien paikallinen yhteensovittaminen. Paikallisagenda ei ole vain virkamies-ten laatima luomus vaan koko kunnan yhteinen näkemys ja tavoite. Työhön tarvitaan mukaan kuntalaisia, yrityksiä, järjestöjä, jne. Tavoitteena on avoin ja keskustelevalle toimintatapa, jonka tuloksena yhteisesti asetetut tavoitteet saavutetaan. Vaikka päävas-

tuu paikallisagendan läpiviennistä on kunnanhallinnolla, se on haaste kaikille kuntalaisille ja yhteisöille.

Käytännön toimia kestävän kehityksen toimintaohjelmassa voivat olla esimerkiksi ekotiimit, kestävän kehityksen opetussuunnitelman laatiminen, yritysten ympäristöohjelmat, kävelykatu, energiansäästötalkoot, julkisen liikenteen edistäminen, kunnan ympäristöjohtamisjärjestelmä, päiväkotien teemapäivät, paikallisten elinkeinojen kehittäminen ja uudet osallistumismuodot. Yhtä ainoaa tapaa tehdä paikallisagenda ei ole olemassa. Sen tulisi kuitenkin täyttää seuraavat kriteerit (Suomen kuntaliitto 2004):

- Kestävän kehityksen käsitteen sisältö ymmärretään suunnilleen samalla tavalla.
- Sidosryhmät ja asukkaat voivat osallistua paikallisagendan tekemiseen.
- Kestävän kehityksen periaatteen mukaisesti ongelmia käsitellään taloudellisten, yhteiskunnallisten ja ekologisten kysymysten kokonaisuuksina.
- Paikallisagendassa syntyy toimintaohjelma, joka sisältää aikataulun, vastuutahot ja resurssit.
- Toimintaohjelman toteutumista ja vaikutuksia arvioidaan ja seurataan systemaattisesti.

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hanke on tarjonnut Suomen kunnille resursseja heidän kestävän kehityksen työhönsä ja mahdollistanut kokemustenvaihtoa ja verkostoitumista muiden Etelä-Suomen alueen kuntien ja Viron yhteistyökuntien kanssa. Hankekuntina ovat olleet Forssa, Hämeenlinnan seutu (5 kuntaa), Kouvolan seutu (7 kuntaa), Lahti, Lohja, Hyvinkää ja Salo. Hankkeen aktiivinen toteuttaminen on rajoittunut Suomen kuntiin, koska virolaisten yhteistyökuntien vastinhanke ei saanut rahoitusta eli resursseja heidän paikallisagendaprosessiensa jatkamiseen ei tämän hankkeen puitteissa ollut. Suomessa hanke on mahdollistanut kestävän kehityksen ohjelmien mukaisten käytännön toimenpiteiden toteuttamista kuten ympäristökasvatusta, ympäristöraportointia ja Autottoman päivän tapahtumia. Tähän julkaisuun on kerätty Suomen hankekunnista hyviä esimerkkejä ja käytännön kokemuksia paikallisagendatyöstä sekä kuntien välisestä verkostoitumisesta.

2. YMPÄRISTÖTIETOISUUTTA LISÄTTY SEITSEMÄN KUNNAN YHTEISELLÄ HANKKEELLA (hanke-esittely)

Ympäristötietoisuuden lisääminen ruohonjuuritasolla konkreettisia paikallisia teemoja käyttäen on tärkeä osa paikallista kestävän kehityksen työtä. Monista pienistä teoista seuraa suuria vaikutuksia ja verkostoitumisessa on voimaa.

Tämä mielessään seitsemän Etelä-Suomen kuntaa aloitti lokakuussa 2002 Interreg IIIA yhteistyöhankkeen paikallisagendatyönsä kehittämiseksi ja kuntien verkostoitumisen lisäämiseksi. Lahti suunnitteli ja kasasi hankkeen ja otti siitä alusta asti vetovastuun. Kunnittain valittiin hanketeemat paikallisesti merkittävistä kestävän kehityksen solmukohtista ja näiden teemojen ympärillä on järjestetty paikallisia koulutus-, neuvonta-, tiedotus- ja yhteistyötilaisuuksia.

Hankkeen virallinen nimi on ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” ja se jatkuu vuoden 2005 syksyyn asti. Hanke on osa Etelä-Suomen rannikkoseudun Interreg IIIA –ohjelmaa mikä tarkoittaa sitä, että hankkeen päärahoittajana on Euroopan Unioni ja että se on laadittu Interreg ohjeistuksen mukaisesti. EU-rahoituksesta vastaa Suomen kuntien osalta Varsinais-Suomen liitto ja kansallinen rahoitus tulee Hämeen ympäristökeskukselta sekä hankekunnilta. Osallistuvat kunnat ovat Forssa, Lahti, Lohja, Hyvinkää, Salo, Hämeenlinnan seudun kuntayhtymä (Hattula, Hauho, Hämeenlinna, Kalvola, Renko) ja Kouvolan seudun kuntayhtymä (Kouvola, Iitti, Anjalankoski, Elimäki, Jaala, Kuusankoski, Valkeala). Liitteenä 1 on lista kuntien yhteyshenkilöistä kontaktitietoineen.

Yhteistyötahona Virosta ovat Märjamaa, Narva, Kuressaare, Tallinna, Viljandi ja Viron kaupunkien liitto (ELL). Virolaisten yhteistyökuntien vastinhanke ei saanut heidän anomaansa Phare -rahoitusta eli resursseja heidän paikallisagendaprosessiensa jatkamiseen samanaikaisesti Suomen hankkeen kanssa ei ollut. Hankekuntien välinen yhteistyö ja ideoiden vaihto on ollut kuitenkin mahdollista mm. yhteistyötapaamisten kautta.

Hanketta hallinnoi Suomen kuntien osalta Lahden kaupungin valvonta- ja ympäristökeskus / Baltic Local Agenda 21 Forum (BLA21F). BLA21F on Itämeren alueen paikallisagendojen verkosto, jonka keskus toimii Lahdessa. Hankkeen ohjausryhmässä on edustus kaikista hankekunnista sekä valvoja Hämeen ym-

Kuva 1. Hankekuntien tapaamisessa Lohjalla 4.5.2004 tutustuttiin Tytyrin kaivosmuseoon. Kuvassa (vas.) Christa Valkama, Jaana Lehtonen, Juulia Tuominen, Minna Sulander, Heli Kanto, Sanna Salminen (takana), Riitta Leviäkangas (edessä), Marjukka Välimaa, Susanna Kiijärvi, Tytyrin henkilökunnan edustaja ja Virpi Sahi.

päristökeskuksesta (ohjausryhmän kokoonpano, Liite 2). Hankkeen koordinaattori Juulia Tuominen toimii Lahden kaupungin valvonta- ja ympäristökeskuksesta käsin ja on työskennellyt samalla Lahden osahankkeen toteuttajana. Myös hankkeen osa-aikainen hallinnollinen sihteeri Tuija Aarnikoivu työskentelee Lahdessa. Kunnissa hankkeen vastuutahona ovat paikalliset ympäristöviranomaiset, minkä lisäksi kaikkiin kuntiin on palkattu osa-aikainen projektityöntekijä vuosiksi 2003-2004. Kuntien projektityöntekijät ovat olleet: Forssassa Heli Kanto, Hämeenlinnassa Susanna Kiijärvi, Kouvolassa Riitta Leviäkangas (8/03 asti Anna-Maija Nisula), Lohjalla Virpi Sahi, Hyvinkäällä Mari Karjalainen (sijaisena 9/03-9/04 Marjukka Välimaa) ja Salossa Reija Kiviluoto (6/04 asti Sanna Salminen). Projektityöntekijät toimivat yhteyshenkilöinä sekä oman kuntansa sisällä, muiden kuntien suuntaan, kansalaisjärjestöihin, oppilaitoksiin ja koordinaattoriin.

Kuva 2. Interreg IIIA –hankkeen projektihenkilöstö Hyvinkäällä 25.11.2004. Kuvassa (vas.): Heli Kanto (Forssa), Reija Kiviluoto (Salo), Mari Karjalainen (Hyvinkää), Susanna Kiijärvi (Hämeenlinna), Virpi Sahi (Lohja), Juulia Tuominen (Lahti) ja Riitta Leviäkangas (Kouvola).

Hankkeen tavoitteet ovat olleet sekä konkreettisia ja toiminnallisia että myös tulevaisuuden asenteita ja päätöksentekoa muokkaavia. Hankkeen avulla on pyritty lisäämään viranhaltijoiden aktiivisuutta sekä tukemaan heidän työtään kestävän kehityksen sektoril-

la. Hankkeen tavoitteena on ollut myös tukea myös viiden maakunnan, Kanta- ja Päijät Hämeen, Kymenlaakson, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen alueilla tehtävää paikallistoimijoiden verkostoitumista ja osaamisen kehittämistä. Tarkoituksena on ollut myös laajentaa ja lähentää paikallitason toimijoiden yhteistyötä Suomen ja Viron välillä. Toimiva yhteistyö, tiedonvaihto ja koulutus motivoivat panostamaan kestäväan kehitykseen ja hyviin toimintamalleihin erityisesti hankkeen aikana mutta myös hankkeen päätyttyä. On mielekkäämpää painiskella ympäristöongelmien ja jatkuvan resurssipulan kanssa tietäessään, että pitkällä aikavälillä saavutetaan puhtaampi, terveellisempi sekä turvallisempi ympäristö, tehdesämme nyt ympäristön kannalta kestäviä ratkaisuja.

Kaikissa hankkeen Suomen kunnissa on järjestetty paikallisia koulutus-, neuvonta-, tiedotus- ja yhteistyökokouksia paikallisesti merkittävistä kestäväan kehityksen solmukohdista. Hankkeessa huomioitiin kuntien ja niissä jo tehtyjen toimenpiteiden erilaisuus, joten hanketeemat valittiin kussakin kunnassa paikallisesti merkittävistä aiheista. Näin hankekuntiin saatiin resursseja juuri sellaisiin paikallisagendan toimenpiteisiin, jotka jatkoivat, täydensivät ja laajensivat kunnissa tehtyä keke työtä halutun ja kaivatun mukaisesti. Kunnissa on järjestetty myös kansalaisfoorumeita, joissa aktivoidaan päättäjien ja paikallisten asukkaiden tiedonvaihtoa ja asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia päätöksenteossa. Yhteisillä, kansainvälisillä kokouksilla, on pyritty tarjoamaan konkreettisia yhteyksiä virolaisiin partnereihin ja esittämään toisen maan toimintamalleja selkeällä ja ajankohtaisella tavalla.

Kuva 4. Kuressaaren paikallisagendaseminaarissa 14.6.2004 kuultiin kaupungin paikallisagendaprosessista ja ekoturismista sekä verkostoiduttiin kuntien ympäristövaikuttajien kesken.

Tähän julkaisuun on kerätty hankekunnista hyviä esimerkkejä ja käytännön kokemuksia paikallisagendatyön käytännöistä. Muutamassa kunnassa on kehitetty hankkeen aikana kestäväan kehityksen indikaattoreita, joiden työstämisprosessia ja itse indikaattoreita esitellään. Julkaisu tarjoaa myös kokemuksia mm. foorumityöskentelystä, ympäristöraportoinnista, paikkatietoaineiston hyödyntämisestä ja koulujen ympäristöyhteistyön kehittämisestä. Listaus hankkeen aikaisista kuntien julkaisuista on liitteenä 3.

3. KATSAUS HANKEKUNTIIN JA NIIDEN KESTÄVÄN KEHITYKSEN PROSESSEIHIN

3.1. LAHTI

3.1.1. Kaupunki Vesijärven rannalla

Noin 100 000 asukkaan Lahden kaupunki sijaitsee Päijät-Hämeessä Eteläisessä Suomessa reilun tunnin matkan päässä Helsingistä ja Tampereelta. Lahti on Päijät-Hämeen kuntien muodostaman talousalueen hallinnollinen, kaupallinen ja palvelullinen keskus.

Lahden maisemaa hallitsevat kaupungin läpi kulkevat Salpausselän harjut metsineen. Suomen suurimmat ja parhaimmat pohjavesivarat ovat Salpausselkien uumenissa. Maiseman perusmuodot syntyivät viimeisen jääkauden loppuvaiheessa n. 11 000 vuotta sitten. Silloin pohjoiseen vetäytyvän jään reuna saavutti Lahden seudun. Pari kylmää ajanjaksoa pysäytti vetäytymisen ja niiden aikana jään kasaamasta moreenista ja sulamisvesien tuomasta hiekasta sekä kivistä muotoutuivat Salpausselät. Vesijärvi asettui itsenäiseksi järveksi 9000 vuotta sitten ja Päijänne vuosituhatta myöhemmin. Vesijärven pinta on ollut korkeimmillaan viitisen metriä nykyistä ylempänä. Salpausselkä ja Vesijärvi ovat lyöneet leimansa lahtelaisten elämään, ja suurin osa paikannimistä kuvaaakin maastoa.

Kuva 3. Kaikkiaan 35 Suomen hankekuntien edustajaa osallistui hankkeen kansainväliseen tapaamiseen Kuressaaressa Virossa 13.-15.6.2004 (taustalla Piispanlinna).

Kuva 5. Lahden kaupunki sijaitsee Vesijärven rannalla (kuva: Juha Alaluukas).

Lahti on luonnoltaan kahden valtakunnallisen luonnonmaisemarajatyypin raja-alueella. Ensimmäisen Salpausselän eteläpuolella aukeavat eteläiset savikkoalueet ja pohjoispuolella alkaa Järvi-Suomi. Lisäksi Hollolan lehtokeskuksen alue ulottuu Lahteen. Kaupungin varsin pienestä pinta-alasta (154,5 km²) huolimatta Lahden luontotyypin rikkaus on suuri. Kaupungin maanpinta-alasta noin puolet on metsämaata. Kaupunki omistaa noin 4800 ha metsää, jonka hoidossa painotetaan virkistyskäyttöä ja asumisviihtyvyyttä. Kaupungin omistamilla mailla on 8 luonnonsuojelulain nojalla rauhoitettua suojelualuetta, joiden yhteispinta-ala on noin 350 ha. Valtakunnallisesti arvokas Ritamäen lehtoalue (12 ha) rauhoitettiin jo vuonna 1962. Ritamäessä on jo runsaasti vanhojen metsien piirteitä, jotka ovat koko Etelä-Suomessa hyvin harvinaisia. Linnaistensuon ja Pesäkallion luonnonsuojelualueet ovat valtakunnallisia Natura 2000-kohteita. Kaupunkiluonnon monimuotoisuutta lisääviä kohteita (LUMO) on Lahdessa kartoitettu 244 kpl.

Kuva 6. Kilpiäisten pohjan luonnonsuojelualue.

Riihimäki-Pietari rautatien (1870) ja Päijänteelle johdettavan Vesijärven kanavan (1871) valmistuminen teki vanhasta hämäläisestä raittikylästä vilkkaan asemakylän, jonka ympäristöön alkoi nousta teollisuuslaitoksia. Lahdesta tuli jo kyläkaudella alueensa käsityökeskus. Kauppalan perustamisvuonna 1878 12 paikkakunnalla toimivista käsityöläisistä lunasti itselleen tontin. Lahti oli vilkas kauppapaikka saades-

saan kaupunginoikeudet vuonna 1905 Venäjän Tsaari Nikolai II:n allekirjoittaessa perustamisasiakirjan.

Lahden teollisuutta hallitsi 1920-luvulle saakka metalliteollisuus sekä ympäristön saha- ja rullateollisuus. 1930-luvulla alkoi huonekalujen ja valmiiden vaatteiden valmistuksen osuus kasvaa teollisesta tuotannosta. Huonekaluteollisuudesta tuli vasta 1960-luvulla kaupungin tärkein työllistäjä. Lahden taloudellinen kehitys on ollut riippuvainen teollisuuden kehityksestä. Teollisuuden palveluksessa olevien määrä kasvoi nopeasti. Kun heitä 1910-luvun alussa oli n. 350, niin 1970 teollisuudessa työskenteli yli 20 000 ihmistä eli lähes puolet työssä olevasta väestöstä. Teollisuuden rakennetta kuvaa hyvin se, että 25 suurinta yritystä on yleensä työllistänyt n. 70%:a koko teollisuuden henkilökunnasta, viime vuosina enemmänkin.

Lahden avainlukuja (2003):

- Asukasluku	98 253
- Pinta-ala km ²	154,5
- Maapinta-ala km ²	134,9

3.1.2. Kestävää kehitystä Rion konferenssin innoittamana

Lahden kaupungin Valvonta- ja ympäristökeskus on perustettu kehittämään ja valvomaan ympäristönsuojelua ja elinympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja viihtyisyyttä Lahdessa. Keskus jakautuu kahteen vastuualueeseen: ympäristönsuojelu ja terveysturvonta. Keskuksen toiminnasta päättää yksitoistajäseninen ympäristö- ja rakennuslautakunta.

Lahdessa käynnistettiin paikallisagendatoiminta heti Rio de Janeiron vuoden 1992 kestävän kehityksen konferenssin jälkeen. Konkreettisenä toteutuskanavana on ollut vuonna 1993 perustettu Lahden ympäristöforum, jonka toimintaa on koordinoitu Valvonta- ja ympäristökeskuksesta sitouttaen mahdollisimman paljon kaupungin eri sidosryhmiä kestävän kehityksen työhön. Merkittävimpiä ympäristöforumin käynnistämiä hankkeita ovat olleet ekotiimikampanja kotitalouksille, Lahden ympäristökoulu ja Kestävän kulutuksen keskus Patina. Lisäksi ympäristöforum on ollut merkittävänä taustavoimana mm. yritysten ja suurtahtumien ympäristöasioiden kehittämisessä.

Kuva 7. 1990-luvulla Lahden ympäristöforumin toimintaan liittyi myös ekotietoiminta, jonka puitteissa mietittiin kotitalouksien kestäviä valintoja.

Lahden ympäristöforum on työskennellyt aktiivisesti vuonna 1996 kaupunginhallituksen hyväksymän Lahden kestävä kehityksen toimintaohjelman Lahti Agenda 21:n toteuttamiseksi. Toimintaohjelmassa esitetyn kestävä kehityksen vision (vuodelle 2010) tavoitteita ovat esimerkiksi jätemäärän vähentäminen, henkilöautoliikenteen supistaminen sekä kasvihuonekaasupäästöjen pienentäminen.

Ympäristöforumin työryhmän jäsenet ovat myös antaneet palautetta Lahden kaupungin ympäristöpolitiikan ja -ohjelman kokoamisen eri vaiheissa. Lahden kaupunginvaltuusto on vuonna 2002 (25.2.2002 §39) uudistanut kaupungin strategian mukaisen ympäristöpolitiikan, jossa otetaan kantaa mm. pohjavesien suojeluun ja Vesijärven tilaan. Kaupunkikonsernin ympäristöpolitiikka ohjaa kaupungin hallintokuntien, liikelaitosten ja yhtiöiden toimintaa ympäristöasioissa. Ympäristöpolitiikan toteuttamista seurataan ja siitä raportoidaan lahtelaisille, kaupunginhallitukselle, -valtuustolle ja eri sidosryhmille.

Lahden ympäristöjärjestelmä noudattaa EU:n EMAS-asetuksen logiikkaa. Siihen sisältyy sekä konsernin yhteisiä osuuksia, että hallintokuntien omia sovellusratkaisuja. Useimmissa hallintokunnissa ympäristötavoitteiden asettelu, niiden toteuttaminen sekä toiminnan seuranta ja arviointi on edennyt myönteisesti. Lahti Energia Oy sai vuonna 2001 ISO 14 001 -ympäristösertifikaatin ja LV Lahti Vesi Oy on julkaissut vuosittaisen ympäristöraporttinsa. Päijät-Hämeen jätehuolto Oy on kehittänyt seudun jätehuoltoa valtakunnallisena esimerkkinä.

Kuva 8. Lahden paikallisagendatoiminnalle (ympäristöforum) ja vuosittain järjestettävälle ympäristöviikolle on luotu omat logonsa. (koneella kansio "LA21 julkaisu" ja kansio "AP2005")

Ympäristöforumin yksi tavoite on ollut myös ympäristöasioiden kehittymisen seuranta. Seurannan mahdollistamiseksi valittiin tietyt kestävä kehityksen mittarit, joiden tietoja päivitetään viiden vuoden välein. Indikaattoriselvitys laadittiin ensimmäisen kerran vuonna 1995 ja päivitettiin vuosien 2000-2001 tietojen pohjalta vuonna 2002. Raportista kävi ilmi, että ympäristöasiat on nostettu viime vuosina esiin monella alalla ja myös konkreettisiin toimenpiteisiin on ryhdytty usealla sektorilla. Kestävä kehitys on siis edennyt Lahdessa.

Lahden ympäristöforumin toiminta päättyi virallisesti vuoden 2001 lopussa, mutta tehdyn työn vaikutukset näkyvät edelleen erilaisissa kestävä kehityksen hankkeissa, kuntalaisten ja muiden tahojen omaehtoisena työnä sekä jokapäiväisten valintojen kautta. Ympäristöforumin ansiokas toiminta on antanut myös idean liikenneasioiden kehittämiseen kestävämmäksi keskustelemaan ja vapaaehtoisuuteen perustuvan Liikenneforumin kautta.

3.2. FORSSA

3.2.1. Yleistä Forssasta

Forssa sijaitsee lounaisessa Sisä-Suomessa noin tunnin matkan päässä Helsingistä, Turusta ja Tampereelta. Forssa on Lounais-Hämeen kuntien (Forssan, Humppilan, Jokioisten, Tammelan ja Ypäjän) muodostaman talousalueen hallinnollinen, kaupallinen ja palvelullinen keskus.

Vuonna 1847 Forssan perustajana tunnettu Axel Wilhelm Wahren rakennutti puuvillakehräämön Loimijoen varrelle. Sen jälkeen teollistuminen pääsi vauhtiin ja kaupunki kasvoi ja kehittyi tiiviisti tehtaana myötä. Tekstiilitehtaan lisäksi Wahren rakennutti mm. asuntoja, sairaalan, kirjaston, kauppapu-

din ja koulun. Forssan kauppala perustettiin 1923, ja vuonna 1964 Forssasta tuli kaupunki. Samoihin aikoihin valmistuneet valtatiet Turkuun, Poriin ja Helsinkiin edistivät vauhdikkaasti kaupungin kehitystä.

Tekstiili- ja rakennusteollisuus olivat kaupungissa suurimpia työllistäjiä 1970-luvun lopulle saakka. Nykyään Forssan kaupunki ja elintarviketeollisuus ovat merkittävimpiä työnantajia. Myös ympäristöteknologia-alan yrityksiä on Forssassa runsaasti ja yksi Suomen monipuolisimmista ympäristöosaamisen keskittymistä sijaitsee kaupungissa. Forssan ns. Envitech-alueella toimii useita jätteiden käsittelyyn ja kierrätykseen erikoistuneita yrityksiä, joista yksi on 21 kunnan omistama Loimi-Hämeen Jätehuolto Oy.

Forssan merkittävimpiä luontokohteita ovat arvokkaat lintujärvet Loimalampi ja ympäristönsuojelukiistoistaankin tunnettu Kojjärvi. Kojjärvi on Forssan ainoa luonnonsuojeluohjelmaan ja Natura 2000 -verkostoon kuuluva kohde. Salmistonmäen laidunmäki on valtakunnallisesti merkittävä perinnemaisema, jota on hoidettu niittämällä, raivaamalla ja laiduntamalla lehmä.

Forssan avainlukuja (2002):

- asukasluku 18 331
- pinta-ala km² 254,7
- maapinta-ala km² 249,4

Kuva 9. Tekstiiliteollisuuden ympärille kasvanut Forssa on runsaan 18 000 asukkaan vireä pikkukaupunki.

3.2.2. Kestävää kehitystä kymmenen vuoden ajalta

Kaupungin ympäristöasioista vastaa ympäristötoimisto, jonka alaisuuteen kuuluu ympäristönsuojelun lisäksi kunnan rakennusvalvonta. Ympäristönsuojelusta huolehtii Forssassa yksi viranhaltija.

Kestävä kehitys tuli Forssassa mukaan kunnalliseen päätöksentekoon vuonna 1994, jolloin Forssan kaupunginvaltuusto hyväksyi Euroopan kau-

punkien yhteisen kestävän kehityksen asiakirjan (ns. Aalborgin asiakirjan) ohjeellisesti noudatettavaksi kaupungin suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Kestävän kehityksen nimissä tehtävä työ on tapahtunut Forssassa lähinnä erilaisten EU-rahoitteisten projektien avulla. Konkreettisia kestävää kehitystä edistäviä toimenpiteitä ja tavoitteita sisältävä Forssan kestävän kehityksen toimintaohjelma valmistui hankerahoituksella vuonna 1997. Toimintaohjelma laadittiin yhteistyössä kaupungin eri hallintokuntien kanssa ja sen sisältö oli vahvasti ympäristöpainotteinen. Forssan kestävän kehityksen toimintaohjelma päivitettiin vuonna 2002 ja ensimmäinen toimintaohjelman tavoitteiden toteutumisesta kertova seurantaraportti valmistui vuonna 2004.

Vuosina 2001–2002 Forssa laati neljän muun kunnan kanssa Lounais-Hämeen kestävän kehityksen ohjelman. Ohjelman sisällön suunnittelivat kuntalaisista kootut teemaryhmät, jotka kokoontuivat 5–6 viikon välein keskustelemaan kunkin teeman mukaisista kestävää kehitystä edistävästä toimenpiteistä. Lounais-Hämeen kestävän kehityksen ohjelma meni tiedoksi viiden kunnan yhteiselle seutuneuvostolle. Seutuneuvoston ehdotuksesta ohjelmalle perustettiin seurantarayhmä, joka koostuu kunkin kunnan ympäristöviranhaltijoista.

3.3. HYVINKÄÄ

3.3.1. Kaupunki Sveitsin harjulla

Hyvinkää on keskisuuri noin 43 000 asukkaan kaupunki Etelä-Suomen läänissä, reilu 50 kilometriä Helsingistä pohjoiseen. Hyvinkään syntymiseen, rakentamiseen ja kehittämiseen ovat oleellisesti vaikuttaneet sitä halkovat liikenneväylät. Maamme ensimmäinen rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan on osaltaan määrännyt nykyisen keskustan sijaintipaikan. Myös ikivaha kantatie Helsingistä Hämeeseen kulki Hyvinkään kautta. Hangon radan valmistuttua Hyvinkäästä tuli risteysasema, mikä antoi vauhtia Hyvinkään kehitykselle. Silti vasta villateollisuuden läpimurto vuosisadan vaihteessa antoi Hyvinkäälle voimakkaan kasvusysäyksen.

Kuva 10. Ilmakuva Hyvinkään keskustasta (kuva: Hyvinkään kaavoitus).

Salpausselkä halkoo Hyvinkään seutua lounais-koillisuunnassa lukuisine sivuharjanteineen. Mäntyiset nummet ja syvät painanteet antavat oman leimansa koko kaupungille. Sveitsin harju, jolla Hyvinkään keskusta sijaitsee, on osa ensimmäistä Salpausselkää. Tämän erikoispiirteensä ansiosta 1880-luvulla Hyvinkästä kehittyi myös matkailupaikkakunta. Hyvinkään terveellinen ilmasto sekä uuden aikainen parantola houkuttelivat potilaita, aina Venäjältä saakka, toipumaan erilaisista sairauksista. Nykyäänkin Hyvinkään Sveitsinpuisto on suosittu urheilu- ja vapaa-ajan viettopaikka. Alue kuuluu valtakunnalliseen harjajensuojeluohjelmaan ja noin 100 ha siitä on rauhoitettu luonnonsuojelualueeksi.

Kuva 11. Hyvinkäällä on jäljellä edustavia kokonaisuuksia metsää.

Hyvinkäällä on joukko muitakin edustavia kokonaisuuksia soita, kallioita, lehtoja ja metsiä. Näistä alueista 8 on Natura-alueita, 13 kuuluu valtakunnallisiin suojeluohjelmiin, 14 maakunnallisesti arvokkaisiin ja 34 paikallisesti merkittäviin kohteisiin. Hyvinkäällä rakentaminen on ohjattu keskustaa jaksiksi liikenneväylien tuntumaan. Kaupungin länsipuolelle jää pienten järvien ja lampien pirstoma erämainen alue. Kaupungin itäpuolta leimaa maaseutumainen maisema.

Hyvinkään avainlukuja (2004):

- Asukasluku 43 489

- Pinta-ala km² 336,66

- Maapinta-ala km² 323,18

Kuva 12. Kaupungin länsipuolella on pienten järvien ja lampien pirstoma erämainen alue.

3.3.2. Hyvinkään paikallisagendatyö

Hyvinkää aloitti paikallisagendatyön ensimmäisten kuntien joukossa vuonna 1993. Verkkaisesti edennyt työtä aktivoitiin uudelleen keväällä 2000 järjestetyllä seminaarilla. Seminaarissa koottiin vapaaehtoisista kuntalaisista kuusi teemaryhmää, jotka pohtivat kestävä kehityksen tavoitteita omasta näkökulmastaan. Teemaryhmät olivat: kestävä maa- ja metsätalous, maankäyttö ja liikenne, luonnonympäristö, terveellinen ja viihtyisä asuminen, elinkeinoelämä sekä ympäristökasvatus.

Paikallisagendatyötä koordinoimaan perustettiin johtoryhmä, jossa oli yksi edustaja kustakin teemaryhmästä, kaksi kaupunginhallituksen edustajaa, puheenjohtajana kaupunginjohtaja, ympäristöpäällikkö ja sihteerinä kestävä kehityksen projektipäällikkö. Johtoryhmän tehtävänä oli sopia toteutuksesta, seurata hankkeen etenemistä sekä toimia tiedotuskanavana eri ryhmien välillä.

Ryhmät saivat omat ehdotuksensa valmiiksi helmikuussa 2002, jonka jälkeen ne toimitettiin asianomaisille viranhaltijoille ja keskeisille sidosryhmille kommentoitavaksi. Koska teemaryhmät pääsääntöisesti koostuivat vapaaehtoisista kuntalaisista, kartoitettiin kaupungin koko organisaation eri toimialojen kestävä kehityksen hankkeet erikseen.

Virkamiesten ja teemaryhmien keskustelujen pohjalta muokattiin ehdotus Hyvinkään kestävä kehityksen toimintaohjelma vuosiksi 2003–2006. Toimintaohjelman kauden pituus määritettiin neljäksi vuodeksi, jotta myös seuraavalla valtuustolla olisi mahdollisuus osallistua kestävä kehityksen tavoitteiden määrittelyyn. Ohjelmaa työstettiin edelleen lautakuntien lausuntojen pohjalta. Hyvinkään kaupunginvaltuusto hyväksyi toimintaohjelman kokouksessaan loppuvuodesta 2003.

Kestävän kehityksen toimintaohjelman laatiminen oli pitkä prosessi, minkä vuoksi toiminta-ohjelman aikajänne olisi voinut olla pidempi. Nyt tehtyyn työ-määrään nähden uusien tavoitteiden määrittäminen tulee varsin pian vastaan. Valittu toteutustapa kuitenkin mahdollisti kuntalaisten ja muiden sidosryhmien osallistumisen ohjelman laatimiseen. Se, miten uusin-takierros tullaan tekemään, on vielä auki.

3.3.3. Kaupunkiorganisaation ympäristöasioiden hallinta

Paikallisagendatyön rinnalla on Hyvinkäällä rakennettu kaupungin sisäistä ympäristöjärjestelmää. Ympäristöjärjestelmän laatiminen perustuu kaupungin hallituksen päätökseen vuodelta 1999.

Ympäristöjärjestelmätyö aloitettiin koulutuksella, johon osallistui edustajia kaikista kaupungin hallintokunnista. Ensinkukin yksikkö pyrki tunnistamaan omat ympäristönäkökohtansa ja laatimaan omat ympäristöohjelmansa. Työ eteni muutamissa yksiköissä, mutta pääsääntöisesti työ jäi kesken. Yksiköissä kaitvattiin työlle enemmän tukea ylhäältäpäin lähinnä koko kaupunkia koskevan ympäristöpolitiikan ja –ohjelman muodossa. Siksi kestävän kehityksen ohjelmaan sisällytetty kestävän kehityksen politiikka kirjoitettiin siten, että se täyttää ympäristöjärjestelmä-standardien vaatimukset ja toimii siten kaupungin ympäristöjärjestelmää ohjaavana ympäristöpolitiikkana.

Koulutukseen osallistuneista työntekijöistä muodostettiin ympäristötiimi, joka valmisteli Hyvinkään kaupungin ympäristöpäämäärät vuosille 2004–2012. Kaupungin johtoryhmä hyväksyi nämä keuhällä 2004 ja kaupunginhallitus vahvisti ne kesällä 2004. Lisäksi kaupungin hallitus päätti perustaa ympäristötiimin tilalle virallisesti nimetyn ympäristöhallintatyöryhmän.

Hyvinkään kaupungin ympäristöpäämääriä asetettaessa on pyritty tunnistamaan merkittävimmät ympäristönäkökohdat ja –vaikutukset, joihin Hyvinkään kaupungin katsotaan voivan vaikuttaa. Osa näistä on suorita toimintoihin liittyviä vaikutuksia (rakentaminen, energian käyttö), osa taas välillisiä (maankäytön suunnittelu, materiaalien hankinta ja ympäristökasvatus). Useimpiin kaupungin merkittävistä ympäristönäkökohdista on jo aiemmin luotu menettelytavat, joko lainsäädännön vaatimuksesta tai muutoin.

Hyvinkään kaupungin ympäristöohjelmaan on valittu kaupungin ympäristöpäämääristä neljä, joihin pyritään erityisesti vaikuttamaan ohjelman voimassaolo-aikana 2004–2006. Ympäristöohjelma sisältää näille päämäärille tarkemmat toimenpiteet vastuutahoineen ja toteuttajineen. Vuoden 2006 jälkeen voidaan valita uudet ympäristöpäämäärät tai asettaa nykyisille uusia toimenpiteitä.

3.4. HÄMEENLINNAN SEUTU

3.4.1. Yleistä Hämeenlinnasta

Hämeenlinnan kaupunki sijaitsee Vanajaveden laaksossa, monipuolisen kulttuuri- ja luonnonmuiseman ympäröimänä. Hämeenlinna on Etelä-Suomen läänin pääkaupunki, jolla on tuhatvuotiset perinteet kauppa- ja hallintokeskuksena sekä maa- ja vesiliikenteen solmukohtana. Hämeenlinnan tunnetuimpia maamerkkejä ovat keskiaikainen Hämeen linna sekä Aulangon puisto.

Kuva 13. Hämeen keskiaikainen linna on kaupungin tunnetuin maamerkki (kuva: Marjukka Välimaa).

Hämeenlinnassa yhdistyvät ainutlaatuisella tavalla historiallinen kulttuuriympäristö, jylhät maisemaelementit ja monimuotoinen luonnonympäristö. Vanajaveden laakso on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi, jolle harjuselänteet ja vesistöt luovat jylhät puitteet. Laakson suotuisa pienilmasto on vuosisatojen saatossa luonut edellytykset rikkaalle maatalouskulttuurille.

Hämeenlinna on kasvava kaupunki, mikä asettaa haasteita rakennetun, kulttuuri- ja luonnonympäristön yhteensovittamiselle. Kaupungin vetovoimaisuustekijöihin kuuluvat erinomainen sijainti ja Väestönlisäys on noin 270 henkeä vuodessa ja vuosittainen nettomuutto on lisääntynyt koko 2000-luvun ajan. Kaupungin elinkeinorakenne perustuu pitkälti palveluelinkeinoille. Vuonna 2002 työpaikoista

yli 70 % oli yhteiskunnallisissa palveluissa ja viiden-
nes teollisuuden alalla. Muita työllistäjiä ovat raken-
tamisen ja kaupan sektorit.

Hämeenlinnan avainlukuja (2003):

- Asukasluku 46 909
- Pinta-ala km² 185.1
- Maapinta-ala km² 166.6

3.4.2. Kuntayhtymän ympäristöosasto paikallisagen- datyön veturina

Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayh-
tymän ympäristöosasto hoitaa kunnalle osoitetut la-
kisääteiset tehtävät liittyen ympäristönsuojeluun,
ympäristöterveydenhuoltoon ja eläinlääkintähuolto-
on Hämeenlinnan, Hattulan, Hauhon, Kalvolan ja
Rengon kuntien alueella. Ympäristöosasto valvoo vä-
estön ja yksilön terveyden ylläpitoa ja edistämistä ja
pyrkii ehkäisemään, vähentämään ja poistamaan sel-
laisia elinympäristössä esiintyviä tekijöitä, jotka voi-
vat aiheuttaa haittaa ympäristölle tai ihmisen tervey-
delle. Ympäristöosasto edistää ympäristön säilymistä
ekologisesti kestäväksi sekä luonnon ja rakennetun
ympäristön säilymistä monimuotoisena ja viihtyisä-
nä.

Ympäristöosasto on toiminut alusta asti Hämeenlinnan
seudun paikallisagentyön veturina. Palvelusitou-
muksessaan ympäristöosasto lupaa toteuttaa ja edistää
kestävän kehityksen toimintaohjelmissa mainittuja ta-
voitteita ja hankkeita. Hämeenlinnan paikallisagenda-
prosessi on ollut käynnissä jo kymmenen vuotta. Poliit-
tisen päätöksentekoprosessin läpikäynyt kestävä ke-
hityksen toimintapolitiikka on peräisin vuodelta 1998.

Hämeenlinnan paikallisagentyön virstanpylväitä:

- 1994 Kaupunginjohtaja nimesi
Hämeenlinnan kestävä kehityksen työryh-
män, jonka tehtävänä oli vastata kaupungin
kestävästä kehityksestä luottamusmiehille ja
asukkaille.
- 1996 kuntayhtymän alueella aloitettiin alu-
eellisen ympäristöterveysohjelman laatimi-
nen. Ohjelmaa alettiin kutsua ympäristöoh-
jelmaksi ja myöhemmin prosessista alettiin
käyttää nimitystä Hämeenlinnan Paikallinen
Agenda 21.
- 1996 Hämeenlinnan kestävä kehityksen toi-
mintaohjelman luonnos valmistui työryhmä-
työskentelyn tuloksena.

- 1997 Kestävän kehityksen toimintaohjelman
johtoryhmä perustettiin kehittämään toimin-
taohjelmaa ja seuraamaan sen toteutumista.
- 12.6.1998 Hämeenlinnan kaupunginvaltuusto
hyväksyi kestävä kehityksen toimintapoliti-
ikan.
- 1999 Hämeenlinnan kaupunki allekirjoitti
Aalborgin sopimuksen.
- 1999 Hämeenlinna sai kunniamaininta
Euroopan kestävä kehityksen kaupunkien
kilpailussa.
- 2000 Hämeenlinna allekirjoitti sopimuksen
Euroopan yhteisten kestävä kehityksen indi-
kaattorien käyttöönotosta.
- 2000- Ympäristöosastolla käynnistyi useita
EU-rahoitteisia projekteja, joissa edistetään
paikallistason kestävä kehitystä koskien
mm. ympäristökasvatusta, kestävä kehityk-
sen seuranta, pilaantuneiden maa-alueiden
tutkimista ja kunnostusta ja yritysyritystä.
- 2003 Hämeenlinna liittyi ICLEIhin ja
Suomalaiseen pyöräilykuntien verkostoon.
- 11.6.2004 Hämeenlinna allekirjoitti ensim-
mäisenä suomalaisena kaupunkina Aalborgin
sitoumukset

Hämeenlinnan kestävä kehityksen edistymistä seu-
raa ja arvioi Hämeenlinnan kestävä kehityksen
toimintaohjelman johtoryhmä. Johtoryhmä muut-
taa myös tarvittaessa kestävä kehityksen tavoite-
asetteluja. Johtoryhmän kokoonpanoon kuuluu kau-
pungin hallintokuntien ja ympäristöosaston edus-
tajiä, asukkaita, alueellisten oppilaitosten edusta-
jia sekä yritysten ja kansalaisjärjestöjen edusta-
jia. Johtoryhmä arvioi viimeksi syksyllä 2004 Hä-
meenlinnan kestävä kehityksen prosessin tilaa Lo-
cal Evaluation 21 -lomakkeilla (LASALA), jot-
ka on tarkoitettu paikallishallinnon itsearviointiin.

Kymmenen vuoden aikana kestävä kehityksen työ
on edennyt vaihtelevasti. Varsinainen kestävä ke-
hityksen ohjelmatyö on jäänyt taustalle ja työn pai-
nopiste on siirtynyt konkreettisten toimenpiteiden
toteuttamiseen. Vuodesta 2000 lähtien Ympäristö-
osasto on hallinnoinut useita EU-rahoitteisia hank-
keita, joissa on edistetty kestävä kehityksen toi-
mintaohjelmassa mainittuja tavoitteita. Tällä hetkel-
lä käynnissä ovat kestävä kehityksen seuranta ja
arviointia kehittävä Hämeenlinnan seudun hyvä tu-
levaisuus -projekti, ammattikasvattajien koulutuk-
seen ja asukkaiden ympäristökasvatukseen ja -valis-
tuksen lisäämiseen tähtäävä Luontokoulu Aulanko -
hanke sekä seudun vesistöjen kuormituksen vähen-

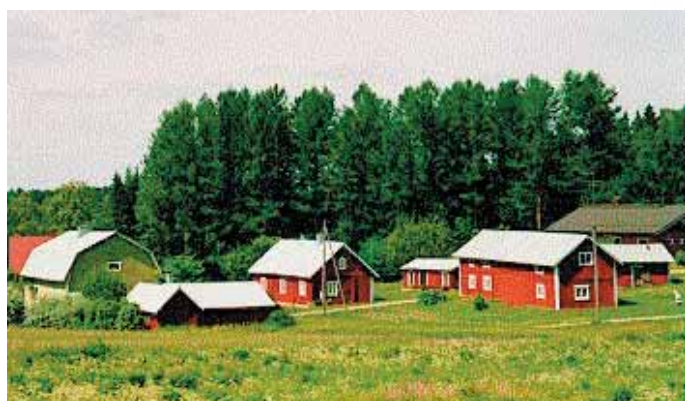
tämiseen ja järvien kunnostukseen panostava Kanta-Hämeen järvet kestäväan kehitykseen -hanke.

Aalborgin sitoumukset ovat uusin ohjenuora kestäväan kehityksen työn toteuttamiselle. Sitoumusten oleellisenä sisältönä on konkreettisten laadullisten ja määrällisten tavoitteiden asettaminen kaupungin kestäväan kehityksen toiminnalle. Paikallisagenda-tyon resurssit kunnissa ovat tunnetusti vähäiset. Tällä hetkellä Hämeenlinnan kestäväan kehityksen edistäminen lepää pitkälti EU:n Tavoite 2 -ohjelman varasaa. Jatkossa ratkaistavaksi tulee kysymys, miten kestäväan kehityksen periaate voidaan integroida osaksi kaupungin toimintaa ulkopuolisen rahoituksen vähe- tessä.

3.5. KOUVOLAN SEUTU

3.5.1. Kuntayhteistyötä Kouvolan seudulla yli 10 vuotta

Pohjois-Kymenlaaksossa sijaitsevaan Kouvolan seutukuntaan kuuluvat Anjalankoski, Elimäki, Iitti, Jaala, Kouvola, Kuusankoski ja Valkeala. Nämä kunnat perustivat vapaaehtoisilla päätöksillä Kouvolan seudun kuntayhtymän vuonna 1994. Kuntayhtymän tehtävänä on seudullinen edunvalvonta, elinkeinopolitiikka, seudullinen yleispiirteinen maankäytön suunnittelu, ammatillinen ja oppisopimuskoulutus sekä seudun jätehuolto. Kuntayhtymän toiminta-ajatus on: ”Yhtenäinen ja kilpailukykyinen Kouvolan seutu, jossa kuntayhteistyötä tehdään laaja-alaisesti kuntalaisten hyväksi eri sidosryhmien tarpeet huomioon ottaen.”

Kuva 14. Maalaismaisemaa Iitistä – Takala Koskenniskalla (kuva: Ismo Häkkinen, 1997).

Kouvolan seudun kuntien avainlukuja (Kuntaliitto 2004):

Anjalankoski

- Asukasluku	17 106
- Pinta-ala km ²	753
- Maapinta-ala km ²	726

Elimäki

- Asukasluku	8 516
- Pinta-ala km ²	392
- Maapinta-ala km ²	383

Iitti

- Asukasluku	7 321
- Pinta-ala km ²	685
- Maapinta-ala km ²	588

Jaala

- Asukasluku	1 906
- Pinta-ala km ²	563
- Maapinta-ala km ²	433

Kouvola

- Asukasluku	31 339
- Pinta-ala km ²	45
- Maapinta-ala km ²	44

Kuusankoski

- Asukasluku	20 392
- Pinta-ala km ²	129
- Maapinta-ala km ²	114

Valkeala

- Asukasluku	11 238
- Pinta-ala km ²	1 004
- Maapinta-ala km ²	861

Koko seutu

- Asukasluku	97 818
- Pinta-ala km ²	3 571
- Maapinta-ala km ²	3 149

Seudun merkittävimpää osaamisalueita ovat puu- ja paperiteollisuus, logistiikka sekä Venäjä-osaaminen. Myös korkeatasoista koulutusta ja osaamista arvostetaan. Korkeakoulukeskuksessa Kouvolasaa koulutusta järjestävät Kymenlaakson ammatti- korkeakoulu, Kymenlaakson kesäyliopisto sekä Helsingin yliopiston käänntieteen laitos ja Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Mukana tutkimus- teistyössä on Lappeenrannan teknillinen yliopisto.

Kuntaseitsikko muodostaa kulttuurihistorialtaan ja luonnoiltaan monipuolisen alueen, jossa elävä maa-seutu ja vilkas kaupunkielämä täydentävät toisiaan. Seudulla on säilynyt esimerkkejä esihistoriallisista kalliomaalauksista, perinteisestä talonpoikaiskulttuurista, vanhoista 1800-luvun tehdasmiljöistä, kartanokulttuurista sekä Venäjän vallan aikaisista sotilas-alueista kasarmeineen.

3.5.2. Elämää esihistoriasta nykypäivään

Esihistoriallisia kalliomaalauksia on löytynyt seudulla useilta paikoilta Valkealasta, Jaalasta, Anjalankoskelta ja Kuusankoskelta. Valkealan maalauksia voi ihaila eteläsuomalaisittain ainutlaatuisessa erämaaluonnon, Repoveden kansallispuistossa, jossa järvet ja lammet pirstovat karua metsämaastoa. Sille antavat leimansa rapakivikalliot, harjumuodostumat, Salpausselkä sekä lukuisat pitkittäisharjanteet ja mäet. Valkealasta sijaitsee Vekaranjärvi, yksi Suomen suurimmista varuskunnista, sekä perinteinen Utin varuskunta.

Kuva 15. Verlan tehdasmuseo sijaitsee Kouvolan seudulla Jaalassa (kuva: Kouvolan seudun kuntayhtymä, Maankäyttö).

Jaala, Iitti ja Elimäki ovat elinvoimaisia maa-seutukuntia. Jaalan ja Iitin asukaslukua vahvistavat kesäisin tuhannet loma-asukkaat. Vuonna 1990 Suomen kauneimmaksi kyläksi valittu Iitin Kirkonkylä on säilyttänyt talonpoikaisen kulttuurin miljöössään ja rakennuksissaan.

Jaalassa sijaitseva Verlan tehdasmuseo ja ruukkiky- lä hyväksyttiin Unescon maailmanperintöluetteloon vuonna 1996. Elimäellä 1600-luvulla käynnistyneeseen kartano- ja torpparikauden perinteeseen voi tutusta mm. Wreden suvulle kuuluneessa Moision kartanossa. Vuosisadan alussa perustetussa metsäpuistossa, Arboretum Mustilassa, kasvaa harvinaisuuksia, joita ei löydy muualta Suomesta.

Seudun läpi virtaava Kymijoki on tuonut alueelle asukkaita ja vaurautta läpi historian – se on luonut edellytykset myös alueen teollisuudelle. Kunta-

seitsikon kunnista Anjalankoski ja Kuusankoski ovat menestyviä paperiteollisuuskaupunkeja, joissa ensimmäisiä tehtaita alettiin rakentaa jo 1870-1890-luvuilla. Anjalankoskella sijaitsevissa Ankkapurhan teollisuusmuseossa ja Anjalan kartanossa voi tutustua entisaikaiseen elämänmenoon. Sekä Kuusankoskella että Anjalankoskella myös muu teollisuus- ja elinkeinotoiminta ovat merkittävässä asemassa, ja anjalankoskelaisista vajaa 10 % saa toimeentulonsa maataloudesta. Kuusankoski on monipuolinen kulttuuri- ja urheilukaupunki. Kymijoen rannasta löytyy mm. golf-kenttä, ja vuosittain järjestetään kansainvälinen Lasten Teatteritapahtuma.

Kuva 16. Anjalankosken Ankkapurha (kuva Kouvolan seudun kuntayhtymä, Maankäyttö).

Seudulle 1800-luvun lopulla sijoittunut globaali puunjalostus- ja paperiteollisuus tarvitsi kuljetuksiaan varten rautateitä. Rakennettiin Helsinki-Pietari- ja Savon radat. Ratojen risteykseen valmistui Kouvolan asema ratapihoineen vuonna 1875. Vanhan Kouvolan tuulahuksia voi aistia edelleen Kaunisnurmen museokorttelissa. Tänä päivänä Kouvola on koko 100 000 asukkaan kaupunkiseudun liikenteellinen, kaupallinen, hallinnollinen, oikeudellinen ja koulutuksellinen keskus.

3.5.3. Seudullinen agendatyö käyntiin 1996

Kouvolan seudun kunnat käynnistivät yhteisen kestävän kehityksen toimintaohjelman laatimisen vuonna 1996 sopimalla prosessin päälinjoista ja kunnissa tehtävästä työstä.

Varsinainen agendatyö alkoi vuonna 1997, jolloin perustettiin seudullinen ympäristöfoorumi teematyöryhmineen. Ympäristöfoorumin työryhmytyöskentelyssä oli kaikilla kuntien sidosryhmillä – esi-

merkiksi asukkailla, kansalaisjärjestöillä, yrityksillä, viranomaisilla ja oppilaitoksilla – mahdollisuus saada äänensä kuuluville. Viidessä työryhmässä etsittiin eri alojen asiantuntijoiden ja asukkaiden voimin tärkeimmät seudun kestävästä kehityksestä estävät ja toisaalta edistävät kysymykset.

Ympäristöfoorumin tuottama seudun yhteinen kestävä kehityksen toimintaohjelma, Kouvolan seudun Agenda 21, hyväksyttiin Kouvolan seudun kuntayhtymän yhtymävaltuustossa 27.9.1999. Ohjelma on kytketty Kouvolan seudun kuntayhtymän kehittämisstrategiaan, jossa yhdeksi periaatteeksi on hyväksytty kestävä kehityksen edistäminen kuntien ja kuntayhtymän kaikessa toiminnassa. Seudullinen ajattelu, kuntien oman toiminnan analysointi ja kehittäminen sekä kuntalaisten saaminen mukaan yhteistyöhön ovat ohjelman päätavoitteita.

Kuva 17. Kouvolan kävelykatu Manski on viihtyisä talvellakin.

Kouvolan seudun Agenda 21 -ohjelman toimintaa johtaa ohjelmaryhmä. Ohjelmaryhmän muodostavat kuntien eri toimialojen edustajat, kaksi edustajaa kaikista seudun kunnista. Ohjelmaryhmä kokoontuu n. neljä kertaa vuodessa ja se päättää mm. ohjelman muutostarpeista ja hanketoiminnan painopistealueista.

Kuntien ja kuntayhtymän kestävä kehityksen työ on ollut projektiluonteista ja myös normaalin hallinnon puitteissa tehtävää toiminnan kehittämistä. Kouvolan seudun kunnissa tehtävä kestävä kehityksen edistämistyö on edellytys koko seudun Agenda 21:n toteutuksen onnistumiselle. Tavoitteena on kestävä kehityksen periaatteiden noudattaminen kaikilla kuntien toimialoilla.

Kestävä kehityksen edistäminen kunnissa on jatkuva prosessi, joka vaatii seurantaa ja arviointia. Arvioinnin apuvälineiksi valittiin 21 seurantaindi-

kaattoria eli mittaria, joiden avulla voidaan arvioida kestävä kehityksen toteutumista Kouvolan seudulla. Kyseiset mittarit valmisteltiin ja julkaistiin osana tässä raportissa esiteltävää kuntien ja seutukuntien yhteishanketta.

3.6. LOHJA

3.6.1. Arvokasta luontoa ja teollisuutta

Lohjan kaupunki on Länsi-Uusimaalla Lohjan järven rannalla sijaitseva noin 37.000 asukkaan kaupunki. Kaupungin maisemaan ja yhdyskuntarakentamiseen vaikuttavat erityisesti Salpausselän reunamuodostuma ja sen pohjoispuolella sijaitseva runsassaarinen Lohjanjärvi. Taaja-asutus ja teollisuus ovat sijoittuneet nauhamaisesti Lohjanharjun tuntumaan noin 20 kilometrin matkalle. Luonnonoloista ja seudun historiasta johtuen Lohjalla on kaupungin keskustan lisäksi neljä toisistaan erillistä paikalliskeskustaa: Ventelä, Routio, Tynninharju ja Virkkala. Muijalan alue on myös kehittymässä erilliseksi keskukseksi.

Lohjan avainlukuja (2003):

- Asukasluku	36 004
- Pinta-ala km ²	356,2
- Maapinta-ala km ²	278,3

Lohja tunnetaan monipuolisesta ja rikkaasta luonnosta sekä puunjalostus-, kaivos- ja nykyisin myös elektroniikkateollisuudesta. Lohjalla on erityisen runsaasti vaativia ja harvinaisia luontotyyppisiä eliölajeja, mikä on seurausta suotuisasta ilmastosta, kalkkipitoisesta kallio- ja maaperästä, vaihtelevista pinnanmuodoista sekä vesistöistä. Teollisuusalueena Lohja alkoi kehittyä jo 1500-luvulla, jolloin Ojamon rautakaivos aloitti toimintansa. Seuraava vaihe oli höyrysahan ja kalkkitehtaan perustaminen Virkkalaan 1800-luvun puolivälin jälkeen. Kaupungin keskustan alueella teollistuminen alkoi vuosisadan vaihteessa, kun Tytyrin kalkkikaivos ja Pitkäniemen selluloosatehdas käynnistivät toimintansa. Teollisuuslaitokset ovat kuormittaneet ympäristöä voimakkaasti 1900-luvulla. Viime vuosikymmeninä teollisuuden päästöt vesistöihin ja ilmaan ovat kuitenkin vähentyneet selvästi edistyneen teknologian sekä lupa- ja valvontamenettelyn kehittymisen myötä. Lisäksi 1990 -luvun talouden laskusuhdanne vähensi osaltaan tuotantoa ja päästöjä. Samanaikaisesti päästöjen keskinäiset suhteet ovat niin ikään muuttuneet. Teollisuuden päästöjen vähentyessä on hajakuormituksen osuus vesistöjen kuormittajana kasvanut.

Kuva 18. Ilmakuva Lohjan alueesta (Lentokuva Vallas Oy)

Kuva 19. Lohjan rikkaassa luonnossa kasvaa mm. suomukkaa (kuva: Toni Hägg).

Lohjan alueella on paljon vesistöjä, joista merkittävimpin on Karjaanjoen vesistöalueeseen kuuluva uudenmaan suurin järvi, Lohjanjärvi. Myös Uudenmaan toiseksi suurin järvi, Hiidenvesi sijaitsee osin Lohjan alueella. Vesistöjen laajamittainen virkistyskäyttö yhdessä teollisuuden ja maatalouden kanssa kuormittavat vesistöjä. Vesistön tilaan vaikuttavat myös vesistön ja sen valuma-alueen luontaiset ominaisuudet, vesistöarakentaminen, säännöstely sekä yhdyskuntajätevesikuormitus. Lohjan vesistöjä kuormittavat kaikki edellä mainitut prosessit. Nykyisin vesistökuormituksen vähentämisen painopiste on siirtymässä pistekuormituksen vähentämisestä hajakuormituksen kuriin saamiseen. Lohjalla vesien suojelemaan on panostettu erityisesti erilaisten hankkeiden muodossa, joista merkittävimmät ovat Karjaanjoki-Life ja Hiidenveden kunnostamishanke.

Lohjanharju on yksi merkittävimmistä pohjavesiintymistä Uudellamaalla ja koko Suomessakin. Alueella on runsaat ja hyvälaatuiset käyttövesivarat. Lohjan kaupungilla on Lohjanharjun alueella 9 pohjavedenottamoita, joista seitsemän vettä käytetään juomavedeksi sellaisenaan ilman mitään käsittelyä. Lisäksi Tytyrin kalkkitehtaan vanhalta kaivosalueelta muodostuvaa pohjavettä pumpataan käyttövedeksi.

Lohjanharjulla on paljon pohjavedelle riskejä aiheuttavia toimintoja. Valtatie 25 ja Hanko-Hyvinkää –rata kulkevat koko harjun pituudelta pohjaveden varsinaisella muodostumisalueella ja uusi Helsinki-Turku –moottoritie on myös rakenteilla Lohjanharjun alueelle. Pohjavesien suojelussa ennaltaehkäisevä toiminta on tärkeää. Teollisuuden käyttöön tulisi olla tarjolla riittävästi tonttimaata pohjavesialueiden ulkopuolella.

Lohjalla on yhteensä 56 luonnonsuojelualuetta eli yhteensä 201,91 hehtaaria, joista vettä on 11,6 hehtaaria. Suojeltuja luontotyyppiejä on 14 kappaletta (16,6 ha), suojeltuja kasvupaikkoja 5 kappaletta

(2,05 ha) ja luonnonmuistomerkkejä 21 kappaletta.

Arvokkaat luontokohteet:

- lehdot: 87 kpl
- kalliot: 85 kpl
- kedot ja niityt: 56 kpl
- arvokkaat kasvillisuuskohteet: 185 kpl
- uhanalaisten kasvi- ja sienilajien kasvupaikkoja: n. 690 kpl
- putkilokasvien määrä Lohjalla: 815 lajia (vuonna 1992)

Hyvänä esimerkkinä Lohjan luontokohteista on Pähkinäniemi, joka on luonnonsuojelullisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas. Se onkin yksi valtakunnallisen lehtojensuojeluohjelman kohteista. Alueen pinta-ala on n. 4,5 hehtaaria, ja se pitää sisällään runsaasti valtakunnallisestikin uhanalaisia kasvilajeja. Nimensä pähkinäniemi on saanut eri puolella niemellä kasvavista pähkinäpensasta, jotka antavat koko niemelle oman vehmaan leimansa. Pähkinäniemi on arvokas, paitsi runsaan pähkinäpensasesiintymänsä, myös muun ainutlaatuisen kasvi- ja sienilajistonsa vuoksi. Maaperän kosteus ja kalkkipitoisuus sekä alueelle laskeutunut kalkkipöly takaavat monelle uhanalaiselle ja harvinaiselle putkilokasville, sammalelle ja sienelle sopivia kasvupaikkoja. Ihmisen toimesta alueelle on istutettu saarnia, muutama vuorijalava ja useita koristekasveja.

Kuva 20. Pähkinäniemi on yksi valtakunnallisen lehtojensuojeluohjelman kohteista (kuva Toni Hägg).

3.6.2. Paikallisagendatyötä ympäristöklusterin kautta

Lohjalla ympäristöhallinnon organisaatiota uudistettiin kuntaliitoksen yhteydessä. Lohjan kaupungin ympäristönsuojelun käytännön työhön kunnan ja kaupungin yhdistyminen ei tuonut suuria muutoksia, sillä jo ennen kuntaliitosta ympäristönsuojelutoimisto ja sen viranhaltijat olivat kunnan ja kaupungin yhteisiä. Kuntaliitoksen yhteydessä myös ympäristöterveydenhuolto siirtyi osaksi ympäristökeskusta, kun Lohjan seudun terveystalvelujen kuntayhtymä lakkautettiin ja vuoden 2004 alusta ympäristönsuojelu ja ympäristöterveydenhuolto yhdistettiin samaan yksikköön

Lohjan kaupungissa paikallisagendatyötä on tehty lähinnä keväällä 1999 käynnistyneen ympäristöklusterin kautta, johon kuuluu Lohjalaisia yrityksiä. Työministeriön rahoitus hankkeelle päättyi kesällä 2002 ja yhteistyö jatkuu edelleen yritysten ja kaupungin rahoituksella. Myös Lohjan v. 1995 hyväksytyt ympäristönsuojeluohjelmat ovat suppeita paikallisagendoja.

Lohjan ympäristöklusterihanke oli valtakunnallisestikin merkittävä pilottihanke, jossa käynnistettiin yhteistyötä ympäristöasioiden hoidossa yritysälhtöisesti. Työministeriö valitsi hankkeen yhdeksi Kansallisen työelämän kehittämisohjelman projektiksi. Toimintaa rahoittivat työministeriö, ja hankkeeseen osallistui kolmesta lohjalaista yritystä, Lohjan kaupunki sekä Lohjan kumppanuusprojekti.

Lohjan ympäristöklusterin tavoitteena olivat:

- Toteuttaa Lohjan ympäristön tilaa parantavia hankkeita.
- Vähentää raaka-aineiden hankinnan, energian käytön, tuotteiden valmistuksen, kuljetuksen ja jakelun, kierrätyksen sekä hävittämisen ympäristövaikutuksia.

- Luoda uudenlaista yhteistyökulttuuria yhteiskunnan, viranomaisien, yritysten ja asukkaiden välillä. Tavoitteena on luoda avoimen, osallistuvan ja vuorovaikutteisen yhteistyön malli.
- Parantaa tiedonkulkua uusilla käytännöillä.
- Klusterin jäsenten ympäristöosaamisen tehokas hyödyntäminen ja lisääminen verkostoitumalla. Kokemusten vaihto ja oppiminen hyvistä toimintatavoista.
- Ekokilpailukyvyyn ja työpaikkojen lisääminen.

3.7. SALO

3.7.1. Salon kaupungin yleisesittely

Salon sijaitsee Länsi-Suomen läänissä, Varsinais-Suomen maakunnassa. Salon ja sitä ympäröivän seudun pinnanmuodot ovat vaihtelevat. Seudulle tyypilliset kalliomäet kohoavat Salossakin jopa 100 - 120 metriä merenpinnan yläpuolelle. Lisäksi Salosta löytyy laajoja tasaisia savikkomaita. Jääkauden lopulla, 10 000 vuotta sitten, alkanut maankohoaminen vaikuttaa merkittävästi alueen maa-alan kehitykseen. Salon seudulla maa kohoaa nykyään 40 - 50 cm sadassa vuodessa.

Myös salolaisten historia ulottuu kauas - seudulla tiedetään olleen asutusta jo 7000 vuotta sitten. Salosta on löytynyt runsaasti merkkejä kivikauden, pronssikauden ja rautakauden asutuksesta. Komeita hautaröykkiöitä, kruunuja, on löydetty Salosta yli kaksikymmentä. Näyttävimpiä ovat Viitan ja Tampaltan kruunut. Lukuisten arkeologisten löytöjen ohella kaupungin alueelta on löytynyt mittamattoman arvokkaita koruja 1100-luvulta. Salo on myös ikivanha kauppapaikka. Hyvät edellytykset kaupalle tarjosivat erinomaiset kulkuyhteydet: Halikonlahden pohjukassa sijainnut satama ja kaupungin läpi kulkenut ns. Kuninkaantie. Salon kauppapaikasta tuli kauppala vuonna 1887 ja kaupunki vuonna 1960.

Nykyään Saloa voisi luonnehtia jylhien kalliomäkien, omaleimaisten jokienotkojen, huipputeknologi- an ja toimivien liikenneyhteyksien kaupungiksi. Salo on yhdessä kymmenen naapurikunnan muodostaman Salon seudun keskus, ja se palvelee noin 65 000 seudun asukasta. Salon pinta-ala on noin 144 km² ja kaupungissa on asukkaita vajaat 25 000. Salon asukasluku kasvaa jatkuvasti. Uusia kaupunkilaisia muuttaa kaikkialta Suomesta ja elektroniikkateollisuuden myötä myös kaikkialta maailmasta. Joka toinen

Kuva 21. Näkymä Halikonlahdelta, Vuohensaari - Salo.

vastaantuleva on todennäköisesti kotoisin muualta.

Salon kaupungin avainlukuja (2003):

- Asukasluku 24 794
- Pinta-ala km² 143,9
- Maanpinta-ala km² 143,5

Kuva 22. Tori on Salon sydän.

3.7.2. Kaupungin ympäristötoimi

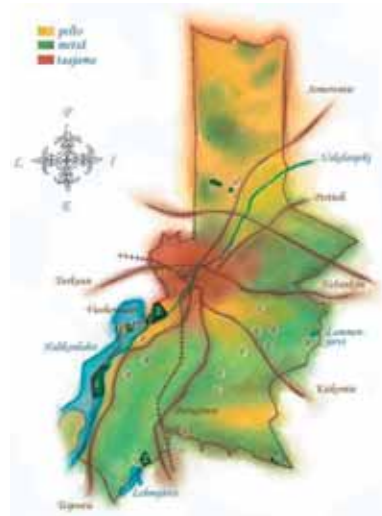
Ympäristöasioiden käsittely osana kunnan virkamiestyötä tuli ympäristönsuojelulain mukaan pakolliseksi vuonna 1986. Samana vuonna Salon kaupunkiin perustettiin ympäristönsuojelulautakunta, jossa esittelijänä toimi teknisen toimiston kansliasihteri. Seuraavana vuonna, 1987, perustettiin ympäristösihteerin virka, jossa toimi Salon ensimmäinen pelkästään ympäristöalan töihin keskittyvä viranhaltija. Vuonna 1991 perustettiin toinen ympäristöalan virka: ympäristönsuojelutarkastaja. Ympäristösihteerin virkanimike muutettiin ympäristötoimenjohtajan viraksi vuonna 1999 ja ympäristönsuojelutarkastajan virkanimike muuttui ympäristönsuojelun viraksi vuonna 2003. Ympäristötoimen kanslistin kokopäiväinen virka perustettiin vuonna 2002.

Alkuvuosinatyötehtävät keskittyivät jätehuoltoon ja vesiensuojeluun. Jätehuoltoon liittyvät käytännön tehtävät ovat myöhemmin siirtyneet jätehuolto-yhtiö Rouskis

Oy:n hoidettavaksi, mutta ympäristöviranomaisilla on jätehuollossa valvovan viranomaisen rooli.

Vesiensuojelu on osa ympäristötoimen työtä ja vesistöjen tilaa seurataan säännöllisesti. Tällä hetkellä suurin haaste kohdistuu viemäriverkostoon kuulumattomien kiinteistöjen jätevesijärjestelmien kehittämiseen. Yhtenä suurena tulevaisuuden haasteena ympäristötoimessa ovat vesistöjä kuormittavien maatalouden päästöjen vähentäminen.

Vesiensuojelun lisäksi luonnonsuojelu, ilmansuojelu, kemikaalivalvonta, meluasiat sekä kaavoitukseen osallistuminen ja ympäristön tilan seuranta kuuluvat ympäristötoimen tehtäväkenttään. Lisäksi yritysten ympäristölupamenettely, joilla pyritään säätelemään yritysten ympäristövaikutuksia, on yksi ympäristöviranomaisia merkittävästi työllistävä osa-alue. Ympäristötoimen tehtäviin kuuluvat myös ympäristötiedon kartoittaminen ja ympäristön laadun tarkkailu. Ympäristönsuojelun yleistehtävät ovat yhtä merkittäviä tehtäviä kuin lupa- ja valvontatehtävät.

Kuva 23. Saloa voisi luonnehtia jylhien kalliomäkien, omaleimaisten jokinetkojen ja toimivien liikenneyhteyksien kaupungiksi. Salon seudulla on lukuisia luonto- ja kulttuuriympäristökohteita.

Ympäristöministeriön tekemän Kuntien ympäristönsuojeluhallinnon voimavara -selvityksen mukaan kuntien ympäristönsuojeluviranomaisten erityistehtäviin liittyvä lainsäädäntö on kahdeksankertaistunut vuodesta 1986 vuoteen 2003. Ympäristötoimen tehtäväkenttä suuntautuu nykyään yhä enemmän kokonaisvaltaisempaan kaupunkisuunnitteluun, missä kestävän kehityksen päämäärät ovat etusijalla. Lisäksi ympäristöviranhaltijat toimivat esittelijöinä rakennus- ja ympäristölautakunnassa.

3.7.3. Seudullisen keke –työn historiaa

Salon seudun kuntien alueellinen agenda 21 on kaikkien yhdentoista Salon seudun kunnan yhteinen paikallisagendaohjelma, joka on valmistunut vuonna 1998. Alueellinen agenda sisältää toimintaohjelman, joka painottuu alueelle yhteisiin erityispiirteisiin, kuten vesistöihin ja pohjaveteen, luonnon monimuotoisuuteen, jätehuoltoon sekä ympäristötietoisuuden lisäämiseen ja luonnon hallittuun moninaiskäyttöön. Salo liittyi Varsinais-Suomen agenda toimintaohjelma 2002-2006:een vuoden 2002 alussa. Mukana on 27 muuta varsinaissuomalaista kuntaa. Toimintaohjelmassa keskitytään kuuteen pääteemaan, jotka ovat vesiensuojelu, ympäristökasvatus, ympäristötietoisuus, yhdyskuntarakenne, sosiaalinen vastuu ja energia. Varsinais-Suomen Agenda 21 –toimintaohjelman etenemistä seurataan vuosittaisissa seuranta-raporteissa.

Salossa ja Salon seudulla on tehty monia ohjelmia ja strategioita, joissa määritellään toimintatapoja ja asetetaan tavoitteita ja päämääriä ympäristön positiivisen kehityksen edistämiseksi. Merkittävimpiä ovat seuraavat: Salon seudun ympäristöohjelma (2004), Salon energia- ja päästötase (2002), Ympäristön tila Salossa 2002 –selvitys yleiskaavatyötä varten, Salon kaupungin ympäristönsuojelun tavoite- ja toimenpideohjelma (1993-1996), Salon seudun jätehuolto Oy:n ja toiminta-alueen kuntien jätepoliittinen ohjelma (2002), sekä Salon seudun ympäristöterveysohjelma (2001).

Salon kaupunki käynnisti kesällä 2001 seudullisen Vihreä laakso –nimisen kestävän kehityksen hankkeen. Vihreä laakso on ideoinut ja toteuttanut kestävästä kehitystä tukevaa toimintaa Salon seudulla. Kaupungin rahoituksen lisäksi Vihreä laakso on saanut tukea useasta EU-rahoituslähteestä. Toiminta-ajatus on ollut alusta lähtien kaksijakoinen: toisaalta tehdään ja suunnitellaan pitkäkantoisia päätöksiä ja ratkaisuja, ja toisaalta toteutetaan samalla pienempiä konkreettisia asioita. Vihreä laakso –hankkeessa on mm. laadittu Salon seudun ympäristöohjelma ja saatu aikaan sopimus, jonka mukaan Salon kaupunki on sitoutunut ostamaan tulevat vuodet 10 prosenttia kaupungin sähköstä tuulisähköä Högsåraan rakennettavasta tuulipuistosta. Viitannummelle rakennettavalle asuinalueelle on suunniteltu ekotehokkaita ratkaisuja, kuten alueen energia- ja ympäristömääräykset sekä kaksivesijärjestelmä. Hankkeeseen on liittynyt myös kulttuuriympäristön hoitoa ja ympäristötekniikan edistämistä. Lisäksi hankkeen osana on luotu seudullinen ympäristökartasto (www.vihrealaakso.fi/ymparistokartasto) ja Ympäristötietoportaali kuntalaisten

käyttöön (www.vihrealaakso.fi). Vihreä laakso –hanke on lisäksi toteuttanut Salon seudun luonto- ja kulttuuriympäristöoppaan, jota on maksuttomasti saatavilla mm. kirjastoissa ja ympäristönsuojelutoimistossa. Lisäksi Salon seudulla on toiminut vuosina 2003-2004 Suomen ensimmäinen kevytliikenneasiamies.

Vihreä laakso –hankkeen rinnalle on perustettu myös kansalaisjärjestö Pro Vihreä laakso ry, jonka jäseniksi kaikki kansalaiset ja yhteisöt ovat tervetulleita. Yhdistys toteutti vuosina 2003-2004 ”Vihreä laakso TV- ja radiosarja sekä opetusmateriaalin tuotanto” –hankkeen, jossa lähetettiin 36 ympäristöaiheista TV- ja radio-ohjelmaa Salon Paikalliskanavalta ja Radio 88.2:lta. TV-ohjelmista laadittiin myös opetusvideota kirjastojen ja koulujen käyttöön.

4. ESIMERKKEJÄ KUNTIEN PAIKALLISAGENDATYÖN KÄYTÄNNÖISTÄ JA YMPÄRISTÖTIETOISUUDEN LISÄÄMISEN KEINOISTA

4.1. LAHDESSA visiona liikenteen suunnittelu ihmisten, ei autojen ehdoilla

Paikallisagendatoimintaa on viime vuosina kehitetty Lahdessa erilaisten EU-hankkeiden avulla ja samaan on pyrkinyt ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hanke. Liikennekulttuurin kehittäminen kestävämmäksi on osa-alue, joka on tähän asti jäänyt kestävän kehityksen työssä vähemmälle huomiolle, joten nyt se valittiin Lahden pääteemaksi. Toimintaa lähdettiin toteuttamaan perustamalla avoin liikenneaiheinen keskustelufoorumi: Lahden liikenneforum. Idean liikenneforumin perustamiseen antoi Lahden Ympäristöforumin aiempien vuosien ansioikas toiminta kestävän kehityksen edistämiseksi, joten voi sanoa tämän hankkeen hyödyntävän mutta myös omalta osaltaan täydentävän Lahdessa aiemmin tehtyä paikallisagendatyötä.

4.1.1. Keskustelua ja osallistuvaa suunnittelua

Lahden liikenneforumin toiminnan käynnisti keväällä 2003 järjestetty suuren suosion saavuttanut liikenneaiheinen seminaari, jonne kutsuttiin monia liikenteeseen liittyviä tahoja. Seminaarissa käsiteltävät neljä teemaa olivat 1) liikenne ja asumisviihtyvyys, 2) joukkoliikenne ja sen kehittäminen, 3) yksityisautoilu ja ekologinen autoilu sekä 4) kevytliikenne. Alustajina oli alan valtakunnallisia asiantuntijoita, mm. Liikenne- ja viestintäministeriöstä ja Suomen

luonnonsuojeluliitosta, minkä lisäksi paikallista asiantuntemusta tarjosivat Hämeen tiepiiri, liikennepalvelujen tarjoajat sekä kaupungin tekninen suunnittelupuoli. Aamun luento-osuuksien jälkeen ohjelma jatkui osallistuvana työryhmätyöskentelynä samojen teemojen mukaisesti. Viidentenä työryhmänä oli lisäksi kansainvälinen ulottuvuus pietarilaisten vieraiden kautta. Seminaari aloitti Lahden liikenneforumin toiminnan, jonka tavoitteena on kehittää Lahden liikennekulttuuria kestäväen kehityksen mukaiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa kevyen- ja joukkoliikenteen mahdollisuuksien parantamista Lahdessa.

Kuva 24. Liikenneforumin toiminnan käynnistävään Lahden Liikenneseminaariin osallistui yli 90 liikenneasioista kiinnostunutta henkilöä.

Liikenneforumissa on hyvä edustus Lahden seudun asukasyhdistyksistä ja muista liikenteeseen, asukasviihtyvyyteen ja luonnonsuojeluun liittyvistä yhdistyksistä. Viranomaistahoa edustavat Teknisen ja ympäristötoimialan valvonta- ja ympäristökeskus sekä kunnallistekniikan ja maankäytön osastot, minkä lisäksi päätöksentekotasolta on ollut osanottajia valtuustosta, teknisestä lautakunnasta ja ympäristölautakunnasta. Liikenneforum on kokoontunut perustamisen jälkeen kahden kuukauden välein keskustelemaan ja suunnittelemaan liikenneaiheisia teemoja. Monipuolinen eri tahojen edustus on tuonut uskottavuutta esittää vasteita liikennekulttuurin kehittämiseen ja on ollut hyvä foorumi vuorovaikutteiselle suunnittelulle.

Liikenneforum laati keskustelujensa pohjalta toimenpidesuunnitelman Lahden liikenteen kehittämiseksi kestävämmäksi. Toimenpidesuunnitelmassa esitettiin mm. kaupungin tukea joukkoliikenteen kattavuuden parantamiseen Lahden alueella, pyöriteiden kunnon ja turvallisuuden parantamista, kevyen liikenteen kaistojen erottamista toisistaan sekä katettuja pyöräparkkeja. Toimenpidesuunnitelmaa käsiteltiin syksyllä 2003 Lahden ympäristölautakunnassa ja teknisessä lautakunnassa, ja osa sen ehdotuksista on jo toteutettu. Liikenneforum haluaa myös kehittää Lahden markki-

noita enemmän kevyen liikenteen ehdoilla, ja tähän liittyen laadittiinkin tekniselle lautakunnalle ehdotus pääkatu Aleksanterinkadun sulkemisesta kesän 2004 markkinapäivinä (kesä-, heinä- ja elokuussa). Ensin eri tahot tuntuivat vastustavan ajatusta, joten käsitelyään asiaa tela päättyi hyväksymään ehdotuksen vain kesäkuun markkinapäivän osalta. Kesäkuun sulkutehosi useimpiin autoilijoihin vähentäen pääkadun autoliikennettä ja markkinoiden taustamelua huomattavasti. Kesäkuun hyvien kokemusten jälkeen liikennesuunnittelijat, liikennöitsijät ja tori-isäntä suhtautuivat kaikki yksimielisen positiivisesti pääkadun sulkemiseen markkinoiden ajaksi, joten toimenpide toteutettiin myös heinäkuun ja elokuun osalta. Rahoitukseen osallistui teknisen puolen lisäksi Lahden Seudun Yrityskeskus, ja aihe sai hyvin näkyvyyttä tiedotusvälineissä. Kesän 2004 jälkeen Liikenneforumin ehdotus on alkanut ”elää omaa elämäänsä” ja Aleksanterinkatu suljetaan ainakin kesän 2005 markkinapäivien ajaksi –ehkä myös kevään ja syksyn markkinapäivinä! Keskustan kävelykadun vastustus vähenee kun siitä saadaan kokemuksia ja ihmiset tottuvat ajatukseen.

Kuva 25. Liikenneforumin tapaamisessa 29.10.2003.

Liikenneforumin tapaamisiin on saatu asiantuntija-alustuksia keskustelun pohjaksi. Liikennettä on käsitelty mm. kustannus- ja energiansäästönäkökulmasta Motivan, Teknisen korkeakoulun ja Luonnonsuojeluliiton asiantuntijoiden suulla. Kevytliikenneteemaa on tuotu esiin pyöräilykuntien verkoston ja JALOIN –hankkeen esittelyjen kautta. Tarkoituksena on siis käsitellä kestäväää liikennettä eri näkökulmista ja saada ideoita hyvistä käytännöistä myös muualta. On tutustuttu myös ajankohtaisiin asioihin Lahden liikennesuunnittelussa (esim. keskustavisio, matkakeskus) Lahden liikennesuunnittelijoiden kertomana. Liikenneforumissa on tutustuttu osallistuvan suunnittelun mahdollisuuksiin (mm. Kuntaliiton Liikenne –seminaarinn pohjalta) ja Lahden käytäntöihin asian tiimoilta. Liikenneforumin tapaami-

set mahdollistavatkin vuorovaikutteisen suunnitelun toteutumista käytännössä kun liikennesuunnittelijat kohtaavat kansalaiset ja muut tahot keskustellen. Liikenne on kansalaisia kiinnostava asia ja niinpä liikenneforum ja sen toiminnan kautta myös Lahden liikenneasiat ovat saaneet hyvin näkyvyyttä tiedotusvälineissä kevyen liikenteen mahdollisuuksia painottaen. Tämä on lisännyt tiedonvälittämistä liikenneasioista.

4.1.2. Autottoman päivän tapahtumat Lahdessa

Liikenneforum ideoi ja toteutti Lahden autottoman päivän 22.9.2003 laajempialaisena tapahtumana kuin koskaan aiemmin. Autoton päivä on kansainvälinen tapahtuma, jota vietetään nyt jo suuressa osassa Euroopan kaupunkeja ja jota Lahdessa oli vietetty aiemmin kolme kertaa. Liikenneforumin johdolla autottomasta päivästä saatiin näkyvä ja lahtelaisia tavoitettava tapahtuma. Pääkatu Aleksanterinkatu suljettiin kello 12, ja heti sen jälkeen tapahtuman avasi kadulle siirretyltä lavalta kaupunginjohtaja Tarmo Pipatti. Avausta seurasi keskustelu Aleksanterinkadun autottomasta tulevaisuudesta, jossa keskustelijoina olivat kaupunginjohtajan lisäksi kauppakeskus Trion toimitusjohtaja, Lahden yrityskeskuksen toimitusjohtaja sekä ympäristöjohtaja. Keskustelu radioitiin suorana Lahden radioon, ja lavan edessä keskustelua seurasi suuri joukko ihmisiä. Tämän jälkeen päivän ohjelma jatkui tietoiskuin ja viihde-esityksin aina kello kuuteen saakka.

Kuva 26. Autottoman päivän 2003 avauskeskusteluun osallistui vaikutusvaltaisia henkilöitä mukaan lukien kaupunginjohtaja Tarmo Pipatti (kuva: Juulia Tuominen).

Lavaohjelman lisäksi autottomassa päivässä oli paljon muuta ohjelmaa, kuten järjestöjen ja muiden tahojen (esim. liikennesuunnittelun) esittelypisteitä, musisointia sekä vossikka-ajelua pitkin Aleksanterinkatua. Aleksanterinkadusta pyritiin

saamaan hetkeksi kaikkien yhteinen kävelykatu.

Vuoden 2003 onnistuneen tapahtuman jälkeen liikenneforum kokoontui palautepalaveriin. Saatujen kokemusten pohjalta vuoden 2004 tapahtumasta pyrittiin suunnittelemaan vielä suurempi ja näyttävämpi, mutta myös käytännön toteutukseltaan edellistä onnistuneempi tapahtuma. Lahdessa vietettiin vuoden 2004 Autotonta päivää keskiviikkona 22.9. Liikenneforumin suunnitelmien mukaisesti ”Lapset ja turvalliset kadut”. Tapahtuma keskittyi edellisvuotiseen tapaan Sokoksen eteen Aleksanterinkadulle ja päivän ajan Aleksiksi oli kävely- ja joukkoliikennekatuna, eli suljettu henkilöautoliikenteeltä torin ja tavaratalo Sokoksen kortteleiden osalta. Pääkadun sulkemista hyödynnettiin edellisvuotta paremmin, sillä nyt tapahtuman lava, polkuautorata ja osallistujatahojen esittelypisteet sijaitsivat suljetulla kadulla. Tapahtumassa julkistettiin ala-asteille tehdyn liikennekyselyn tulokset, ja teeman ”Lapset ja turvalliset kadut” puitteissa keskusteltiin Lahden keskustan kevyestä liikenteestä ja katujen turvallisuudesta eri tahojen näkökulmasta.

Kuva 27. Poliisien polkupyörähuutokauppa keräsi paljon innokasta yleisöä Autottomassa päivässä 2004 (kuva: Juulia Tuominen).

Keskustassa oli mahdollista kokeilla polkuautoja (liikumista lihasvoimalla!) ja kannustaa kaupungin päättäjiä/kunnallisvaaliehdokkaita polkuautokilpailuissa. Yksi suosituimmista ohjelmanumeroista oli poliisin polkupyörähuutokauppa, jossa uuden omistajan sai noin kymmenen polkupyörää. Aleksanterinkadulla oli järjestöjen esittelypisteitä sekä tarjolla tietoa Lahden liikennesuunnittelusta, ilmanlaadusta ja ympäristöasioista. Myös paikallinen liikenneasiantuntija Koiviston Auto Oy osallistui tapahtumaan matalalattiabussissa olevalla palvelupisteellä ja oheistapahtumana Sokoksen edessä nähtiin Syksyn kuntoviikot (Elämän-tapaliitto ry ja TUL:n Hämeen piiri ry). Oheistapahtuman ansiosta päivän aikana oli tarjolla hyvin monipuolista ohjelmaa siten, että lavalta esitetty asiapitoinen ja liikuntapainotteinen ohjelma vuorottelivat. Päivän ai-

kana toteutettuun liikenneaiheiseen arvontakyselyyn saatiin jopa yli 300 vastausta. Sen lisäksi, että kyselyn vastaukset antoivat hyviä vinkkejä liikennesuunnittelijoille keskustan kehittämiseksi ja joukkoliikenteen parantamiseksi, oli sen avulla myös mahdollista kartoittaa tapahtuman kävijöiden ikäjakaumaa ja tapahtuman mainostuksen onnistumista. Vastanneiden kesken arvottiin tapahtuman päätteeksi parikymmentä palkintoa, joita oli saatu tapahtuman yhteistyötahoilta (mm. Koiviston Auto Oy) ja Aleksanterinkadun liikkeiltä.

Autottoman päivän tapahtuma onnistui hyvin ja keräsi päivän aikana paljon yleisöä. Eniten katsojia keräsi tapahtuman avaus ja alkukeskustelu sekä poliisien polkupyörähuutokauppa. Kaiken kaikkiaan yleisöä oli edellistä vuotta enemmän, ja ohjelman tiiviyn ansiosta ns. suvantovaiheita ei juurikaan tullut. Onnistunutta oli myös eri tahojen sitoutuminen tapahtuman toteuttamiseen. Erityisen panoksensa tapahtuman suunnitteluun ja toteutukseen valvonta- ja ympäristökeskuksen lisäksi toivat teknisen puolen kaupunkisuunnittelun ja maankäytön osastot, Lahden poliisi ja Elämäntapaliitto. Päivän aikana Aleksanterinkadulla toteutettu liikennelaskenta (vertailuaineistona kaksi aiemmin toteutettua laskentaa) kertoi kadun sulkemisen tehoavan edellisvuotta paremmin. Henkilöautojen määrä väheni yli 90% normaalin päivän liikenteeseen verrattuna. Tätä edesauttoivat luultavimmin sekä hyvä tiedotus tapahtumasta että Aleksin sulkeminen kesän markkinapäivinä. Taustamelu aleni huomattavasti sekä kadun turvallisuus ja viihtyisyys paranivat, joista oli selvää etua tapahtumalle.

Lahden Autottoman päivän tapahtumat, ja niihin liittyvä pääkadun sulkeminen henkilöautoliikenteeltä on myös osaltaan vaikuttamassa asenteisiin kävelykeskustaa kohtaan. Tapahtumassa keskustaan on pyritty saamaan paljon ohjelmaa ja nähtävää, ja näin ollen saamaan ihmisiä jalkautumaan keskustaan. Näin on ehkä saatu houkutelua joitain ihmisiä myös automarketeista keskustan palvelujen ääreen ja siten muuttamaan liikennekäyttäytymistään kestävämmäksi. Lisäksi Autottoman päivän tapahtumien (2003 ja 2004) suunnittelu on ollut todellista osallistuvaa suunnittelua, sillä liikenneforumin tapaamisissa tapahtumaa on suunniteltu kaikkien mukana olevien tahojen yhteistyönä. Liikenneforumin toimesta Autoton päivä on myös järjestetty suurempana ja lahtelaisia tavoittavampana tapahtumana kuin koskaan aiemmin

Kuva 28. Syksyn kuntoviikkojen ohjattu kuntoliikunta sai myös yleisön liikkeelle Autottomassa päivässä 2004 (kuva: Juulia Tuominen).

4.1.3. Asennemuutos liikennekulttuurin muuttamiseksi on käynnistynyt

Liikenneforumin työskentelyssä on ollut koko ajan mukana useita Valvonta- ja ympäristökeskuksen virkamiehiä/työntekijöitä. Liikenneforumin vakiinnuttaessa asemaansa osallistujia on tullut tekniseltäkin puolelta koko ajan lisää ja yhteistyö mm. Autottoman päivän järjestämisessä on tiivistynyt. Samoin suhtautuminen liikenteen ympäristöasioihin on muuttanut hieman avoimemmaksi. Kunnallistekniikan osaston johtaja onkin todennut, että parhaat tulokset syntyvät vuorovaikutuksella ja keskustelujen kautta, sillä liikenneasioissa ei ole yhtä oikeaa linjaa. Lisäksi Autottoman päivän merkityksen imago- ja kasvatustekijänä on tunnustettu olevan merkittävä, joten Lahden Autottoman päivän järjestäminen on tärkeää ja mm. kunnallistekniikan osasto haluaa tukea sen järjestämistä jatkossakin.

Liikenneforumin osanottajamäärä on vakiintunut noin kymmeneen - pariinkymmeneen aktiiviin, kertoo myös siitä, että liikenneaiheiselle keskustelufoorumille on ollut tarvetta. Hankkeen myötä liikenneaiheinen ympäristötietoisuus on lisääntynyt paitsi liikenneforumilaisten kesken toivottavasti myös suuresa yleisössä. Suuren yleisön tiedotukseksi voi laskea suuret Autottoman päivän tapahtumat sekä näkyvyyden tiedotusvälineiden kautta. Liikenneforumin koko toimintansa aikana esiintuoma kaupungin lipputuen lisääminen joukkoliikenteelle on ottanut vihdoin tuulta alleen, ja niinpä kaupungin lipputukea lisättiin hieman vuoden 2005 alusta lähtien. Kuluttajille toimenpide konkretisoitui halvempina bussiliikenteen kuukausilippuina. Myös liikenneforumin ehdottama Aleksanterinkadun sulkeminen kesän markkinapäivinä on kesän 2004 hyvien kokemusten jälkeen lähtenyt toteutumaan kunnallistekniikan osaston toimesta niin laajasti, että kesän lisäksi toimenpidettä suunnitellaan kevään 2005 markkinapäiville. Toimenpiteen hyödyt konkretisoituvat suoraan suurelle yleisölle eli

markkinakävijöille taustamelun alenemisena sekä kadun turvallisuuden ja viihtyisyyden paranemisena.

Lahden liikenneforum on käsitellyt merkittävimpiä Lahden liikenneaiheisia suunnitelmia ja hyviä esimerkkejä on tuotu Lahteen valtakunnallisen tason hankkeista. Myös merkittäviä parannuksia Lahden (keskustan) liikenteeseen on ehdotettu ja osa näistä saatu toteutumaankin. Tapaamisten järjestämistä kannattaa jatkaa niin kauan kuin käsiteltäviä asioita ja innokkaita osallistujia tapaamisiin riittää. Ympäristötietoisuus on lisääntynyt, asennemuutos on käynnissä, ja eri tahojen yhteistyö jatkuu ainakin Autottoman päivän tapahtumien merkeissä.

4.2. FORSSASSA pääteemana ympäristötietoisuuden lisääminen kestävän kehityksen indikaattoreiden ja ympäristöraportoinnin avulla

Forssassa ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” -hanke alkoi maaliskuussa 2003. Hankkeesta on käytetty Forssassa nimeä Ympäristötietoisuus-hanke. Työlle ei sen alkaessa oltu Forssassa asetettu täsmällisiä tavoitteita ja päämääriä, vaan hanketta lähdettiin toteuttamaan yleisten teemojen pohjalta. Forssan teemoja hankkeessa olivat paikallisagendatyön jatkaminen ja kehittäminen sekä yritys yhteistyö. Tarkemmat tavoitteet muotoutuivat hankkeen edetessä ja päätavoitteeksi asetettiin ympäristötietoisuuden lisääminen kestävän kehityksen indikaattoreiden ja ympäristöraportoinnin avulla. Yritys yhteistyö jäi projektissa vähemmälle, sillä Jokioisissa sijaitseva kehittämissyhtiö Agropolis Oy aloitti osaksi yrityksiin kohdistuvan ja koko Lounais-Hämettä koskevan ympäristöprojektin Ympäristötietoisuus-hankkeen kanssa samoihin aikoihin.

4.2.1. Indikaattorit kehityksen suunnan näyttäjinä

Forssa oli vuosina 1999–2002 mukana Hämeenlinnan hallinnoimissa projekteissa, jossa etsittiin sopivia mittareita kertomaan kestävän kehityksen edistymisestä alueella. Ympäristötietoisuus-hankkeessa jatkettiin mittareiden kehittämistä ja julkaistiin valituista indikaattoreista raportti etupäässä päättäjien ja virkamiesten käyttöön keväällä 2004. Raportti on myös Forssan kaupungin internet-sivuilla, joissa mittareiden päivitystiedot tulevaisuudessa julkaistaan. Yhdeksi kestävän kehityksen indikaattoriksi valittiin forssalaisen ekologinen jalanjälki, josta julkaistiin erillinen ra-

portti paperisena ja sähköisenä versiona.

Indikaattoreiden valinnassa kiinnitettiin huomiota mm. tietojen saatavuuteen, mittareiden kiinnostavuuteen sekä niiden yhteyteen paikallisen ja maailmanlaajuisen tason kestävytyteen.

Forssan kestävän kehityksen indikaattorit -raportissa mittarit on jaoteltu neljään osaan. Globaalitason indikaattorit kuvaavat niitä kaupungin ympäristövaikutuksia, joilla on yhteys maailmanlaajuisiin ympäristömuutoksiin. Paikallisen ympäristön tilan ja elämisen laadun indikaattorit kertovat Forssan kaupungin kehityksestä sekä luonnon- että rakennetun ympäristön osalta. Luonnon monimuotoisuuden indikaattoreilla seurataan luonnon monimuotoisuuden ja harvinaisten elinympäristöjen säilymistä Forssassa. Sosioekonomiset ja kulttuuriset indikaattorit kuvaavat kaupungin asukkaiden hyvinvoinnin edellytyksiä ja niiden kehittymistä. Ympäristövastuun indikaattorien avulla saadaan tietoa kestävästä kehityksestä edistävien toimenpiteiden yleistymisestä Forssan kaupungissa.

Raporttia jaettiin kaupungin luottamusmiehille ja johtoryhmän jäsenille. Myös paikallinen sanomalehti uutisoi indikaattoriraportin valmistumisesta ja sen sisällöstä.

4.2.2. Ympäristön tilasta ensimmäinen raportti

Ympäristötietoisuus-hankkeessa kirjoitettiin katsaus Forssan ympäristön tilasta. Se on tarkoitettu kaikkien kaupungin asukkaiden käyttöön. Katsauksen teossa hyödynnettiin paikkatieto-ohjelman karttoja, joihin hankkeen aikana syötettiin erilaisia ympäristötietoja. Pääosa julkaisuun kerätystä tiedosta on peräisin Forssan kaupungin ja Hämeen ympäristökeskuksen teettämistä tutkimuksista. Lisäksi hyödynnettiin Lounais-Hämeen luonnonsuojeluyhdistyksen asiantuntemusta. Forssan ympäristön tilan katsaus valmistui marraskuussa 2004 ja sitä jaettiin mm. kouluille ja kirjastoon.

Forssan ympäristön tilasta kertovia tutkimustuloksia ei aikaisemmin ole koottu yksiin kansiin. Ympäristötietoisuus-hanke antoi resurssit julkaisun valmistelulle ja painattamiselle. Forssan ympäristön tilan katsauksen avulla ympäristötietoisuutta voidaan lisätä asukkaiden, kunnan työntekijöiden ja luottamusmiesten keskuudessa selkeällä ja visuaalisella tavalla.

Forssalaisen ekologinen jalanjälki

Ekologinen jalanjälki on laskentamenetelmä, jonka avulla voidaan mitata tietyllä alueella asuvien ihmisten toiminnan vaikutuksia elolliseen luontoon. Se kertoo kuinka paljon ekologisesti tuottavaa maata tarvitaan ylläpitämään joku yksilö tai väestöryhmä. Ekologisen jalanjäljen käsite sekä laskentamalli on peräisin Kanadasta, Suomelle laskentamenetelmän on kehittänyt Kuntaliitto.

Ekologinen jalanjälki kertoo muun muassa ravinnon tuotantoon tarvittavan viljelyalan suuruudesta, eri energialähteiden ympäristövaikutuksista ja maankäytöstä tietyllä alueella. Kunnan ekologista jalanjälkeä voidaan verrata kunnan, koko Suomen tai koko maapallon ekologiseen kapasiteettiin, joka tarkoittaa jäljellä olevaa biologisesti tuottavan maan pinta-alaa asukasta kohden.

Forssalaisen ekologinen jalanjälki oli 3,297 hehtaaria vuonna 1999. Keskivertosuomalaisen ekologisen jalanjälki oli samana vuonna 3,502 hehtaaria. Forssan ekologinen kapasiteetti oli 1,216, koko Suomen 4,643 ja koko maailman 1,55 hehtaaria asukasta kohden. Forssalaisten kulutus ei siis ylitä Suomen ekologista kapasiteettia, sen sijaan kunnan oma ja koko maailman kattava globaali kapasiteetti ei riitä ylläpitämään forssalaisten nykyistä kulutustasoa.

Kuva 29. Forssalaisten ekologinen jalanjälki suhteutettuna kaupungin pinta-alaan.

Kuva 30. Forssan taajama-alueen meliuarvoja vuonna 1992 tehtyjen mittausten mukaan.

4.2.3. Koulutusta ja asukasfoorumeita

Erilaisia virka- ja luottamusmiehille suunnattuja tiedotus- ja koulutustilaisuuksia järjestettiin Forssassa hankkeen aikana useita. Keväällä 2003 esiteltiin kaupungin kestävä kehityksen hankkeita ja pohdittiin yhdessä asukkaiden, virkamiesten ja päättäjien kanssa tulevaisuuden toimenpiteitä. Saman vuoden syksyllä vietettiin energiansäästöviikkoa, jolloin viiden kunnan virka- ja luottamusmiehille annettiin koulutusta kuntien energiansäästösopimuksista. Forssan kaupunki ei ole edelleenkään liittynyt kauppa- ja teollisuusministeriön energiansäästösopimukseen, mutta vuoden 2004 lopussa se käynnisti oman energiansäästökampanjansa.

Keväällä 2004 Ympäristötietoisuus-hanke järjesti yhdessä Forssan kaupungin kanssa kestävä kehityksen 'herättelytilaisuuden' valituille kaupungin työntekijöille ja luottamusmiehille. Tilaisuudessa toimittaja Hannu Taanila pohti yhteisvastuuta ja yhteiskuntavastuuta sekä Kirkkopalvelujen vs. viestintäpäällikkö ja Greenpeacen entinen kampanjavastaava Sari Kuvaja kertoi kestävä kehityksen eri ulottuvuuksista ja vastualueista. Tilaisuuden tarkoituksena oli saada virkamiehet ajattelemaan kestävä kehitystä oman työnsä kannalta. Puheenvuorot olivat mielenkiintoisia ja ajatuksia herättäviä, mutta osallistujamäärä olisi voinut olla suurempi; tilaisuuteen osallistui n. 60 henkilöä.

Kuva 31. Kestävä kehityksen herättelytilaisuuden puheenvuoroja saapui kuuntelemaan noin 60 kaupungin työntekijää ja luottamusmiestä.

Kaupunginosafoorumi-toiminta käynnistettiin yhdessä Viksberg-lähiöhankkeen kanssa keväällä 2004. Viksberg-foorumien tilaisuudet oli tarkoitettu kaikille alueen kehittämiseksi kiinnostuneille asukkaille, taloyhtiöille, yhdistyksille, yrittäjille sekä virkamiehille. Foorumeihin pyrittiin ottamaan asukkaiden toimivia, ajankohtaisia aiheita, joista keskusteltiin yhdessä asiantuntija-alustusten pohjalta. Ensimmäinen Viksberg-foorumi käsitteli naapureiden välisiä ongelmia ja niiden ratkaisukeinoja. Toisessa tilaisuudessa

pohdittiin talosuojelua ja paloturvallisuutta. Etenkin toinen järjestetty foorumi keräsi suuren joukon alueen asukkaita ja sai kiitosta mielenkiintoisesta aiheesta.

Kuva 32. Viksberg-foorumin talosuojelua koskeva tilaisuus keräsi suuren joukon kiinnostuneita asukkaita.

4.2.4. Muu toiminta

Ympäristötietoisuutta on Forssassa pyritty lisäämään myös lehtijuttujen, näyttelyn ja teemaviikon avulla. Joka kuukausi ilmestyi Forssan Lehdessä Kevyinki, joka antoi lukijoille tietoa ja käytännön neuvoja kestävän kehityksen edistämiseksi. Kesällä 2003 Forssan kaupungin kirjastolla järjestettiin Ekotehokkuus-näyttely, jossa aiheesta kerrottiin julistein ja konkreettisilla esimerkeillä. Saman vuoden syksyllä Forssa lähti mukaan valtakunnalliseen energiansäästöviikkoon. Viikkoa vietettiin Forssan vesihuoltolaitoksen ja Loimi-Hämeen Jätehuolto Oy:n kanssa jakamalla energia- ja jäteaiheista tietoa paikallisissa ostoskeskuksissa sekä testaamalla asukkaiden ja kaupungin henkilökunnan asiantuntemusta energiatietäjä-kilpailulla.

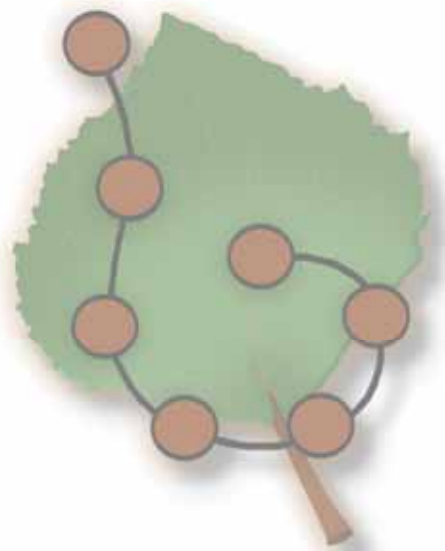
Kuva 33. Ekotehokkuus-näyttelyssä sai kokeilla eri tuotteiden ekologisen selkäreppujen painoja.

4.2.5. Forssan osahankkeen onnistuminen

Ympäristötietoisuus-hanke on tuonut näkyvyyttä kestävän kehityksen asioille Forssassa ja paikallisagendatyötä on sen toimien ansiosta viety kunnassa eteenpäin. Ympäristöasiat ovat olleet hankkeen ansiosta esillä kaupungin sisällä ja paikallisissa tiedotusvälineissä.

Hankkeessa tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuus näkyy osaksi viiveellä. Esimerkiksi kestävän kehityksen indikaattoreiden ja järjestettyjen koulutustapaamisten vaikutuksia kaupungin toimintaan on mahdotonta arvioida vielä tässä vaiheessa. On muistettava, että kaupunkiorganisaation toiminnan ja ihmisten asenteiden muuttaminen on hidasta ja aikaa vievää työtä. Hankkeessa on kuitenkin luotu edellytyksiä kestävän kehityksen paremmalle huomioimiselle tiedon tuottamisen ja tiedottamisen avulla.

Forssan kaupunki ei ollut asettanut projektille täsmällisiä tavoitteita, vaan tarkemmat painopisteet muodostuivat hankkeen edetessä. Selkiytymätön tavoite projektin alussa hidasti projektin käynnistymistä ja pienensi hieman hankkeesta saatavaa hyötyä. Ympäristötietoisuus-hankkeen tapaisille projekteille on Forssassa kuitenkin tarvetta, sillä kestävä kehitys ei ole vielä kunnolla sisällytetty kaupungin jokapäiväiseen toimintaan.

Kuva 34. Ympäristötietoisuus-hanke jakoi energiansäästötietoutta Forssan kauppakeskuksissa yhdessä Loimi-Hämeen Jätehuolto Oy:n ja Forssan vesihuoltolaitoksen kanssa.

Kekevinkki: Kimppakyyti netistä (julkaistu Forssan lehdessä 30.9.2004)

Monet työmatkalaiset käyttävät omaa autoaan ainoastaan siirtyäkseen kotoaan työpaikalle. Työpaikat puolestaan ovat keskittyneet kaupunkikeskuksiin, joissa käydään töissä pitkienkin matkojen päästä. Aamuisin ja iltapäivisin valtatiet täyttyvät samaan suuntaan matkaavista autoista, joissa useimmassa istuu ainoastaan auton kuljettaja. Julkisen liikenteen ohella kimppakyyti on oiva keino yhdistää samaan suuntaan kulkevien ihmisten työmatkat ja samalla säästää matkus-tamiseen tuhlautuvia euroja.

Jos omasta työ- tai tuttavapiiristä ei löydy kimppakyytikaveria, niin matkaseuraa kannatta etsiä internetistä. Ainakin sivut www.kimppa.net ja www.kimppakyyti.info tarjoavat maksuttoman kanavan sekä kyytiä etsiville että sitä tarjoajille. Matkakulujen jakamisesta voivat kyydin tarjoaja ja tarvitsija sopia keskenään (Suomen lain mukaan kuitenkin kyydin tarjoaja ei saa pyytää maksua kyyditettävältä). Yksinkertaisin tapa on vuorotella autoa, jos kaikilla kimppakyyti-läisillä on oma auto käytettävissään ja työpaikat sijaitsevat lähellä toisiaan.

Samoilta internetsivuilta voi etsiä kimppakyytiä myös satunnaisille matkoille. Tällä tavoin sivut pyrkivät tekemään perinteisen liftaamisen helpommaksi ja turvallisemmaksi, sillä vähintään toisesta osapuolesta (matkan tarjoajasta tai tarvitsijasta) saadaan yhteystiedot talteen. Jokainen matkustaa kuitenkin aina omalla vastuullaan, eikä kimppakyyti-internetpalvelut ota vastuuta epärehellistä ilmoittajista.

Kuntaliiton tekemän tutkimuksen mukaan kimppakyydin hyödyntäminen työmatkaliikenteessä jakaa ihmisten mielipiteitä. Noinpuolet tutkimukseen vastanneista suhtautui asiaan myönteisesti ja puolet välinpitämättömästi tai kielteisesti. Kulkutavan valinnassa vastaajat pitivät tärkeimpinä seikkoina mukavuutta ja turvallisuutta. Selkeyttämällä kimppakyydin lainsäädännöllistä asemaa, organisoimalla se paremmin ja panostamalla tiedottamiseen voitaisiin tutkijoiden mukaan lisätä kimppakyydin suosiota työmatkaliikenteessä. Kuljijoiden olisi koettava kimppakyyti edulliseksi, mukavaksi, nopeaksi, turvalliseksi, ekologiseksi ja sosiaalisesti antoisaksi tavaksi matkustaa.

Lähteet: Kuntaliitto, www.kimppa.net ja www.kimppakyyti.info

4.3. HYVINKÄÄLLÄ hyödynnetään paikkatieto-järjestelmää ympäristötiedon hallinnassa

Hyvinkäällä ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” -hankkeen yhtenä tavoitteena on ollut ympäristötiedonhallinnan kehittäminen paikkatietojärjestelmän avulla. Paikkatietojärjestelmä antaa mahdollisuuden lisätä viranhaltijoiden ja muiden paikallisten toimijoiden tietoisuutta ympäristöasioissa parantamalla ympäristötietojen saatavuutta ja käytettävyyttä. Tiedon saatavuus, oikeellisuus ja ajantasaisuus ovat perusedellytys kuntalaisten, päätöksentekijöiden ja viranhaltijoiden hyvälle yhteistyölle. Paikkatietojärjestelmän kehittäminen tukee lakisääteisen viranomaistyön lisäksi myös projektin muita teemoja sekä aiemmin tehtyä kestävä kehityksen työtä: kestävä kehityksen toimintaohjelman toteutusta, ympäristöjärjestelmän kehittämistä sekä yritysyritys yhteistyötä.

4.3.1. Tärkeimmät ympäristötiedot digitaaliseen muotoon

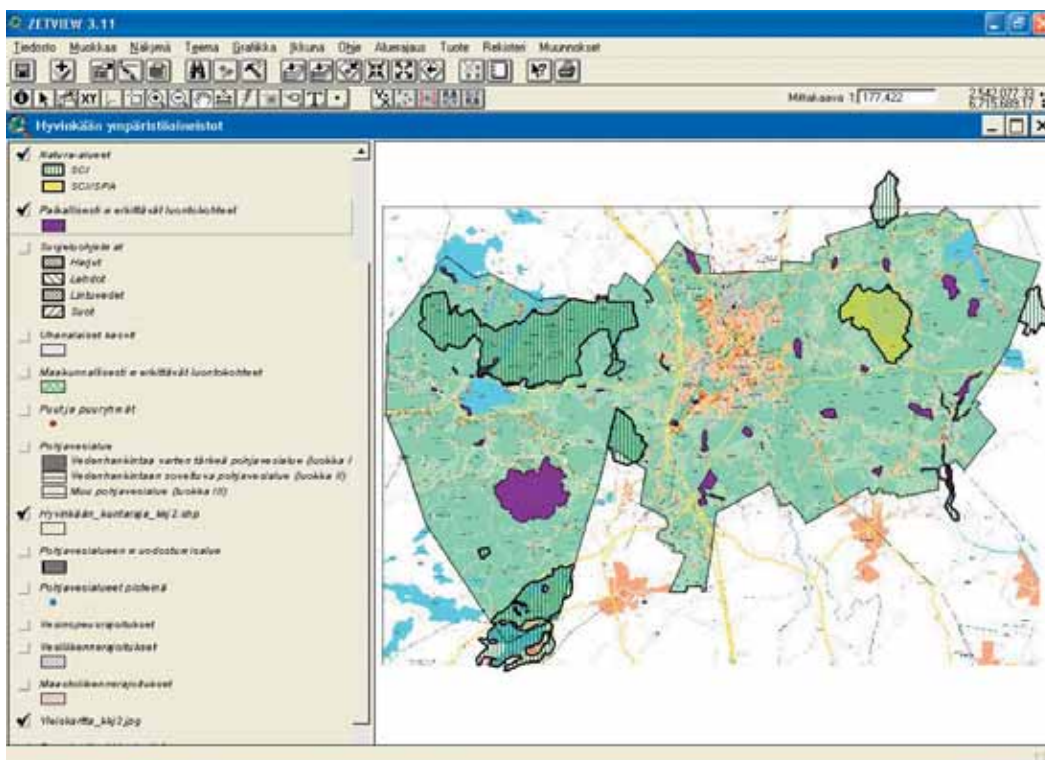
Hyvinkään ympäristön tilasta, luonnonolosuhteista ja niissä tapahtuvista muutoksista on olemassa paljon tietoa. Tietoa saadaan jatkuvien seuranta tutkimusten, inventointien, selvitysten ja erilaisten rekisterien kautta. Paikkatietojärjestelmän avulla on pyritty löytämään ratkaisua, siihen miten tätä suurta mää-

rää erilaista ja erilaisista lähteistä tulevaa ympäristötietoa hallitaan.

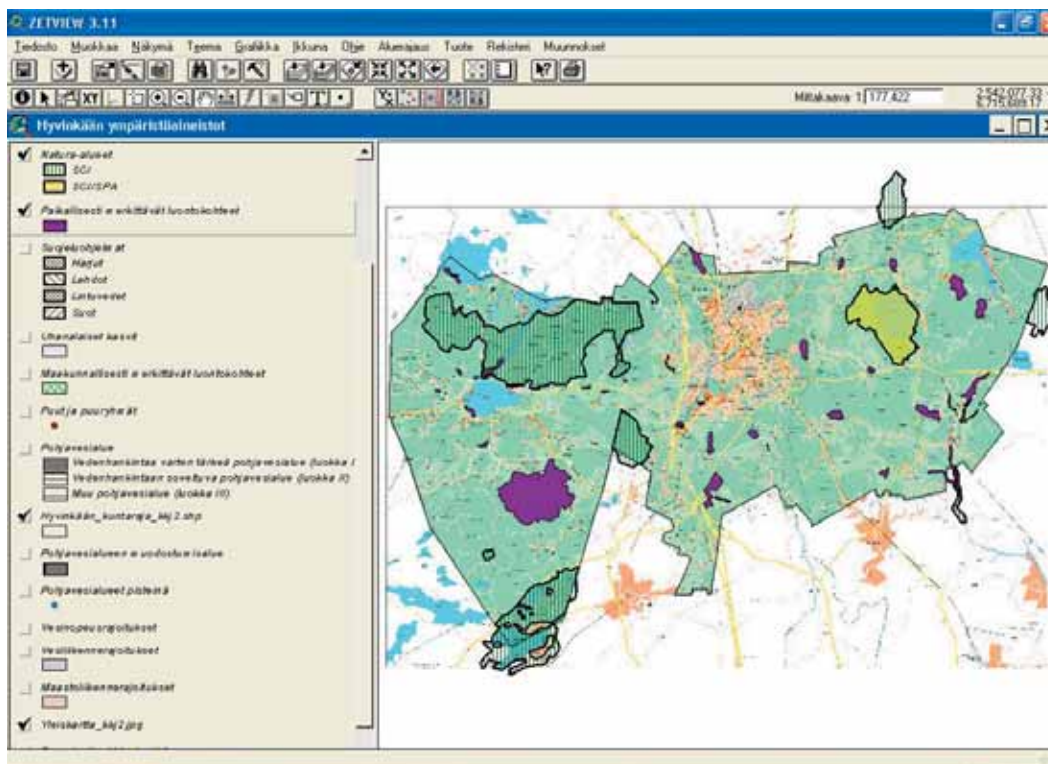
Järjestelmän avulla voidaan tietoa myös havainnollistaa ja analysoida. Myös tiedon päivittämisessä ja siirtämisessä saavutetaan etuja.

Paikkatietojärjestelmään kerättiin tietokokoisuus ympäristöaineistoista, jossa sijainti- ja oleellisten ominaisuustietojen avulla kuvataan todellista kohdetta. Paikkatietojärjestelmä sisältää tällä hetkellä digitaalisessa muodossa tärkeimmät Hyvinkään ympäristötiedot.

Hyvinkään paikkatietoaineistoista osa on ostettu valmiina Suomen ympäristökeskuksesta, kuten tiedot Natura-alueista, valtakunnallisista suojeluohjelmista ja pohjavesialueista. Muuta aineistoa on koottu useista eri kirjallisista lähteistä, selvityksistä, rekisterilistauksista, virastojen arkistoista, virallisista suojeluohjelmista ja kartoittajien muistiinpanoista. Nämä tiedot on projektin puitteissa digitoitu paikkatietojärjestelmään.

Kuva 35. Hyvinkään paikkatietoaineistoa kartalla.

Kuva 36. Paikallisesti merkittävään kohteeseen sijainti- ja ominaisuustiedot paikkatietojärjestelmässä

4.3.2. Paikkatietojärjestelmästä apua viranomaistyöhön ja päätöksentekoon

Ympäristötiedonhallinnan kehittämisellä on saavutettu selkeitä hyötyjä. Paikkatietojärjestelmä on nopeuttanut tiedon saatavuutta. Järjestelmä ennen kaikkea nopeuttaa rutiinitoimenpiteitä ja sen avulla voidaan saavuttaa varmuus siitä, että kaikki tieto on käytettävissä päätöksiä tehdessä. Paikkatietojärjestelmän avulla tiedot on saatu aikaisempaa monipuolisimmiksi ja aineistoja voidaan yhdistää joustavalla tavalla. Erilaisten ympäristötietojen kerääminen, yhdistäminen ja havainnollistaminen on helpottunut. Lisäksi hyötyjä on saavutettu Hyvinkään ympäristötietojen kokonaiskuvan hahmottamisessa ja tiedon siirtämisessä.

Ympäristötietojen käyttöä paikkatietojärjestelmässä on testattu viranomaistyössä ympäristönsuojeluyksikössä. Lisäksi aineistoja ja niiden käyttöä on esitelty mm. ympäristölautakunnalle, pelastusviranomaisille, ympäristöterveydenhuoltoyksikölle sekä kaavoitukselle ja kunnallistekniikalle. Kaikki toimijat ovat vakuuttuneita paikkatietojärjestelmän hyödyistä. Laajempi järjestelmän käyttö vaatii kuitenkin vielä työntekijöiden aktivoimista, kouluttamista ja neuvomista. Tulevaisuudessa käytön ja aineis-

tojen lisääntyessä tulee paikkatietojärjestelmään kohdistumaan uusia kehittämis- ja tehostamistarpeita.

Paikkatietojärjestelmän toimivuuden perusedellytys on tietojen ylläpidon toimivuus. Projektin päättyessä ajantasaisuus ja oikeellisuus jäävät virkamiesten vastuulle, joten tärkeää on, että tietojen päivityksestä muodostuu enemmän rutiinityöhön kuuluva prosessi, kuin yksittäinen tapahtuma.

Hyvinkään kaupungille on hankittu www-karttapalvelinohjelmisto, jossa voidaan julkaista ympäristötietoja intra- ja internetissä. Tämä mahdollistaa sen, että ympäristöaineistot ovat mahdollisimman monen toimijan käytettävissä.

4.3.3. Muita hankkeen aikaisia toimintoja

Hyvinkäällä on järjestetty hankkeen puitteissa myös erilaisia tilaisuuksia ja näyttelyitä mm. keke-toimintaohjelmaan, ympäristökasvatukseen ja pohjavesien suojeluun liittyen. Esimerkiksi päiväkotien ympäristövastaaville järjestettiin koulutustilaisuus 10.6. 2003 kaupungin ympäristöjärjestelmätyöhön liittyen ja paikallistapaamisia on järjestetty koskien öljysäiliöitä ja pohjavesien suojelua. Kaikille kaupungin työnteki-

jölle jaettiin toimistojen energia- ja jäteohje osana ympäristöjärjestelmätyötä.

Vuonna 2004 toteutettiin Hyvinkäällä ohjelmallinen pyöräilyviikko osana valtakunnallista viikkoa 16.5–23.5.2004. Avajaistapahtumassa 15.5.2004 esiteltiin pyöräilyn eri muotoja sekä erilaisia polkupyöriä, lapsille järjestettiin ajotaitorata ja polkupyöräkirpputorilla oli mahdollisuus ostaa, myydä ja vaihtaa pyöriä ja pyöräilyvarusteita. Viikon aikana järjestettiin erilaisia pyöräilyretkiä ja kouluilla oli tapahtumia pyöräilyteemaan liittyen. Viikolla järjestettiin myös pyörällä töihin – kilpailu, johon haastettiin kaupungin omien yksiköiden lisäksi yrityksiä. Pyöräilyviikon suunnittelussa olivat mukana Hyvinkään kaupungin ympäristöpalvelu, kunnallistekniikka, kulttuuri- ja vapaa-aikakeskus ja opetustoimi. Muita yhteistyökumppaneita olivat Hyvinkään Latu ry, Hyvinkään pyöräilijät ry, Hyvinkään ympäristösuojeluyhdistys ry ja Kunnossa Kaiken Ikää – projekti.

Kuva 37. Päättäjät pyörän satulassa –tempaukseen haastettiin mukaan kaupunginvaltuutettuja, teknisen lautakunnan jäseniä sekä virkamiehiä osana pyöräilyviikon avajaistapahtumaa.

Vuonna 2004 Hyvinkäällä järjestettiin myös *Autottoman päivän tapahtuma* 22.9. osana syksyn Liikkujan viikkoa. Tapahtumalla pyrittiin edistämään kestävän kehityksen toimintaohjelman maankäyttö- ja liikenneosan tavoitteiden toteutumista. Tempauksella heräteltiin hyvinkääläisiä pohtimaan liikkumisvalintoja kestävän kehityksen näkökulmasta ja jaettiin tietoa kuntalaisille mm. meluasi-oista, joukkoliikenteestä ja liikenneturvallisuudesta. Toteutuksessa olivat mukana Hyvinkään kaupungin kunnallistekniikka, liikuntatoimi, ympäristöterveydenhuolto ja ympäristöpalvelu. Lisäksi tapahtumassa olivat mukana Hyvinkäänkylän koulu, Hyvinkään ympäristönsuojeluyhdistys ry, Liikenneturvallisuu- styöryhmä, Hyvinkään molemmat liikennöitsijät, Hyvinkään Latu ry sekä VR

Liikkujan viikolla 16.- 22.9.2004 Hyvinkään kirjastos-

sa järjestettiin näyttely, jonka teemaksi oli valittu kestävän kehityksen liikkumismuodot. Lastenosastolle oli koottu oma pienimuotoinen näyttely, jonka aiheena oli edellisen lisäksi lasten liikenneturvallisuus.

4.4. HÄMEENLINNAN SEUDULLA toimintaa teemalla ”Kestävä kotiympäristö”

Hämeenlinnan seudulla ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” -hanke alkoi maaliskuussa 2003. Hämeenlinnan osaprojektia on toteutettu nimellä Kestävä kotiympäristö. Projektin edetessä kahdeksi pääteemaksi muodostuivat asukkaiden aktivoiminen kestävän kehityksen asioissa ja ympäristöraportoinnin kehittäminen.

Vuosien varrella asukkaiden kiinnostus Hämeenlinnan kestävän kehityksen edistämistyöhön on vähentynyt. 1990-luvun loppupuolella osallistuminen Paikallisagendan luomiseen oli aktiivista, mutta ”projektisoitumisen” myötä asukkaiden panos on jäänyt muutamien aktiivisten kuntalaisten varaan. Hämeenlinnassa koettiin tarvetta aktivoida asukkaita uudelleen mukaan kestävän kehityksen prosessiin, ja uusi hanke tarjosi tervetulleen mahdollisuuden panostaa osallistamiseen lisäämiseen paikallisagendatyössä. Hankkeessa pyrittiin siis hyödyntämään ja täydentämään Hämeenlinnassa jo tehtyä kestävän kehityksen työtä.

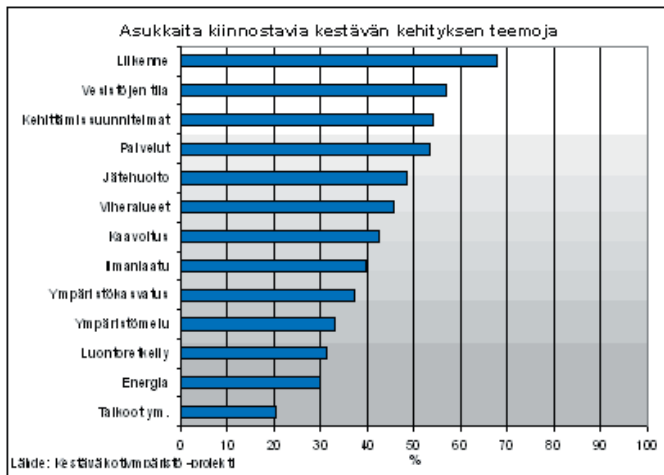
Toinen teema, ympäristöraportointi, nousi esiin projektin edetessä. Vuoden 2003 aikana projektissa laadittiin Ympäristöosaston ympäristöraportti ja pohdittiin sen edelleen kehittämisen mahdollisuuksia. Vuonna 2004 koottiin aineisto Hämeenlinnan ympäristön tila raporttiin, jonka tekeminen oli viivästynyt vuosikausia resurssien riittämättömyyden vuoksi. Selkeästi ympäristö- ja keke –asioita esiintuovat ympäristöraportit voivat omalta osaltaan edistää kestävän kehityksen ajatusten juurruttamista kunnan hallintoon pysyvästi.

4.4.1. Asukasyhteistyö

Kestävä kotiympäristö -projektin menetelmällisenä lähtökohtana oli tarjota asukkaille tietoa heitä kiinnostavista kestävän kehityksen kysymyksistä heidän omasta lähiympäristöstään lähtien. Tavoitteena oli viedä kestävän kehityksen asiat ruohonjuuritasolle ja

kääntää ”keke-jargon” arkikielelle.

Projektin aluksi toteutettiin kysely, jossa tiedusteltiin asukkaita kiinnostavia kestävän kehityksen teemoja. Kiinnostavimmiksi aihealueiksi nousivat liikenne, vesistöjen tila sekä kaupungin kehittämissuunnitelmat ja palvelut (Kuva 38).

Kuva 38. Kaavio Hämeenlinalaisia kiinnostavista kestävän kehityksen teema-alueista.

Syksyn 2003 aikana lähestyttiin kaikkia Hämeenlinnan asukas- ja vanhempainyhdistyksiä (36 kpl) ja projektisuunnittelija vieraili 12 yhdistyksessä keskustelemassa ajankohtaisista kestävän kehityksen asioista. Suora kontakti asukkaisiin sekä keskusteleminen tilaisuuksissa sai välitöntä positiivista palautetta. Asioiden vieminen jokaisen omaan kotiympäristöön, esimerkiksi kotijärven tilan käsitteleminen, sai aikaan paljon hedelmällistä keskustelua.

Sen sijaan asukasyhteistyön kehittäminen pidemmälle kotiympäristöä koskevien toimenpiteiden ja virkamiesten ja asukkaiden yhteistyön muodossa osoittautui vaikeaksi. Tähän voidaan arvioida olevan monia syitä. Ensimmäinen verkostoitumisen mallin kehittäminen oli ylivoimainen tavoite projektin resurssien, varsinkin ajallisten, nähdessä. Toiseksi monien yhdistysten ydinjoukko on pysynyt vuosikautia samana ja yhteyden virkamiestasolle ovat vakiintuneet eikä varsinaista tarvetta uudelle yhteistyömallille ollut. Kolmanneksi myös yhdistyksillä on rajalliset ajalliset ja henkilöresurssit käynnistää uudenlaista toimintaa.

4.4.2. Seminaareja, paneelikeskusteluja ja näyttelyitä

Kestävä kotiympäristö -projektin aikana järjestettiin

neljä avointa tilaisuutta ja kaksi näyttelyä. Tilaisuudet pyrittiin kytkemään ajankohtaisiin seudullisiin aiheisiin.

Ekokumppanuus – ”Yritysten ja ympäristön yhteinen näkökulma” -seminaari järjestettiin maaliskuussa 2003. Tilaisuuden pääkohderyhminä olivat paikallisten yritysten edustajat sekä viranomaiset. Seminaarin tavoitteena oli lähestyä yritysten ja viranomaisten yhteistyömahdollisuuksia vesistöjen suojelussa erilaisista näkökulmista. Tilaisuuden taustalla oli erään yritysjohdajan huoli Hämeenlinnan kaupunkikuvaan olennaisena kuuluvan Vanajaveden tilasta. Reittivesistö on parantunut huomattavasti 1970-luvun tilanteeseen verrattuna, sillä pistemäiset kuormituslähteet on saatu hyvin kuriin. Sen sijaan laajalta alueelta tuleva ja vaikeasti hallittava hajakuormitus rehevöittää Vanajavettä. Hajakuormituksen hillitseminen vaatii kaikkien asianosaisten yhteistyötä.

Kuva 39. Ekokumppanuus -seminaarin yleisöä (kuva: Marja Kokko).

Seminaari keräsi noin 50 kuulijaa. Tilaisuus sai kiinnostusta asian ajankohtaisuuden vuoksi. Hyvänä nähtiin erilaisten intressiryhmien näkemysten esittely: tilaisuudessa puhuttiin niin viranomaisen, yritysedustajan kuin asukkaan näkökulmasta. Tällä hetkellä Vanajaveden valuma-alueelle on suunnitella nk. satelliittihanke, jonka alle voitaisiin sijoittaa useampia pienempiä kunnostus- ym. projekteja.

Paneelikeskustelujätteenpoltostajärjestettiin Hämeenlinnan Raatihuoneella kesäkuussa 2003 maailman ympäristön päivänä. Tilaisuuden suunnittelu sai alkunsa Hämeenlinnaan Vanajan voimalaitosalueelle suunnitella olleen jätteenpolttolaitoksen herättämästä kiivaastakeskustelusta. Erityisesti alueen asukkaat vastustivat uuden laitoksen rakentamista lähelle asuintaloja.

Tilaisuuden tavoitteena oli saada paikalle oman alansa asiantuntijoita puhumaan jätteiden energiahyötykäytöstä eri näkökulmista. Keskustelussa oli läsnä

edustajia alueellisesta jätehuolto-yhtiöstä, energiantuottajalta sekä – jakelijalta, Hämeen ympäristökeskuksesta, Hämeenlinnan kaupungilta ja Suomen luonnonsuojeluliitosta sekä jätteenpolton ja jätehuollon terveysvaikutusten asiantuntijat. Paneelia varten koottiin materiaalipaketti, johon saattoi tutustua ennen tilaisuutta internetin kautta.

Kuva 40. Kestävä kotiympäristö –näyttelyn julisteita.

Tilaisuuteen osallistui noin 50 henkeä, pääasiassa asukkaita. Jokainen panelisti alusti keskustelua aluksi lyhyesti, jonka jälkeen puhetta johti Hämeen ympäristökeskuksen johtaja Harri Kallio. Tämän jälkeen keskusteltiin välillä varsin värikkäästi jätteenpoltosta jättestrategisena vaihtoehtona sekä Hämeenlinnan laitoshankkeen hyvistä ja huonoista puolista. Parituntiseksi aiottu keskustelu venähti ylipitkäksi ja ajatus-tenvaihto jouduttiin lopettamaan kesken.

Paneeli herätti paljon kiinnostusta niin asukkaiden kuin median keskuudessa. Asia oli keväällä 2003 erittäin ajankohtainen ja keskustelua jatkettiin vielä pitkälle syksyyn. Jätteenpolttolaitoksen suunnittelun edessä sijoituspaikaksi muuttui voimalaitoksen sijaan Karanojan jätteidenkäsittelyalue ja lopulta alkuperäinen tarjouskilpailu lopetettiin kesken muuttuneiden olosuhteiden vuoksi. Tällä hetkellä Kiertokapula Oy on aloittanut uuden tarjouskilpailun jätteiden energiahyötykäytöstä alkuperäistä pienemmällä jätemäärillä.

Hämeenlinnassa vietettiin Vihreää viikkoa kesäkuussa 2003 ja 2004. Kestävä kotiympäristö –projekti osallistui molemmilla kerroilla Aulankokeskuksella pidettyjen näyttelyiden järjestelyihin.

Vuonna 2003 näyttelyn teemana oli ”kestävän arjen valinnat”. Projektissa valmistettiin kuusi julistetta, joissa käsiteltiin vesiensuojelua, kestäviä kulutustapoja, ympäristöystävällistä liikkumista, energiansäästöä ja luonnossa liikkumista asukkaiden näkökulmasta. Julisteet olivat myöhemmin esillä kuukauden Hämeenlinnan pääkirjas-

tossa ja ovat edelleen ympäristöosaston käytössä.

Kuva 41. Ahveniston päiväkodin Kissankellot laulavat Vihreän viikon avajaisissa 3.6.2004 (kuva: Lasten Hämeenlinna -projekti).

Vuonna 2004 toteutettiin yhteistyössä Luontokoulu Ilveksen kanssa ”Lasten Hämeenlinna” –projekti. Kevään aikana hämeenlinnalaisilta päiväkotien lapsilta kerättiin mielipiteitä ja kokemuksia siitä, miten lapset näkevät ja kokevat elinympäristönsä. Tavoitteena oli kerätä lasten ajatuksia, satuja, piirroksia, maalauksia ja valokuvia Hämeenlinnasta ja etenkin siitä kaupunginosasta, jossa he asuvat ja elävät arkeaan. Lasten työt olivat Vihreällä viikolla esillä osana ”Hämeenlinna meidän ympäristömme” –näyttelyä, jossa oli esillä myös teini-ikäisten ja aikuisten näkemyksiä ympäristöstään.

Kuva 42. Niko 6 v. ”Ahveniston aarnimetsä” ja Riikka 6 v. ”Aulangon Joutsenlampi” (kuvat: Lasten Hämeenlinna –projekti).

4.4.3. Ympäristöraportointi

Vuoden 2004 aikana projektissa koottiin Hämeenlinnan ensimmäinen ympäristöntilaraportti. ”Katsaus Hämeenlinnan ympäristön tilaan” -julkaisu on suunnattu erityisesti asukkaille ja sen tavoitteena on tarjota ajankohtaista tietoa Hämeenlinnan ympäristön tilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Hämeenlinnan ympäristön tilaa käsitellään kolmen luonnon peruselementin – maan, veden ja ilman kautta. Katsauksessa tarjotaan näkökulmia mm. alkuperäisen luonnon suojeluun, jätteiden määrän kehitykseen, kaatopaikkojen ympäristövaiku-

tuksiin, vesistöjen tilaan, kuormitukseen ja kun-
nostukseen, paikallisen ulkoilman laadun muu-
toksiin ja ilma-asteiden määrän kehitykseen se-
kä kasvihuoneilmaston merkitykseen paikallistasolla.

Tarve ympäristöntilaraportille on ollut olemassa jo
kymmenen vuotta, mutta resurssien puutteen vuoksi
raportin toteuttaminen on siirtynyt. Raportti on saa-
tavissa PDF-muodossa ympäristöosaston internetsi-
vuilla osoitteessa: http://www.hameymos.fi/yo_julk.htm.

4.4.4. Yhteenveto Hämeenlinnan osahankkeesta

Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisää-
minen Suomen ja Viron paikallishallinnossa -hanke
toi tervetulleita lisäresursseja Hämeenlinnan seudun
kestävän kehityksen edistämistyöhön. Tärkeimmistä
saavutuksista voidaan mainita onnistuneet asukasti-
laisuudet ajankohtaisista kestävän kehityksen kysy-
myksistä sekä ”Katsaus Hämeenlinnan ympäristön
tilaan” -julkaisun valmistuminen. Hyvänä käytäntö-
nä voidaan mainita tarttuminen yleisessä julkisessa
keskustelussa pyöriviin asioihin, jotka kiinnostavat
aidosti asukkaita sekä asukaslähtöinen ote kaikessa
kommunikaatiossa ja tiedottamisessa.

Kehittämisen varaa jatkossa vastaavanlaisia hank-
keita ajatellen on hankkeen valmistelussa sekä tarve-
kartoituksessa. Selkeämpi toimintasuunnitelma Hä-
meenlinnan osahankkeelle olisi todennäköisesti mah-
dollistanut resurssien tehokkaamman hyödyntämi-
sen. Kestävä kotiympäristö -projektin rooli on Hä-
meenlinnan seudulla ollut lähinnä tukea jo olemassa
olevaa kestävän kehityksen työtä niiltä osin kuin tar-
vetta on ilmennyt. Hämeenlinnan osahankkeen vai-
kutuksia on mahdotonta tässä vaiheessa eritellä. Kun
puhutaan ympäristötietoisuuden lisäämisestä tai ympä-
ristöasenteiden muuttamisesta, työn tulokset nä-
kyvät yleensä viiveellä ja niitä on vaikea arvioida.

4.5. KOUVOLAN SEUDULLA teemana keke –in- dikaattorit ja asukkaiden osallistuminen

Kouvolan seudulla valmisteltiin paikallisagenda 21:
n seurantaan tarkoitettua kestävän kehityksen indikaat-
torit osana ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumi-
sen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnos-
sa” -hanketta. Ensimmäinen kestävän kehityksen ti-
laa mittaava kansiomuotoinen raportti julkaistiin tou-
kokuussa 2004 ja kansion ensimmäiset päivityssivut

postitettiin marraskuussa 2004. Selkeästi ympäristö-
ja keke –asioita esiintuovat indikaattorit voivat omal-
ta osaltaan edistää kestävän kehityksen ajatusten juur-
ruttamista seudun kuntien hallintoon ja päätöksente-
koon pysyvästi.

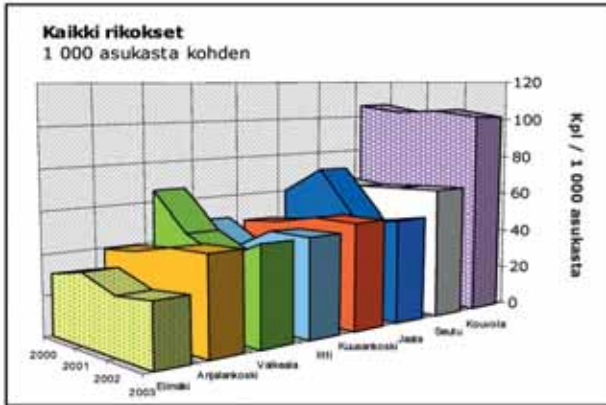
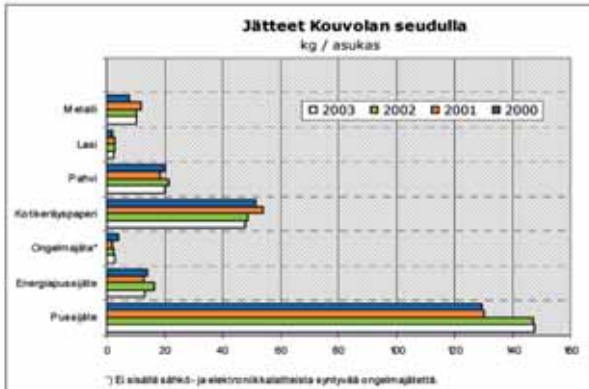
Hankkeen tavoitteena oli myös lisätä asukkaiden ja
järjestöjen osallistumista paikallisagendan toimin-
taan. Hanke siis täydensi ja laajensi jo tehtyä kestä-
vän kehityksen työtä. Osallistamista kehitettiin Kou-
volassa ja Kuusankoskella käynnistyneiden asukas-
raatien avulla ja eri toimijoiden välistä verkostoitu-
mista lisättiin syventämällä yhteistyötä kuntien ympä-
ristöviranhaltijoiden, ympäristöjärjestöjen se-
kä Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen kanssa.

Hankkeen henkilöresursseina olivat Kouvolan seu-
dun agenda 21:n koordinaattori sekä puolipäiväinen
projektityöntekijä.

4.5.1. Kouvolan seudun kestävän kehityksen seuranta- indikaattorit

Indikaattorityön yhtenä tavoitteena oli lisätä asuk-
kaiden ja viranhaltijoiden kiinnostutusta ja tietoisuut-
ta ympäristöasioihin. Indikaattorit valittiin kuva-
maan seudun kestävän kehityksen toimintaohjelmas-
sa keskeisiksi nostettuja tavoitteita, ja mukaan oteti-
ttiin tarkoituksella myös keskustelua herättäviä mitta-
reita. Indikaattorit mittaavat kestävän kehityksen ti-
laa luonnon moninaiskäytön, väestön, maankäytön
ja liikenteen, luonnonvarojen kulutuksen, ympäristö-
tietoisuuden sekä maaseudun elinvoimaisuuden osal-
ta. Indikaattorit haluttiin esittää mahdollisimman ha-
vainnollisesti sekä päättäjiä että asukkaita kiinnosta-
valla tavalla. Indikaattoritiedoista osa päätettiin esit-
tää seutukohtaisena ja osa kuntakohtaisena.

Helmikuussa 2003 aloitettiin indikaattoritiedon kerää-
minen, analysointi ja esitystavan suunnittelu. Alkuperä-
isenä tavoitteena oli julkaista indikaattorit vuoden
2003 aikana sekä verkossa että painettuna kirjana ja
”taskupainoksena”. Projektityöntekijä vaihtui kuiten-
kin syksyllä 2003, jolloin osa vuoden 2002 indikaat-
toritiedoista oli kerätty. Indikaattoritiedon keräämistä
jatkettiin uudelta pohjalta, sillä ohjelmaryhmä päätti
syksyllä, että indikaattoreista kerättäisiin vuoden 2002
tilastojen lisäksi tiedot vuosilta 2000 ja 2001 trendien
näyttämiseksi. Tavoitteena oli edelleen julkaista indi-
kaattoriraportti vuoden 2003 loppuun mennessä. Kos-
ka tietojenkeruuprosessi täytyi nyt kuitenkin käyn-
nistää uudestaan, tietojen kokoaminen vei odotettua

Kuva 43. Väestöindikaattoreissa esitellään esimerkiksi seudun rikosten määrän kehitystä ja luonnonvaraindikaattoreilla mitataan mm. asukkaiden tuottaman jätteen määrää.

pidemmän ajan. Raportti päätettiin julkaista keväällä 2004 osittain puutteellisin tiedoin kansiomuotoisena, jolloin tietojen päivitys jatkossa olisi helppoa.

Ensimmäisen indikaattoriraportin tuottaminen oli pohjustavaa työtä tuleville päivityskierroksille. Ensimmäisen kierroksen aikana indikaattoritietojen määrittelyt hioutuivat sellaiseen muotoon, että tiedot ovat saatavissa kunnista (ja muista tietolähteistä) helposti ja samansisältöisinä. Samalla indikaattorit ovat tulleet tutuksi kuntien ja muiden tiedonantajien yhteyshenkilöille. Seuraavalla päivityskierroksella tiedonkerääjällä on jo valmis toimintamalli yhteyshenkilöineen, kysymyksineen ja tietokantoinen.

Indikaattoritietojen keräysvaihetta viivästyttivät projektihenkilön vaihtumisen lisäksi se, että kyseessä on seudullinen, seitsemän kunnan alueella toteutettava paikallisagenda. Seitsemän kuntaa ja 21 indikaattoria vaativat suuren määrän yhteyshenkilöitä, ja oikeiden yhteyshenkilöiden löytäminen kustakin kunnasta vei oman aikansa.

Yhteistyökumppaneiden lukuisuus viivästytti tiedonkeruuta muullakin tavoin: Kouvolan seudun paikallisagendaa toteuttavat kunnat ovat eri suuruisia, eikä niistä välttämättä löydy tietoa samoilla sisällöillä eikä organisatorisesti samalla tavalla. Lisäksi ennen keräysvaihetta työryhmissä päätettyjen indikaattoreiden tiedot eivät aina olleet saatavilla oletetussa muodossa tai laajuudessa tai ilman kustannuksia. Tämän vuoksi indikaattorien keräystapaa ja kysytyn tiedon määrittelyä jouduttiin keräysvaiheessa tarkentamaan.

Tilastotiedot kestävän kehityksen seurantaindikaattoreista saatiin koottua toukokuun alkuun mennessä ja myöskin raportti saatiin painosta toukokuussa 2004, sillä visuaalisen ilmeen suunnittelu ja raportin taittotyö edistyivät agendatoimistossa samanaikaisesti tietojenkeruun kanssa. Ensimmäiseen raporttiin saatiin mukaan 15 indikaattoria täydellisenä ja 4 osittain Kouvolan seudun paikallisagendan yhteensä 21 seurantaindikaattorista.

Indikaattoriraportin julkaisu- ja lehdistötilaisuus pidettiin 28.5.2004. Mediatiedotteen lisäksi tietoa indikaattoreista julkaistiin Kouvolan seudun Agenda 21:n Internet-sivuilla (www.kouvolaregion.fi/agenda21). Indikaattorikansiota jaettiin kunnille, kuntayhtymään ja muille yhteistyökumppaneille.

Kuva 44. Kouvolan seudun Agenda 21 -koordinaattori Sirkku Kallio (vas.) esittelee uunituoretta raporttia julkistustilaisuudessa 28.5.2004. Elimäen kunnan ympäristösihteeri Pekka Kantola, Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen ylitarkastaja Sirpa Vaittinen, Iitin kunnan ympäristösihteeri Piritta Lehtonen ja Kuusankosken kaupungin ympäristöinsinööri Marleena Naukkarinen (oik.) ovat ohjelmaryhmän jäseniä (kuva: Juulia Tuominen).

Koska indikaattorien keräys on tarkoitus siirtää kuntien hoidettavaksi hankkeen loputtua, syksyllä käynnistettiin vielä tietojen päivityskierros. Näin kerättiin kokemusta siitä, miten päivityminen jatkossa tulee onnistumaan. Tietojen keräys sujuikin nyt jouhevasti, ja päivityssivut saatiin maailmalle marras – joulukuun vaihteessa 2004.

Tiedotusta kestävän kehityksen mittareista toteutettiin syksyllä 2004 aktiivisesti. Indikaattorikansiosta julkaistiin A5-kokoinen ”taskupainos”, jota jaettiin esimerkiksi Kouvolassa järjestetyillä kaupunki-indi-

kaattoriapäivillä lokakuussa. Lisäksi joulukuussa avattiin uudet Agenda 21 -Internet-sivut osana Kouvolan seudun kuntayhtymän www-sivustoa. Samaan aikaan jaettiin kirjastoisiin, kuntiin ja kouluihin lentolehtistä, joissa mainostettiin uusia www-sivuja.

Syksyn aikana osa kunnista ehti käsitellä indikaattoriraportin kaikissa lautakunnissa. Kuntien sosiaali-johtajat ovat olleet erittäin sitoutuneita indikaattorityöhön, ja tavoitteena on sitouttaa myös muiden toimialojen johtajat, etenkin teknisellä toimialalla, voimakkaammin agendatyöhön. Ohjelmaryhmä päätti, että indikaattorit viedään jatkossa kaikissa kunnissa kaikkien lautakuntien tiedoksi. Lisäksi ohjelmaryhmä päätti, että kunnista kerättävät indikaattoritiedot kootaan kunkin kunnan sisällä ja toimitetaan agendatoimistoon raportointia varten. Agendatoimisto puolestaan kerää muista tietolähteistä saatavan tiedon, kokooa raportin ja huolehtii jakelusta.

Nyt kun indikaattoritiedot on kerätty, tarkoituksena on arvioida kuntien kanssa indikaattoreiden kuvaavuutta ja toimivuutta – eli ovatko kaikki indikaattorit tarpeellisia, kaivataanko uusia ja muutetaanko vanhoja. Arviointi on tarkoitus käynnistää keväällä 2005 Kouvolan seudun kunnille ja muille yhteistyökumppaneille järjestettävällä keskustelu- ja tiedotustilaisuudella. Silloin käydään läpi saatuja kokemuksia ja kerätään kuntien mielipiteitä indikaattoreista.

Kiinnostus indikaattoreita kohtaan on työn edistyessä lisääntynyt. Kestävän kehityksen indikaattorit on jatkossa tarkoitus liittää osaksi Kouvolan seudun aluekeskusohjelman seurantaindikaattoreita. Tavoitteena on luoda indikaattoripaketti, joka seuraa seudun kehitystä kokonaisuutena. Tämän toivotaan lisäävän kestävän kehityksen seurannan painoarvoa ja kiinnostavuutta.

4.5.2. Seudun asukkaiden osallistuminen ja foorumit

Yksi hankkeen tavoitteista oli lisätä asukkaiden ja järjestöjen osallistumista paikallisagendan toimintaan. Kun toimintaohjelmaa viime vuosikymmenen lopussa laadittiin, oli työssä mukana aktiivisesti useiden eri sidosryhmien edustajia. Toimintaohjelman valmistuttua aktiivisuus laimeni. Indikaattorityön toivottiin herättävän kiinnostusta, mutta lisäksi tarvittiin muutakin aktiivista toimintaa.

Kouvolan seudulla ei ollut useisiin vuosiin ollut säännöllisesti kokoontuvaa ympäristöasioihin suuntautu-

nutta keskusteluryhmää tai foorumia. Osana hanketta käynnistettiin kaupunginosafoorumeita, asukasraateja, ottamaan kantaa oman asuinalueensa viihtyisyyden ja ympäristöasioiden parantamisen puolesta. Asukasraadit toimivat Kouvolassa Lehtomäen lähiössä ja Kuusankoskella Rekolan lähiössä. Asukasraadit kokoontuivat koko hankeajan säännöllisesti 2 viikon – 1 kuukauden välein. Osallistuminen oli aktiivista, asukkaat olivat aktiivisesti mukana myös tapahtumien järjestämisessä. Raatilaisia oli asukasraadeissa yhteensä keskimäärin 45.

Kuva 45. Lehtomäen ja Rekolan asukasraadit retkellä Lappeenrannassa kesällä 2004.

Kouvolan Lehtomäessä asukasraati kokoontui keväällä 2003 aikana useita kertoja. Asukkaiden aloitteeseen kaupunginosan liikenne- ja puistoalueiden parantamiseksi suhtauduttiin teknisessä lautakunnassa 18.2.2003 erittäin myönteisesti ja luvattiin toimenpiteitä jo samana vuonna ja rahoitusesityksiä seuraavan vuoden budjettiin. Yksi asukasraatitoiminnalle asetetuista tavoitteista saavutettiin, kun Lehtomäen asukasraati keväällä 2004 itsenäistynyt asukasyhdistykseksi – asukkaat ottivat itse päävastuun oman asuinalueensa kehittämisestä.

Kuusankosken Rekolan raadissakin asukkaita puhuttivat liikenneasiat, erityisesti läpiajon kieltäminen asuntokaduilla. Raatilaiset esittivät kadunsuunnittelupäällikölle kesäkuussa 2003, että alueelle rakennettaisi kolme korotettua suojatietä koulun läheisyyteen. Syksyn aikana saatiin lupaus yhden korokkeen rakentamisesta, mikä oli enemmän kuin oli odotettu. Kevään 2004 kohokohtana oli vuoden rekolalaisen valinta. Valintaperusteina olivat positiivisuus, ystävällisyys sekä aktiivisuus. Vuoden asukkaan valintaa juhlistettiin 24.5. kakkukahveilla ja kunniakirjalla.

4.5.3. Muu verkostoituminen

Seudullista, laajaa osallistumisfoorumia ympäristöalan toimijoille suunniteltiin keväällä 2003 yhdessä seudun ympäristöviranhaltijoiden, Kymenlaakson luonnonsuojelupiirin, Luontoliiton Kaakkois-Suomen piirijärjestö Kaasun, Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen, Kouvolan seudun jätehuollon, Marttojen ja TSL:n Opastin-projektin kanssa. Yhteistyössä em. tahojen kanssa järjestettiin Nuukuusviikon näyttely Kouvolan maakuntakirjaston näyttelytiloissa 7. – 12.4.2003. Tarkoituksena oli järjestää myös paneelikeskustelu Nuukuusviikon teemoista, mutta se ei valitettavasti onnistunut. Näyttelyn järjestäminen sen sijaan onnistui erittäin hyvin ja loi hyvän pohjan tulevalle yhteistyölle. Näyttelyssä kävi paljon asiasta kiinnostuneita, mm. useita koululuokkia.

Kuva 46. Tuhlailijan (vas.) ja nuukailijan vappupöytä Nuukuusviikon näyttelyssä 2003.

Elokuun 13. päivänä 2003 järjestettiin Viranomaiset Manskilla -tapahtuma, missä seudun eri viranomaisilla oli mahdollisuus esittäytyä vähän epävirallisemmin seudun asukkaille. Agenda 21 esittäytyi osana Kouvolan seudun kuntayhtymän toimintaa. Syyskuun 5. päivä pystytettiin kävelykatu Manskille sadonkorjuutapahtuman osana ympäristöpöytä yhteistyössä kuntien ympäristöviranhaltijoiden, jätehuollon ja

Kuva 47. Kouvolalaisia tutustumassa Viranomaiset Manskilla -tapahtumaan 2003.

Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen kanssa. Ympäristöpöytäkin teemana oli biojätteet ja vesiasiat. Elokuussa 2003 koulut viestittivät kiinnostuksesta siivoustempausten järjestämiseen. Kevään 2004 nuukuusviikon yhteyteen suunniteltiin kaikille seudun ala-asteen kouluille kampanja kulutuksen ja jätteiden vähentämiseen liittyen. Ensimmäiset kutsukirjeet kouluille lähetettiin lokakuun lopussa. Pettymys olikin suuri, kun koulut eivät lähteneet mukaan suunniteltuun jätekampanjaan.

Nuukuusviikon 19. – 25.4.2004 näyttely järjestettiin Kuusankosken kirjastossa. Näyttely siirrettiin seuraavaksi viikoksi Jaalan kirjastoon. Mukana olivat kuntien ympäristöviranhaltijat, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus ja Kymenlaakson luonnonsuojelupiiri.

Kouvolan seudulla ei ole autottomana päivänä ollut mitään merkittäviä tapahtumia tai toimintaa. Syksyn 2004 autottoman päivän suunnittelu käynnistettiin Nuukuusviikon suunnittelun yhteydessä ja tavoitteena oli saada mukaan lisää yhteistyökumppaneita. Autottoman päivän tapahtumia ei kuitenkaan saatu toteutettua. Syynä tähän on joukkoliikenteen toimimattomuus seutukunnalla sekä kuntien rakenteelliset erot. Autottomuuden teemalle on vaikea löytää yhteistä toteuttamistapaa, kun auton käyttö harvaan asutuilla seuduilla on useimmiten välttämätöntä.

Kesäkuussa (5. – 6.6.2004) osallistuttiin Jaalassa järjestetyille mökkimessuille. Messuilla jaettavaksi tuotettiin pienimuotoinen mökkiläisen ympäristöopas, joka on myös muiden seudun mökkikuntien käytössä.

Monien ympäristöaiheisten tapahtumien ja näyttelyiden järjestämisen myötä on syntynyt tiivis ja aktiivinen toimijaverkosto, johon kuuluu edustajia kuntien ympäristötoimesta, Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksesta ja luonnonsuojelujärjestöistä. Näyttelyt ovat tuoneet verkostoon myös aktiivisia, ympäristöstä kiinnostuneita kansalaisia, jotka ovat tuoneet ideoita ja taideteoksiaan esille pantavaksi.

4.6. LOHJALLA yhteistyötä koulujen ympäristöasioiden kehittämiseksi

Lohjalla painopisteeksi valittiin ”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hankkeen suunnitteluvaiheessa kuntalaisten ja järjestöjen aktivoiminen sekä Lohjan seudun ympäristöklusterissa tehdystä yritysyhteistyöstä tiedottaminen. Ideana oli jatkaa ja

laajentaa Lohjan seudun ympäristöklusterin puitteis-
sa aloitettua koulujen kanssa tehtävää ympäristöyh-
teistyötä. Lisäksi haluttiin tukea Lohjan kaupungin
strategian ja Lohjan kaupungin ympäristönsuojelu-
toimiston yhteistyömallin toimeenpanoa. Jatkosuun-
nitteluvaiheessa Lohjan osahanke rajattiin koske-
maan koulujen ympäristöasioita, ja nimeksi vakiintui
”Lohjan koulut ja ympäristö.”

Lohjan hankkeen toteutuksesta ja resurssoinnista
vastasi Lohjan kaupungin ympäristönsuojelutoimis-
to. Koordinaattorina osahankkeessa toimi Helsingin
yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia,
Länsi-Uusimaa (Lohjan projektityöntekijä siis osto-
palveluna). Hankkeen järjestämiin tilaisuuksiin osal-
listui monipuolisesti henkilöstöä mm. kaupungin ope-
tustoimesta, tilahallinnosta, puistopuolelta sekä ruo-
ka- ja siivouspalveluista. Osahankkeesta julkaistiin
keväällä 2005 oma sidosryhmille tarkoitettu loppura-
porttinsa ympäristönsuojelutoimiston julkaisusarjas-
sa (tarkemmat tiedot julkaisusta liitteessä 3).

4.6.1. Työn alkuun verkoston kokoamisella

Lohjalla yhtenä päätavoitteena oli käynnistää kau-
pungin viranomaisten systemaattinen yhteistyö, joka
mahdollistaa ympäristöohjelma- ja ympäristökasva-
tustyön Lohjan kouluissa. Lisäksi tavoitteena oli tuo-
da paikallista ympäristötietoa opettajien ja muiden
koulujen viranhaltijoiden, oppilaiden ja kansalaisten
käyttöön.

Hankkeen käynnistämiseksi oli ensimmäiseksi koot-
tava osallistujien verkosto sekä konkretisoitava ta-
voitteita ja täsmennettävä työsuunnitelmaa heidän
kanssaan. Hankkeen työsuunnitelman kirjoituk-
sessa suurena apuna oli ympäristökasvatuksen oh-
jaava opettaja, jonka näkemyksiä kuultiin kahdes-
sa palaverissa työsuunnitelman laadintavaiheessa.

Hankkeen tavoitteita ja sisältöä konkretisoitiin yh-
dessä kaupunginjohdon, teknisen toimen ja sivistys-
toimen johdon kanssa. Osapuolet pitivät hanketta tar-
peellisenä ja tekninen toimi ilmoitti halukkuutensa
yhteistyöhön hankkeen kanssa seuraavilla alueilla:

- energiansäästö
- jätehuolto (mm. lajittelun kehittäminen)
- tila- ja ympäristösuunnittelu yhteistyössä
- mahdolliset ympäristön hoitotalkoot

Kun ”strategisen tason” neuvottelut oli käyty, sisäl-
töjä täsmennettiin myös yhdessä Lohjan koulujen

opettajien (ympäristövastaavien) kanssa 14.4.2003.
Tilaisuudessa oli edustettuna noin puolet Lohjan kou-
luista. Osallistujilta kerättiin näkemyksiä mm. jätteiden
lajittelun esteistä, energiansäästökilpailun järjes-
tämisestä, luonto-opetuskohteisiin liittyvistä tarpeista
sekä Lohjan ympäristön tila – raportin käytöstä.

4.6.2. Koulujen ympäristökysely ja verkkosivut

Syyslukukauden 2003 aluksi toteutettiin koulukoh-
tainen ympäristökysely. Kyselyn tarkoituksena oli
koota kattavaa tietoa niistä Lohjan koulujen ympä-
ristöasioista, joita hankkeessa oli mahdollisuus edis-
tää. Kyselyssä tiedusteltiin mm. koulun jätehuoltoa,
energiansäästöä, retkikohteita sekä internetin käyt-
tömahdollisuuksia koskevia seikkoja. Kaksisivuinen
kyselylomake laadittiin yhteistyössä teknisen ja sivistys-
toimen kanssa ja se lähetettiin rehtoreille opetus-
päällikön saatekirjeen kera. Vastaanottajia pyydettiin
täyttämään lomake yhdessä koulun opettajien kes-
ken esimerkiksi opettajien kokouksessa ennen koulu-
jen alkua.

Kyselyyn vastasivat lähes kaikki koulut (29 / 30 kou-
lua). Kyselyn toteutus oli muuten onnistunut, pait-
si ajoitus sattui koulujen kannalta kiireiseen syksyn
alkuun, mistä saatiin kritiikkiä. Tulokset julkaistiin
21.10.2003 pidetyssä ”Millaista on uusi ympäristöyh-
teistyö Lohjan kouluissa” - tilaisuudessa. Ympäristö-
kyselyn evästämistä hahmoteltiin jatkotoimia yhdessä
opetustoimen, koulujen, kaupunkisuunnittelukeskus-
sen ja jätehuolto-yhtiö Rosk’n’Rollin edustajien kanssa.

Koulujen ympäristökyselyn mukaan yli puolet kou-
luista on nimennyt ympäristövastaavan. Koulujen ympä-
ristöaiheiset hankkeet ovat vaihtelevan sisältöisiä
erilaisista teemavuosista yhteistyöprojekteihin. Tyy-
pillisintä ympäristöaiheista toimintaa kouluissa ovat
luonnossa liikkuminen, siivoustalkoot sekä jätteisiin
ja kierrätykseen liittyvä toiminta. Suurin osa kouluista
toivoi yhteistyötä Lohjan kaupungin teknisen toi-
men kanssa. Kiinnostavina yhteistyöalueina pidettiin
mm. 1) piha- ja ympäristösuunnittelua, jätteiden la-
jittelun parantamista ja ympäristöhoitotalkoita ja
2) luokkien siistinä pitoa ja energiansäästökilpailua.

Kuva 48. Virpi Sahi esittelee koulujen ympäristökyselyn tuloksia Metsola-salis-
sa lokakuussa 2003. Tilaisuuden teemana oli ”millaista on uusi ympäristöyh-
teistyö Lohjan kouluissa”. (Kuva: Juulia Tuominen).

Koulujen tarvitseman paikallisen ympäristö-
tiedon jakelemiseksi päätettiin hankkeen alus-
sa perustaa oma verkkosivusto. Verkkosivus-
ton toimivuutta tiedonvälityskanavana tarkistettiin
Koulujen ympäristökyselyssä. Tulos oli verkkosivu-
jen perustamisen kannalta myönteinen, sillä vastan-
neista 2/3 oli sitä mieltä, että verkkosivujen selailu
koulussa on vaivatonta. Vajaassa puolessa kouluista
verkkosivujen käyttö opetuksen tukena on tavallista.

Tarkoituksena oli, että opettajat ja oppilaat löytävät
yhdestä verkko-osoitteesta helposti Lohjan koulujen
jätelajittelu-, energiansäästö-, retkikohde-, ym. ympä-
ristövinkit yhteystietoineen. Lohjan koulut ja ympä-
ristö – verkkosivusto löytyy Lohjan kaupungin ympä-
ristönsuojelutoimiston www-valikosta. Sen osoite on
[www.kaupunki.lohja.fi/Kaupunkisuunnittelukeskus/
html/ymparistokeskus/koulut.htm](http://www.kaupunki.lohja.fi/Kaupunkisuunnittelukeskus/html/ymparistokeskus/koulut.htm) .

LOHJAN KOULUT JA YMPÄRISTÖ

Kuva 49. Lohjan koulut ja ympäristö –verkkosivun aloitusnäkyä. Kuvan ja
grafikan on laatinut Toni Hägg.

Verkkosivusto avattiin 21.10.2003 pidetyssä ”Mil-
laista on uusi ympäristöyhteistyö Lohjan kouluissa”
- tilaisuudessa julkaisemalla energia-osio. Tilahallin-
non kanssa pidetyssä palaverissa oli todettu, että Loh-
jan koulut ja ympäristö - hanke voisi auttaa tilahal-
lintoa lisäämällä koulujen tietoisuutta energiansääs-
tökilpailusta ja energiansäästöstä yleensä tuottamal-
la yhteistyössä mm. energia-aiheisen verkkosivuston.

Hankkeen työsuunnitelmaa laadittaessa oli käynyt il-
mi, että opettajat toivovat tietoa Lohjan ympäristöasi-
oista ja siitä miten asiat Lohjalla toimivat mm. vesi-
huollon osalta. Vesi-aiheinen verkkosivuosio suunnit-
eltiin kesällä 2004.

4.6.3. Jäteohjeet kouluille ja päiväkodeille sekä kou- lujen pihaforum

Teknisen toimen johto sitoutui 24.3.2003 tukemaan
kouluja jätelajittelun kehittämisessä. Asiaa pohdit-
tiin tarkemmin 4.6.2003 jolloin sovittiin, että mm.
jäteastioiden hankinnasta koululle tuotetaan mate-
riaalia Lohjan koulut ja ympäristö - verkkosivuille.

Koulujen jätehuollon toimivuutta opetushenkilökun-
nan näkökulmasta kartoitettiin koulujen ympäristö-
kyselyllä syksyllä 2003. Kysymys oli, mitä jätelajeja
koulussa lajitellaan ja kuinka lajittelu toimii. Tuloksi-
en mukaan jätelajittelun toimivuus vaihteli paljon riip-
puen jätelajista. Biojäte lajiteltiin kahdessa kolmesta
koulusta ja hyvin lajittelu toimi useimmin niissä kou-
luissa, joissa on oma ruoanvalmistuskeittiö. Paperi la-
jiteltiin lähes joka koulussa, mutta verrattuna muihin
jätelajeihin siinä mainittiin olevan kaikkein useimmi-
ten kehittämisen varaa. Lasia lajitteli puolet, metal-
lia vajaa puolet ja muovivaain yksi koulu. Ongel-
majäte lajiteltiin lähes joka koulussa, mutta useimmat
mainitsivat siinä olevan kehittämisen varaa. Useim-
mat koulut ilmaisivat haluavansa lisää keräysastioita.

Ympäristökyselyn julkaisutilaisuudessa 21.10.2003
jätehuollon kehittäminen herätti runsaasti keskus-
telua. Samassa yhteydessä havaittiin tarpeelliseksi
laatia kouluille omat selkeät jäteohjeet. Koulujen
ja päiväkotien jäteohjeiden laatimiseksi perus-
tettiin keväällä 2004 **jäteohjetyöryhmä**, jossa oli-
vat aktiivisesti mukana mm. tilahallinto, ympäristön-
suojelutoimisto, jätehuolto-yhtiö Rosk'n'Roll, Vou-
dinpuiston päiväkodin ja pääterveysaseman ympä-
ristöhankkeiden konsultti ja Lohjan koordinaatto-
ri Virpi Sahi. Jäteohjetyöryhmä työsti ohjeiden si-
sältöä ja koordinaattori suunnitteli verkkosivus-

ton rakenteen sekä toimitti tekstin verkkoasuun.

Valmiit jätteohjeet rohkaisevat kouluja ja päiväkoteja vähentämään, uusiokäyttämään ja kierrättämään jätteitään. Ohjeet koskevat biojätettä, kirjavaa ja vaaleaa paperia, aaltopahvia, keräyskartonkia, kartonkitölkkejä, muoviva, lasi- ja metallijätettä, ongelmajätettä, purua ja sekajätettä. Ohjeet selkiyttävät erityisesti kierrätyksen pelisääntöjä. Jos kaupungin jätehuoltomääräyksien edellyttämä keräyskynnys ylittyy (esim. papereilla 40 kiloa kuukaudessa), saa kiinteistö oman lajitteluastian kaupunkisuunnittelukeskuksen tilapalvelusta. Halutessaan koulu tai päiväkotito voi järjestää pienien jätemäärien kierrätyksen omatoimisesti.

Jäte-temaan keskittyvä Lohjan koulujen ja päiväkotien jäteiltapäivä pidettiin 5.10.2004 Puu-Anttilassa. Tilaisuudessa. Osallistujilla oli sekä mahdollisuus tutustua ohjelunokseen että kommentoida sitä jatkokehittelyä ajatellen. Jäteohjetyöryhmä käsitteli saadun palautteen viimeisessä kokouksessaan ja verkkoon vietyä ohjeistusta päivitettiin tarpeellisin osin.

Kuva 50. Koulujen pihaforum puolipöytätyössä ääressä huhtikuussa 2004 Puu-Anttilassa. Pihaforumissa puitiin sekä vanhojen koulupihojen kehittämiseen että uusien suunnitteluun liittyviä tarpeita. (Kuva: Virpi Sahi)

Koulujen ympäristökyselyn mukaan kouluille kiinnostavimpia yhteistyöalueina teknisen toimen suuntaan olivat piha- ja ympäristösuunnittelu sekä ympäristöhoitotalkoot (jätteiden lajittelun parantamisen ohella). Piha- ja ympäristösuunnittelu-yhteistyötä toivoi peräti 25/30 koulua ja ympäristöhoitotalkoisiin liittyvää yhteistyötä 22/30 koulua. Myös tekninen toimi oli keväällä ilmaissut kiinnostuksensa yhteistyöhön.

Koulupihojen kehittämiseksi järjestettiin Koulujen pihaforum 28.4.2004. Sen sisältöä suunniteltiin yhdessä Lohjan kaupunkisuunnittelukeskuksen puisto- ja puolen kanssa. Pihaforumissa lohjalaisia rehtoreita ja opettajia sekä kaupunkisuunnittelukeskuksen edustajia kokoontui koulujen piha- ja ympäristösuunnitteluteeman ääreen. Kaupunkisuunnittelukeskuksen

edustajat esittelivät koulujen piha- ja ympäristösuunnittelua ja samalla pohdittiin, kuinka sitä voisi kehittää kaupunkisuunnittelukeskuksen ja koulujen yhteistyönä. Tilaisuudessa oli asiantuntija-alustuksia aiheeseen liittyen ja niiden pohjalta keskusteltiin ja esitettiin runsaasti kehittämisehdotuksia.

4.6.4. Kestävä kehitys opetussuunnitelmiin sekä luontopolkuja

Opetushallituksen uudet opetussuunnitelmien perusteet sisältävät aihekokonaisuuksia, jotka tulee sisällyttää läpäisevästi kaikkiin oppiaineisiin. Yksi aihekokonaisuuksista on ”Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta” (lukiossa ”kestävä kehitys”).

Kestävä kehitys Lohjan koulujen opetussuunnitelmiin – tilaisuus pidettiin 6.4.2004. Tilaisuus suunniteltiin yhdessä sivistystoimen edustajien kanssa ja sen tarkoituksena oli etsiä yhteistä näkemystä siitä, miten kestävä kehitys saadaan mukaan Lohjan kaupungin koulujen opetussuunnitelmiin. Tarkoituksena oli löytää uusia eväitä ja puhtia koulujen oman toiminnan suunnitteluun sekä pohtia, millaista työnjakoa ja voimavaroja kestävä kehitys ja ympäristökasvatuksen toteuttaminen edellyttää kouluilta ja koulutoimelta. Asiantuntijoiden evästyksen jälkeen ohjelmassa oli työskentelyä. Ryhmien tehtävänä oli pohtia, miten ympäristöasiat ovat menestyksekkäästi liitetty Lohjan koulujen opetussuunnitelmiin ja koulun arkeen vuoteen 2010 mennessä.

Koulujen ympäristökyselyn mukaan luontoretikkohteista suosituimmiksi nousivat Lohjanharju, Liessaari, Pähkinäniemi ja Karkali sekä lukuisat kunkin koulua lähellä olevat kohteet. Retkikohteen valinnassa läheinen sijainti on tärkeää, sillä kuljetusmäärärahojen niukkuus hankaloittaa retkien järjestämistä. Luontokoulua pidettiin yleisesti hyvänä ajatuksena ja sen suhteen esitettiin runsaasti erilaisia toiveita.

Ympäristönsuojelutoimisto saattoi hankkeen puitteissa päätökseen muutaman keskeneräisen luontopolkuprojektin ja julkisti ne näyttävästi. Merkittävin näistä oli Pähkinäniemen avaaminen 7.9.2004. Pähkinäniemi on Lohjan seudun upeimpia lehtoja ja se on sijaintinsa vuoksi vanhastaan suosittu retkikohte. Luontopolku koostuu 16 rastista, jotka löytyvät maastosta noin 1,2 km pitkän reitin varrelta. Rastien esittelytekstit ja –kuvat sekä kartta löytyvät verkkosivuilta. Opastamateriaalin julkaisu verkkosivulla mahdollistaa aiempaa laajempien esittelytekstien jul-

kaisemisen esim. opetuskäyttöä varten.

4.6.5. Aihepiirien yhteenveto päätösseminaarissa

Lohjan koulut ja ympäristö – hanke huipentui 30.11.2004 pidettyyn päätösseminariin. Seminaarin tavoitteena oli viestiä hankkeen tuloksia osallistujille ja muille kiinnostuneille, arvioida tehtyä työtä sekä miettiä yhdessä, kuinka koulujen ympäristöasioita tulisi kehittää jatkossa edelleen.

Virallisten avauspuheenvuorojen jälkeen ympäristövalvontapäällikkö Jaana Lehtonen ja projektikoordinaattori Virpi Sahi esittelivät hankkeen tavoitteita, toimenpiteitä ja tuloksia, minkä jälkeen osallistajat kertoivat omia kokemuksiaan hankkeesta. Ryhmätyössä kysyttiin, kuinka koulujen ympäristöyhteistyötä jatketaan vuonna 2005. Työskentely tapahtui viidessä ryhmässä, joiden teemoina olivat piha, jäte, luonto, energia ja vesi sekä kestävä kehitys opetussuunnitelmiin. Seminaarin loppuksi ulkopuolinen asiantuntija kertoi näkemyksiään koulujen ympäristöasioiden kehittämisen sudenkuopista ja antoi suosituksia jatkotyöhön Lohjalla.

Kuva 51. Kaupunkisuunnittelukeskuksen johtaja Antti Tuomainen puhui kaupunkisuunnittelukeskuksen ja sivistyskeskuksen yhteistyötavoitteista tulevaisuudessa. (Kuva: Jaana Lehtonen)

Kaupunkisuunnittelukeskuksen tilahallinnon ja koulujen yhteistyön tiivistämiseksi tehtyihin toimenpiteisiin oltiin varsin tyytyväisiä molemmiin puolin. Sen sijaan kestävä kehityksen tuominen opetussuunnitelmiin koettiin ongelmalliseksi sekä hankkeen vetäjien että osallistujien puolelta. Hankaluus johtui sekä Opetushallituksen esittämien tavoitteiden laajuudesta ja epäkonkreettisuudesta että Lohjan sivistys- ja opetustoimen johdon henkilövaihdoksista. Projektin vetäjien kokemattomuudella toimia koulumaailmassa voi myös olla osuutensa. Toisaalta monet opettajat kokivat, että sivistystoimen johto ei riittävästi tai lainkaan

tukenut kouluissa tehtävää kestävä kehityksen työtä.

Useat osallistajat ovat korostaneet, että Lohjan koulut ja ympäristö – hanke on ollut hyvä alku, mutta että lisää resursseja tarvittaisiin viemään asioita vahvemmin nyt aloitettuun suuntaan. Haasteena on mm. se kuinka opettajille tarjottu tieto paikallisista ympäristöasioista saadaan välittymään oppilaille. Tilahallinnon ja käyttäjien (koulujen) on hyvä edelleen kehittää yhteisiä toimintatapoja mm. koulupihojen kehittämisessä ja jätehuollossa. Kestävä kehityksen opetussuunnitelma on jalkautettava Lohjan kaupungin opetustoimessa ja yksittäisissä kouluissa (kouluyhteisö/oppiaineet). Asiaa on hyvä lähestyä käytännöllisesti ja sitoutuen. Erittäin tärkeää on syntyneen verkoston koordinointi ja yhteystietojen ylläpito.

4.7. SALON painopisteinä kevyen liikenteen edistäminen ja ympäristökasvatus

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” -hankkeen alkuvaiheessa Salossa oli monta tavoitetta hankekaudelle. Nyt arvioituna olisi alunperin pitänyt keskittyä vain yhteen tai kahteen olennaisimpaan tavoitteeseen. Käytännössä tähän päädyttiinkin, koska osa-aikaisen projektityöntekijän turvin mahdollisuudet ovat varsin rajalliset. Keskittyminen kevyen liikenteen edistämiseen oli hyvä valinta Salolta, koska kevytliikenteen edistämiseksi on Salosta selvästikin ”löytynyt tilausta”. Toinen vahva painopiste oli ympäristökasvatus. Hanke siis täydensi ja laajensi Salossa tehtyä kestävä kehityksen työtä. Se myös antoi resursseja toteuttaa aktiivisemmin seudullisen Varsinais-Suomen agenda toimintaohjelman teemoja ja tavoitteita.

4.7.1. Lasten ja nuorten ympäristöviikko sekä pyöräilypäiviä

Ympäristökasvatus teemaan liittyen Salossa järjestettiin syksyllä 2003 Lasten ja nuorten ympäristöviikko (10.-16.11.2003), jonka tapahtumiin osallistui suuri määrä alueen lapsia ja nuoria. Viikon avajaiset pidettiin Moisio koululla ja niihin osallistui n. 500 koululaista. Nuorten parlamentti järjestettiin sen sijaan Laurin koululla ja sen aiheena oli ”Kannattaako kierittää?”. Nuorten parlamenttiin osallistui n. 200 oppilasta peruskoulun yläasteelta ja lukioista. Jätejengi – käsinuket esiintyivät n. 570 lapselle Salon seudun päiväkodeissa. Viikon aikana 13 luokkaa (n. 400 oppilasta) tutustui seudullisen jätehuolto-yhtiö Rouskiksen toimintaan. Rouskiksen toimintaan tutustui lisäksi avoimien ovien päivänä n. 400 muuta kiinnostunut-

ta. Ympäristöviikon näyttelyssä oli töitä ainakin 600 koululaiselta ja päiväkotilaiselta. Hankkeen ansios- ta ensimmäinen koulu Salossa on tavoitellut Vihreää lippua lukuvuonna 2003-2004 (Karjaskylän koulu).

Kuva 52. Salossa ympäristökasvatusteemaa toteutettiin mm. lasten ja nuorten ympäristöviikon tapahtumien puitteissa.

Suuri osa hankkeen piirissä tehdyistä asioista (mm. lasten ja nuorten ympäristöviikko) on tavalla tai toisella tehty yhteistyössä Varsinais-Suomen agenda- toimiston kanssa, joten tavoite tämän yhteistyön tiivistämisestä ja paremmasta hyödyntämisestä toteu- tui hyvin. Agendatoimisto huomioinee Salon myös jatkossa paremmin toimintaansa suunnitella ja järjestäessä, joten hyöty on pidempiaikainen.

Myös kevyttä liikennettä edistettiin mm. erilasin ta- pahtumin. Pyöräilypäivänä 21.5.2003 järjes- tetiin Salon seudun ajankohtaisia pyöräilyasioita kä- sittelevä seminaari, koululaisten taitoajokilpai- lu ja valokuvasuunnistuksena toteutettu pyöräretki. Valokuvasuunnistusreitit pyöräili noin sata osallistu- jaa. Koululaisten taitoajokilpailuun osallistui vii- si joukkuetta ja seminaarissa oli yleisönä kymmen- kunta ihmistä. Työpaikkojen haastepyöräily järjes- tettiin myös osana valtakunnallista pyöräilyviik- koa. Myös vuonna 2004 vietettiin Salossa näkyvästi pyöräilyviikkoa sisältäen Pyörällä töihin –haaste- kilpailun (viikolla 20), koululaisten taitoajokilpai- lun ja pyöräilysuunnistustapahtuman. Liikkujan viik- koa (16.-22.9.) vietettiin Salossa syksyllä 2004 järjes- tämällä pienimuotoinen tiedotus ja valistuskampan- ja seudun kirjastoissa. Viikkoa varten teetettiin oma heijastin, jossa oli kuva pyöräilevästä, kypäräpäises- tä joutsenesta (joutsen –aihe tulee Salon vaakunasta). Huhtikuussa 2004 luovutettiin Salon kaupun- gin virastoille yhteensä kymmenen virkapol- kupyörää. Virkapyörillä edistetään kaupun- gin työntekijöiden mahdollisuuksia hoitaa työ- asioitaan ilman autoa. Virkapyörät ovat tuo- neet Salolle huomattavaa positiivista julkisuutta.

Kuva 53: Taitoajokilpailu vaati hyvää ajoneuvon hallintaa. Koululaisten taito- ajokilpailussa pyöräilypäivänä 21.5.2003.

Kuva 54. Salon kaupungin virkapyörät (kuva: SS).

Salon kaupungissa on onnistuttu hankkeen puitteis- sa järjestetyillä tapahtumilla saamaan paljon julki- suutta mediassa. Esimerkkeinä tästä ovat virkapyörät, ympäristöviikon järjestäminen syksyllä 2003 ja valta- kunnallisen agendapäivän järjestäminen Salossa

vuonna 2003. Koska hankkeen tavoitteena oli ympä- ristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen, on erinomaista, että hyvät käytännöt saivat myös laajaa huomiota. Näin myös ainoastaan välillisesti hankkeen kanssa tekemisissä olevat henkilöt saivat myös tietoa järjestetyistä asioista ja tapahtumista.

4.7.2. Ensimmäinen ympäristön tila –katsaus

Merkittävin hankkeen tuotos Salossa oli Salon his- torian ensimmäinen ympäristön tila –katsaus (mar- raskuussa 2004), joka keskittyy viiteen pääteemaan: luonnonympäristö, vesi, ilma, jätehuolto ja raken- nettu ympäristö. Raportissa tarkastellaan pääteemo- ja lyhyesti yleiseltä kannalta sekä erityisesti Salon näkökulmasta. Kappaleissa käsitellään myös tule- vaisuutta: sitä, mitä on suunniteltu tehtäväksi ja sitä, mitä pitäisi tehdä, että ympäristökuormitus vähenisi, luonnon puhtaus ja monimuotoisuus lisääntyisivät ja elinympäristömme yleinen viihtyvyys paranisi. Raportista löytyy lisäksi vihjeitä, mitä juuri Sinä voit tehdä myönteisen kehityksen edistämiseksi. Tavoite on, että tämä katsaus osaltaan herättää lukijan poh- timaan ympäristöasioita ja jokaisen omia vaikutus-

mahdollisuuksia lähiympäristön tilan parantamiseksi. Maksuttomana nelivärijulkaisuna raporttia voidaan käyttää myös opetustarkoituksessa ja tietolähteenä Salon kouluissa.

4.7.3. Hankkeen keke –työn arvio Salon kannalta

Salon kaupungin organisaatiossa työntekijät ovat alkaneet sisäistää, että Salon kaupunki todellakin on pyöräilymyönteinen kaupunki. Tässä hankkeen toimenpiteillä ja aktiivisella tiedotuksella oli keskeinen rooli. Tapakulttuurin muokkaaminen esimerkiksi kevytliikennettä aikaisempaa suosivammaksi vaatii toimivan infrastruktuurin lisäksi myös vuosien mittaisen aktiivisen positiivisen kampanjoinnin. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että valtakunnallisen pyöräilytunnustuksen myöntäminen Salon seudulle sekä kaupungin virkapyörät osaltaan muokkaavat asennetta positiiviseen suuntaan.

Kuva 55. Salo on pyöräilymyönteinen kaupunki (piirros Seppo Leinonen; joutusen –aihe tulee Salon kaupungin vaakunasta).

Hanke on kokonaisuutena ollut selvä lisäresurssi ympäristönsuojelutoimistolle, jonka resurssit menevät käytännössä kokonaan viranomaistyön hoitamiseen. Ilman hanketta ja projektityöntekijän työpanosta lukuisat tapahtumat, koulutukset ja kampanjointi olisivat jäänyt kokonaan toteuttamatta. Myös yhteistyötä muiden kuntien kanssa saadaan varmasti hyötyä, jonka arvo tiedetään vasta tulevien vuosien myötä.

Varsinais-Suomen agendatoimisto on kiitellyt sitä, että kunnassa on joku henkilö, jonka kanssa on mahdollista toteuttaa hankkeita yhteistyössä. Tarvetta on selvästi ollut, sillä yksittäisten tapahtumien jälkeen useat tahot ovat miettineet vastaavan toiminnan jatkamista omin voimin (esim. seudullinen jätehuolto-yhtiö Rouskis osallistui syksyn 2003 ympäristöviikkoon avoimilla ovilla, jätejenginukeilla ym. ja ajattelivat, että toimintaa tai tee-

mapäiviä voisi järjestää joskus myöhemminkin).

Myös Salon ympäristökatsaus 2004 –julkaisulla tulee olemaan merkitystä hankkeen päättymisen jälkeenkin, koska julkaisua on jaettu kaikkiin Salon yläasteille ja lukioille opetuskäyttöön.

Lyhyesti hankkeen merkittävimmät tuotokset Salossa olivat:

- Salon ympäristökatsaus 2004 –julkaisu
- Lasten ja nuorten ympäristöviikko 2003
- Valtakunnallinen agendapäivä Salossa 2003
- Salon kaupungin 10 virkapyörää
- Lukuisat kevyen liikenteen tapahtumat Salossa 2003-2004

5. KUNTIEN VERKOSTOITUMINEN KESTÄVÄN KEHITYKSEN TYÖSSÄ

5.1. Yleinen arvio verkostoitumisesta

Paikallistoimijoiden toimiva yhteistyö, tiedonvaihto, koulutus ja hyvät verkostot muualle motivoivat panostamaan kestäväan kehitykseen ja hyviin toimintamalleihin eri kunnissa. On mielekkäämpää painiskella ympäristöongelmien ja jatkuvan resurssipulan kanssa tietäessään, että muuallakin tehdään niin ja että pitkällä aikavälillä saavutetaan puhtaampi, terveellisempi sekä turvallisempi ympäristö tehdessämme nyt ympäristön kannalta kestäviä ratkaisuja.

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” -hankkeen aikana on järjestetty hankekuntien yhteisiä tapaamisia säännöllisin väliajoin projektisuunnitelman mukaisesti. Hankkeen ohjausryhmä (edustaja kaikista hankekunnista) on kokoontunut vähintään puolen vuoden välein. Lisäksi kunnissa järjestettyihin paikallistilaisuuksiin ovat muiden hankekuntien edustajat olleet aina tervetulleita, vaikkakin aikaa kuntavierailuihin on tuntunut olevan kaikilla liian vähän. Jonkin verran on myös järjestetty ns. ylimääräisiä tapaamisia projektityöntekijöiden kesken (esim. ympäristöraportoinnin suunnittelemiseksi) ja hankekuntien edustajien kesken. Nämä osoittavat, että kuntien väliselle verkostoitumiselle ja tiedonvaihdolle sekä osaamisen kehittämiseksi on ollut tilausta ja sitä on haluttu pitää yllä myös pienemmissä kuntatapaamisissa.

Hankekuntien tapaamiset ja ohjausryhmän kokoukset ovat lisänneet tietoisuutta muiden kuntien toimenpiteistä ja ponnistuksista. Hanke on tarjonnut oival-

lisen verkoston kuntien ympäristötyön välille mahdollistaen tiedon- ja ideoiden vaihdon suoraan hankepartnereiden välillä. Hankkeen aikana syntyi hyviä henkilökohtaisia kontakteja niin projektityöntekijöiden kuin kuntien virkamiestenkin välille. Näin ollen hankkeen tavoitteisiin kirjattu pyrkimys ”tukea viiden maakunnan Kanta- ja Päijät Hämeen, Kymenlaakson, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen alueilla tehtävää paikallistoimijoiden verkostoitumista ja osaamisen kehittämistä” on toteutunut hankkeen aikana varsin hyvin. Verkostoituminen ympäristöasioissa oli luontevinta samankokoisten kuntien kesken tai kun tehtävät toimenpiteet olivat samankaltaisia.

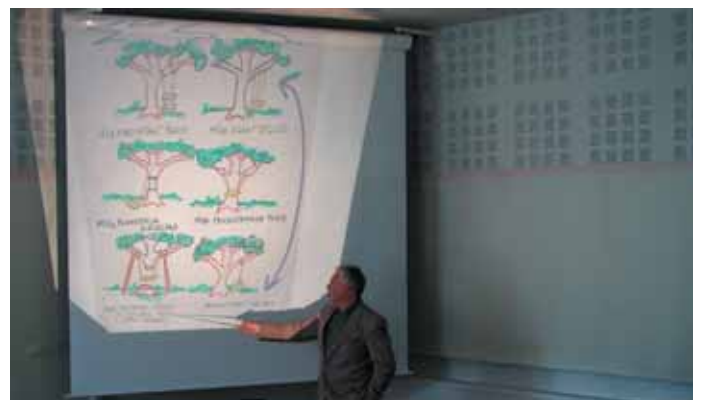
Kuva 56. Hankkeen ohjausryhmän kokous Lahdessa 15.4.2003. Kuvassa (vas.) Sirkku Kallio Kouvolan seudulta, Marja Kokko Hämeenlinnan seudulta, ohjausryhmän puheenjohtaja Kari Porra Lahdesta ja hankkeen valvoja Mirja Lumiaho-Suomi Hämeen ympäristökeskuksesta.

Kuva 57. Hankkeen projektihenkilöstö kokoontui ensi kerran yhteen Kouvolassa 21.-22.5.2003. Kuvassa (vas.) Susanna Kijärvi, Juulia Tuominen, Mari Karjalainen, Sanna Salminen, Kuusankosken ympäristöinsinööri Marleena Naukkarinen, Kouvolan seudun Agenda 21:n koordinaattori Sirkku Kallio, Heli Kanto ja Virpi Sahi.

Sen sijaan verkostoituminen virolaisten kanssa on ollut vaikeampaa, johtuen siitä, että heidän vastinhankkeensa ei käynnistynyt. Näin ollen Virossa ei ole ollut projektityöntekijöitä antamassa lisäresurssia kuntien ympäristötyöhön ja kuntien väliseen verkostoitumiseen kuten Suomen kunnissa, ja niinpä esim. kansainvälisiä projektityöntekijöiden tapaamisia ei ole kannattanut järjestää (järjestetty kansallisina Suomessa). Virolaisten vastinhankkeen käynnistyminen olisi mahdollistanut samankaltaisten toimenpiteiden to-

teuttamista samanaikaisesti molemmissa maissa, joten edellytykset viranomaisten väliseen ympäristöyhteistyöhön olisivat olleet paremmat. Suomen hankkeen puitteissa järjestetyissä kansainvälisissä hankekuntien edustajien tapaamisissa on voitu luoda kontakteja virolaisiin virkamiehiin ja samalla on kuultu mielenkiintoista tietoa heidän ympäristötyöstään. Osin ympäristötyössä ollaan Viron kunnissa eri tasolla kuin Suomessa, mutta jonkin verran yhteistä löytyy ympäristötietoisuuden lisäämisessä (esim. Autottoman päivän tapahtuma monissa kunnissa). Positiiviseksi seikaksi Viro -yhteistyössä voi lukea sen, että hankkeen aikana saatiin virolaisia yhteistyökuntia kaksi lisää, Kuressaare ja Tallinna. Kuressaareen päästiin tutustumaan paikanpäälle hankkeen kansainvälisessä seminaarissa kesäkuussa 2004.

Kuva 58: Kuressaaren paikallisagendaseminaarissa 14.6.2004 Saaremaalla Kuressaaren Agenda 21 koordinaattori Kaljo Ellik kertoi kaupungin kestävän kehityksen prosessista.

Hankkeelle toteutettiin Internet sivut <http://www.bla21f.net/ympietoisuushanke> tiedonkulun ja verkostoitumisen parantamiseksi yhdessä kuntien ja Lahden Media-akselin kanssa. Sivuilla on hankkeen yleisesittelyosio sekä esittely jokaisesta projektikunnasta (kuntakohtaisten teemojen ja toimenpiteiden esittelyä). Lisäksi sivuilta löytyy mm. hankkeen tapahtumakalenteri ja kuvagalleria. Suomenkielinen sivusto-osio palvelee ennen muuta Suomalaisten kuntien yhteistyötä mutta englanninkielinen osio, valokuvagalleria hankkeen tapahtumista ja palautesivu (ns. keskusteluosio) lisää myös vuorovaikutusta ja verkostoitumista virolaisten partnereiden kanssa. Internetin kautta muiden kuntien hyvät esimerkit ja keke kokemukset ovat helposti toisten saatavilla. Lisäksi Internet sivuston käyttöhän ei rajoitu pelkästään varsinaisiin hankekuntiin, vaan sivuilla olevista hankekuntien teemoista ja kokemuksista voivat oppia myös muut kunnat niin Suomessa kuin Virossakin. Viron kaupunkien liitto voi esimerkiksi mainostaa sivustoa Viron muillekin kunnille, jolloin tieto hankkeen saavutuksista voi levitä laajemmalle.

Yhtenä tavoitteena oli myös viranomaisten verkostoituminen ympäristöasioissa kuntien sisällä. Tämä toteutui mm. sitouttamalla virkamiehiä erilaisiin kestävä kehityksen tapahtumiin ja lisäämällä heidän ympäristötietoisuuttaan. Monissa hankkeen kunnissa kestävä kehityksen ajatuksia on sisällytetty kunnan hallintoon ja strategioihin, mutta ajatusten konkretisoiminen vaatii yhä sitkeää kestävä kehityksen työtä, jota tämä hanke osaltaan edesauttoi. Yleisen ympäristötietoisuuden lisääntyminen sekä selkeästi ympäristö- ja keke –asioita esiintuovat indikaattorit, paikatietojärjestelmät ja ympäristöraportit voivat omalta osaltaan edistää kestävä kehityksen ajatusten juurruttamista kuntien hallintoon ja päätöksentekoon pysyvästi.

5.2. Hankekuntien arvioita

Lahti

Lahti on koordinaattorikuntana ollut koko hankkeen ajan paljon yhteyksissä hankekuntiin, ja tätä verkostoitumista on pyritty syventämään projektikoordinaattorin vierailulla jokaiseen hankekuntaan. Hyödyllisintä tämä olisi ollut mikäli vierailuja olisi voinut tehdä enemmän, mutta ajan puutteen takia se ei ollut mahdollista. Se, että projektikoordinaattori on toiminut samanaikaisesti hankkeen Lahden toteuttajana (ns. projektityöntekijänä) on rajoittanut koordinoimien välttämättömiin hallinnointitoimenpiteisiin, ja vähentänyt mahdollisuuksia verkostoitumisen parempaan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Hankekuntien yhteiset tapaamiset ovat mahdollistaneet kaikkien hankkeen kuntien verkostoitumista ja henkilösuhteiden luomista. Suhteutettuna siihen, että verkostoituminen on vain yksi osa hanketta ja jokaisessa kunnassa on toteutettu paikallisia toimenpiteitä, on hankekuntien yhteisiä tapaamisia ollut riittävästi. Vierailuilla ja hankekuntien tapaamisissa muiden kuntien toiminnasta on saatu hyviä vinkkejä ja uusia ajatuksia Lahteen (esim. pyöräilyviikko).

Hanke on edesauttanut verkostoitumista Lahden ympäristötoimijoiden ja kunnallistekniikan suunnittelijoiden kesken. Liikenneforumin toiminta on myös mahdollistanut laajemmankin monien eri sidosryhmien välisen verkostoitumisen liikenneasioissa ja Autottoman päivän tapahtumien järjestämisessä.

Lahdella on eniten suhteita virolaisiin partnereihin, ja niinpä Lahden verkostoituminen Vieroon on ollut onnistuneinta. Kaikkien kuntien verkostoitumista Vieroon on ehkä eniten haitannut se, että Virossa ei ole

ollut käynnissä vastinhanketta ja näin ollen sieltä ovat puuttuneet projektityöntekijät ja tilanne on ollut erilainen. Hankekuntien kansainväliset tapaamiset ovat tarjonneet mahdollisuuden luoda Viron kuntiin henkilösuhteita ja vaihtaa hyviä käytäntöjä puolin ja toisin.

Forssa

Kuntien verkostoituminen hankkeen yhteydessä osoitautui hedelmälliseksi. Yhteiset tapaamiset ja toisten kuntien kestävä kehityksen työhön tutustuminen antoi uusia ideoita ja uskoa oman työn toteuttamiseen. Eniten verkostoitumisesta oli hyötyä samankaltaisia toimia toteuttavien kuntien kesken. Esimerkiksi Forssa sai kestävä kehityksen indikaattoreiden ja ympäristöraportoinnin valmisteluun Hämeenlinnan, Kouvolan ja Salon työntekijöiltä hyödyllisiä neuvoja ja ajatuksia.

Verkostoitumisen hyöty olisi hankkeessa ollut vielä suurempi, jos kunnissa toteutettavat toimenpiteet olisivat olleet enemmän samankaltaisia. Yhteistyötä helpottaisi myös se, että verkostoituvat kunnat olisivat suunnilleen saman kokoisia, sillä pienillä kunnilla on käytettävissään huomattavasti vähäisemmät resurssit ympäristötyöhön kuin suuremmilla kuntaorganisaatioilla. Virolaisiin partnereihin luodut yhteydet jäivät hankkeessa kovin vähäisiksi, eikä niistä ollut sanottavaa hyötyä Forssassa tehtävän työn kannalta.

Kuva 59. Ympäristöraportoinnin suunnittelupalaveri Forssassa yhdessä Salon ja Hämeenlinnan projektityöntekijöiden kanssa.

Hyvinkää

Ennen projektin alkamista Hyvinkäällä oli yhteistyötä Lohjan kaupungin kanssa paikatietojen kehittämiseen ja öljysäiliöihin liittyen. Projektin aikana tämä yhteistyö on syventynyt.

Projektissa on ollut mukana erilaisia ja eri tehtävis-

sä toimivia ihmisiä; projektityöntekijöitä, viranhaltijoita, kestävän kehityksen edistäjiä, asukkaita, yrittäjiä ja virolaisia partnereita. Yhteistyötä tapahtuu siis monella tasolla. Parhaiten verkostoituminen on onnistunut kuntien kanssa, joilla on samankaltaiset tai vastaavat teemat kuin omalla kunnalla. Verkostoituminen on ollut luontevaa luonteeltaan samantyyppisten kuntien kanssa (sijainti, koko, asutus).

Verkostoitumista on tapahtunut jonkin verran kaikilla tasoilla, vähiten ehkä asukkaiden ja virolaisten partnereiden kanssa. Verkostoituminen projektityöntekijöiden ja viranhaltijoiden kanssa on onnistunut hyvin. Projektiin osallistuneiden muiden kuntien hyviä esimerkkejä ja toimintamalleja on viety eteenpäin Hyvinkäällä. Projekti on voimakkaasti sysännyt liikkeelle monia hankkeita kunnassa: pyöräilyviikon organisointi, työ öljysäiliöiden parissa, ympäristötiimin kokoontuminen ympäristöjärjestelmän rakentamiseksi jne. Näiden hankkeiden eteneminen on vanalla pohjalla ja niitä jatketaan projektin päätyttyäkin. Myös kuntien kanssa syntyneet yhteydet tulevat varmasti toimimaan myös hankkeen päätyttyä.

Hämeenlinna

Hankkeen yhtenä keskeisenä teemana oli verkostoitumisen lisääminen projektikuntien sekä virolaisten partnereiden kesken. Hämeenlinnan osahankkeen kannalta suurin etu verkostoitumisesta oli ympäristöntilaraportin kirjoittamisvaiheessa sekä yleisesti projektiasioita koskevissa kysymyksissä.

Verkostoitumisen kannalta kaikkia kiinnostava teema on olennainen. Kestävä kehitys pitää sisällyä niin paljon asioita, ettei tiedonvaihto yleisellä tasolla ole kovin hedelmällistä. Toisaalta suomalaisissa kunnissa kestävän kehityksen työtä on tehty jo pitkään, ja joskus kaikkien kannalta tuoreiden teemojen löytäminen on vaikeaa. Jatkossa tämänkaltaisissa hankkeissa olisi hyödyllistä käyttää joko vastinpariasetelmaa eli ainakin kaksi kuntaa työskentelisivät saman teeman ympärillä. Vielä tehokkaampaa olisi rajata koko hankkeen sisältö yhden hyvin valmistellun teeman ympärille. Tällöin synergiaetu olisi todennäköisesti huomattavasti parempi.

Verkostoituminen virolaisten partnerien kanssa ei hyödyttänyt Hämeenlinnan seutua olennaisesti. Mikä koskee kansallisen verkostoitumisen onnistumista, koskee yhtä lailla kansainvälistä verkostoitumista. Jos kuntien tavoitteet ovat sekä sisällöltään että tasoltaan erilaisia, ei tiedonvaihdosta ole konkreettista hyötyä.

Kouvola

Kouvolan seudun hankkeessa pääpaino on ollut lähinnä seudullisen verkostoitumisen kehittämisessä. Verkostoja on muodostettu seudun kuntien, valtionhallinnon edustajien ja ympäristöalan vaikuttajien kesken. Kontakteja on luotu jonkin verran myös seudun ulkopuolisiin tahoihin, yhteistyötä on tehty mm. Hämeenlinnan kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosaston kanssa. Muilta hankkeesta mukana olleilta kunnilta on saatu hyviä esimerkkejä ja toimintatavamalleja, joita on voitu soveltaa oman hankkeen toteuttamisessa. Seudullinen verkostoituminen on lähtenyt hyvin käyntiin, ja sitä on tarkoitettu vahvistaa projektin päättymisen jälkeen sitouttamalla seudun kunnat indikaattoriyöhön ja liittämällä kestävän kehityksen indikaattorit osaksi aluekehityksen ja seudullisen hyvinvoinnin seurantaa.

Tällaisessa monen kunnan ja monen toimijan yhteishankkeessa toimivimmaksi työskentelytavaksi on osoittautunut kannustava ja palkitseva vapaaehtoisuus. Ihmisiä ei voi velvoittaa oman virkatehtävänsä ohella osallistumaan moniin eri hankkeisiin, mutta onnistuminen ja kannustava yhteistyö voi saada ihmiset työskentelemään motivoituneina myös kestävän kehityksen hankkeissa. Kiinnostusta ja taitoa verkostoitumiseen löytyikin hankkeen aikana sekä kunnista että kolmannen sektorin toimijoista. Erittäin tärkeäksi koettiin lähellä kuntalaisia järjestettävä tapahtumat, esimerkiksi Nuukuusviikon näyttely huhtikuussa 2004 Kuusankoskella ja Jaalassa.

Myös Kouvolan seudun paikallisagendan ohjelmaryhmä pitää hanketta erittäin tärkeänä ja odottaa erityisesti indikaattorien lautakuntakierroksen ja ensimmäisen arviointikierroksen tuloksia. Tältä pohjalta lähdetään tekemään toimintaohjelman arviointia vuonna 2005.

Lohja

Hanke on tarjonnut epämuodollisen foorumin vapaaehtoiselle, omaehtoiselle verkostoitumiselle mikä on koettu onnistuneeksi. Kuntavierailut (=tapahtumien järjestäminen eri paikkakunnilla) ovat olleet rikkaita ja hankkeesta oppimisen kannalta on ollut hyvä seurata rinnakkaishankkeita toisissa kunnissa. Hankkeen loppua kohden ainakin projektityöntekijöiden välillä on syntynyt todellista verkostoitumista, esim. aineistojen vaihtoa yms. hyödyllistä; suomalaisten kanssa omat tavoitteet verkostoitumiselle ovat

löytyneet vähitellen

Verkostoitumisessa hankalaa on ollut sisällöllisen tavoitteen hämäryys tai puuttuminen verkostoitumiselta - ”verkostoituminen” itsessään ei ole motivoiva tavoite. Ongelma on ollut suuri etenkin suhteessa virolaisiin, joilla ei ole ollut käynnissä vastinhanketta. Kuntien ympäristönsuojelun viranhaltijoiden välinen verkostoituminen on ollut kiireen vuoksi projektityöntekijöiden verkostoitumista heikompaa.

Salo

Käytännössä verkostoimista on mahdotonta arvioida täsmällisesti vielä tässä vaiheessa, vaan verkostoitumisen hyödyt tulevat esiin vasta useamman vuoden aikajänteellä.

Alustavasti arvioiden voidaan kuitenkin todeta, että kuntien välinen verkostoituminen on onnistunut erityisesti suomalaisten partnereiden kanssa. Muista hankekunnista on saatu apua esimerkiksi ympäristöraportin laadintaan ja ympäristöindikaattoreihin.

Henkilötasolla muiden kuntien ympäristöviranomaisiin tutustuminen helpottaa myös tulevaa yhteistyötä. Hankkeen vahvuutena on, että partnerikunnat ovat pääsääntöisesti samaa mittaluokkaa olevia kuntia. Tästä seuraa, että resurssit ympäristönsuojeluun ovat yhtä suuret ja usein myös ongelmat ovat yhteisiä. Hankkeen avulla yhteistyö kuntien välillä on aikaisempaa toimivampaa ja hyödyntää kaikkia kuntia myös hankkeen päättymisen jälkeen.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

”Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa” –hanke on tarjonnut Suomen kunnille resursseja heidän kestävä kehityksen työhönsä. Yleisesti kunnissa on se tilanne, että vähäisillä ympäristönsuojeluun osoitetuilla resursseilla saadaan toteutettua vain pakollinen viranomaisvalvonta kestävä kehityksen työn jäädessä vähemmälle. Kuntien ympäristöviranomaiset ovat täystyöllistettyjä, mikä häiritsee myös heidän osallistumistaan tämän hankkeen toteutukseen. Onneksi hankkeen toteuttajina ja lisävoimavarana kaikissa Suomen kunnissa olivat hankkeen aktiivisen osion ajaksi eli vuosiksi 2003-2004 palkatut osa-aikaiset projektityöntekijät.

Hankkeen avulla kunnissa voitiin edistää ja jatkaa

kestävän kehityksen työtä, jota on tehty tarmokkaasti 1990-luvulta alkaen. Hankkeessa huomioitiin kuntien ja niissä jo tehtyjen toimenpiteiden erilaisuus, joten hanketeemat valittiin kussakin kunnassa paikallisesti merkittävistä aiheista. Näin hankekuntiin saatiin resursseja juuri sellaisiin paikallisagendan toimenpiteisiin, jotka jatkoivat, täydensivät ja laajensivat kunnissa tehtyä keke työtä halutun ja kaivatun mukaisesti (esim. Lahdessa keskityttiin liikenneteemaan, joka oli aiemmassa keke –työssä jäänyt vähemmälle). Hanketeeman rajaaminen oleellisimpaan oli tosin alussa jossain kunnissa ongelmallista.

Hanke tarjosi myös oivallisen verkoston kuntien ympäristötyön välille mahdollistaen tiedon- ja ideoiden vaihdon suoraan hankepartnereiden välillä (hyviä henkilökohtaisia kontakteja niin projektityöntekijöiden kuin kuntien virkamiestenkin välillä). Hankekuntien tapaamiset ja mm. ohjausryhmän kokoukset lisäsivät tietoisuutta muiden kuntien toimenpiteistä ja ponnistuksista. Verkostoituminen ympäristöasioissa oli luontevinta samankokoisten kuntien kesken tai kun tehtävät toimenpiteet olivat samankaltaisia. Myös yhteistyö virolaisten kuntien kanssa olisi ollut helpompaa, mikäli heille suunniteltu vastinhanke olisi käynnistynyt tarjoten samankaltaisten toimenpiteiden toteuttamista samanaikaisesti molemmissa maissa. Yhtenä tavoitteena oli myös viranomaisien verkostoituminen ympäristöasioissa kuntien sisällä. Tämä toteutui mm. sitouttamalla virkamiehiä erilaisiin kestävä kehityksen tapahtumiin ja lisäämällä heidän ympäristötietoisuuttaan. Monissa hankkeen kunnissa kestävä kehityksen ajatuksia on sisällytetty kunnan hallintoon ja strategioihin, mutta ajatusten konkretisoiminen vaatii yhä sitkeää kestävä kehityksen työtä, jota tämä hanke osaltaan edesauttoi.

Projektityöntekijöiden työpanoksella kunnissa saatiin konkreettisesti edistettyä paikallisagendatyötä ja myös luotua uusia kestävä kehityksen toimintamalleja. Esimerkiksi Lohjalla kehitettiin koulujen ympäristöyhteistyötä ja ympäristökasvatusta luomalla eri tahoja käsittävä verkosto ja vetämällä tahoja aktiiviseen suunnittelu ja toteutustyöhön. Lahdessa käynnistettiin Liikenneforumin toiminta ja luotiin näin uusi sidosryhmiä yhdistävä toimintamalli liikenneasioiden kehittämiseksi ja Autottoman päivän tapahtuman järjestämiseksi. Kestävämpi liikenne tarkoittaa kävelyn, pyöräilyn ja joukkoliikenteen suosimista yksityisautoilun sijaan, mikä pitäisi huomioida liikennesuunnittelussa ja kaavoituksessa. Lisää hyviä esimerkkejä on luettavissa julkaisun kuntakohtaisista osioista.

Kuva 60. Seminaari kuntien ympäristötiedon hallinnasta kokosi hankekuntien edustajia (ympäristö- ja paikkatietoasiantuntijoita) Lahteen 7.4.2005. Tilaisuudessa kuultiin mm. Hyvinkään, Hämeenlinnan, Kouvolan ja Lahden kokemuksia paikkatietojärjestelmien hyödyntämisestä ja kestävän kehityksen indikaattoreista, jotka voivat selkeästi ympäristö- ja keke -asioita esiintuovina omalta osaltaan edistää kestävän kehityksen ajatusten juurruttamista kuntien hallintoon.

Projektityöntekijöiden työskentelyssä kunnissa havaittiin vain pieniä ongelmia. Osa-aikaisuus eli käytännössä ajan puute oli merkittävin ongelma, ja se luonnollisesti rajasi projektityöntekijöiden toimintaa. Kokoaikaiset projektityöntekijät olisivat mahdollistaneet tehokkaamman kuntakohtaisen resurssien käytön toteutumisen. Toinen ns. ongelma liittyi siihen, että projektityöntekijät tulivat kuntiin uusina työntekijöinä ilman aiempaa kokemusta hanketyöstä, joten jonkinlainen kurssitus/koulutus hanketoimintaan työskentelyn aluksi olisi ollut paikallaan. Monissa kunnissa projektityöntekijät tunsivat muutenkin olevansa varsin yksin hankkeen toteuttajina, eli parempaa kunnan ympäristöviranomaisten tukea hankkeen toteuttamiseen olisi kaivattu erityisesti hankkeen alkuvaiheessa (mm. kuntakohtaisen hanketeeman rajaaminen). Kaiken kaikkiaan projektityöntekijöiden työskentely sujui kuitenkin hyvin ja projektityöntekijät olivat kaikissa kunnissa tarpeellinen ja tervetullut

työvoimaresurssi LA21 työssä, ympäristötietoisuuden lisäämisessä ja kuntien välisessä verkostoitumisessa.

Hankkeiden ongelmana yleisesti on niiden rajallinen kesto. Haasteena hankkeen jälkeen on keke työn ja aloitettujen hyvien käytäntöjen jatkaminen kunnissa ilman lisäresurssia. Tämä tiedostettiin ja siihen pyrittiin varautumaan jo ennakolta. Hankkeen aikana on monessa asiassa tehty suurin resurssija vaativa pohjatyö, joka mahdollistaa toimintojen jatkumisen hankkeen päätyttyä ainakin jonkinlaisella intensiteetillä.

Esimerkiksi Kouvolassa kehitettiin seudullisten kestävän kehityksen indikaattoreiden keräämiseksi ja päivittämiseksi sujuva käytäntö ja hyvät yhteydet yhteistyötahoihin. Indikaattoreiden työstäminen sitoutti seudun kuntien virkamiehiä kestävän kehityksen yhteistyöhön. Hyvinkäällä hankkeen aikana siirrettiin paikkatietoon laajasti ympäristöaineistoa, joka on vastaisuudessa helpommin viranomaisten ja osin kuntalaistenkin käytössä. Ympäristöpaikkatiedon helppo saatavuus edistää mm. luonnonsuojelualueiden ja pohjavesialueiden huomioimista virkamiesten valmistelemissa asioissa kuten kaavoituksessa, ja näin edistää osaltaan kunnan kestävää kehitystä. Myös ympäristöraportoinnin osalta monessa kunnassa kuten Forssassa, Hämeenlinnassa ja Salossa, tehtiin urauurtavaa työtä laatimalla ”katsaus ympäristön tilaan” –julkaisut, ja tekemällä näin ollen suuri pohjatyö kaupungin ympäristöraportoinnin jatkamiseksi vaivattomammin hankkeen päätyttyä. Selkeästi ympäristö- ja keke -asioita esiintuovat indikaattorit, paikkatietojärjestelmät ja ympäristökatsaukset voivat omalta osaltaan edistää kestävän kehityksen ajatusten juurruttamista kuntien hallintoon pysyvästi.

HANKEKUNTIEN YHTEYSHENKILÖIDEN KONTAKTITIEDOT

LAHTI:

Ympäristöjohtaja
Kari Porra
puh. 03- 8143521 tai 050-559 4050

Ympäristönsuojelusuunnittelija
Timo Permanto
puh. 03- 8143523 tai 050-5594054

Projektikoordinaattori
Juulia Tuominen
puh. 03-8143531 tai 050-3878739

Projektisihteeri
Tuija Aarnikoivu
puh. 03-8143520

Lahden kaupunki
Tekninen- ja ympäristötoimiala
Valvonta- ja ympäristökeskus
Vesijärvenkatu 11 A 6 krs.(PL 126)
15140 LAHTI
etunimi.sukunimi@lahti.fi
Fax. 03-8143500

FORSSA:

Ympäristösihteeri
Niina Salminen-Åberg
Puh. 03-4141267 tai 050-5640009

Forssan kaupunki
PL 62, Turuntie 18
30101 FORSSA
etunimi.sukunimi@forssa.fi

HYVINKÄÄ:

Ympäristöpäällikkö
Minna Sulander
Puh. 019-4594902 tai 0400-610804

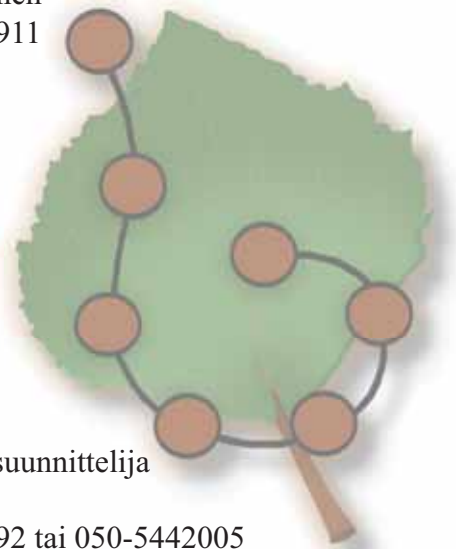
Keke –koordinaattori
Markku Nieminen
Puh. 019-4594911

Hyvinkään kaupunki
Ympäristökeskus
PL 21
05801 HYVINKÄÄ
etunimi.sukunimi@hyvinkaa.fi
Fax. 019-4594901

HÄMEENLINNAN SEUTU:

Terveysvalvonnan johtaja
Sara Syyrakki
Puh. 03-6521321 tai 0500-857967

Vs. Ympäristösuunnittelija
Karri Jutila
Puh. 03-6521492 tai 050-5442005

Projektikoordinaattori
Marja Kokko
Puh. 03-6521457 tai 050-5477194

Hämeenlinnan seudun Kansanterveystyön kuntayhtymä
Ympäristöosasto
PL 560
13111 HÄMEENLINNA
etunimi.sukunimi@ymos.htk.fi

KOUVOLAN SEUTU:

Projektikoordinaattori
Sirkku Kallio
Puh. 05-7400130 tai 040-5207408

Ympäristöinsinööri
Marleena Naukkarinen
Puh. 05-8858764 tai 040-5690254

Kouvolan seudun kuntayhtymä
Ilmarinkuja 3
45100 KOUVOLA
etunimi.sukunimi@kouvolaregion.fi
Fax. 05-7400147

Kuusankosken kaupunki
Valtakatu 33
45700 KUUSANKOSKI
etunimi.sukunimi@kouvola.fi

LOHJA:

Ympäristöpäällikkö
Jaana Lehtonen
Puh. 019-3694472 tai 050-5930758

Lohjan kaupunki
PL 71
08101 LOHJA
etunimi.sukunimi@lohja.fi
Fax. 019-3694406

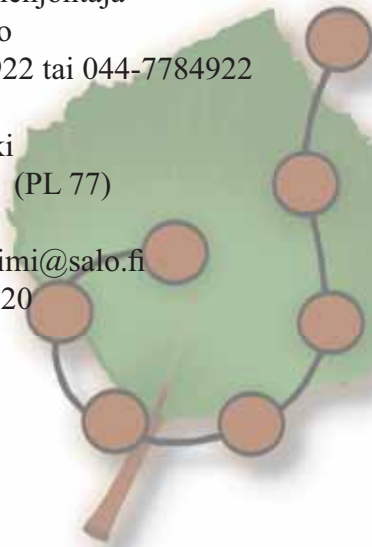
SALO:

Ympäristötoimenjohtaja
Pirkko Paranko
Puh. 02-7784922 tai 044-7784922

Projektipäällikkö (Vihreä Laakso)
Mika Ilomäki
Puh. 02-7782049 tai 044-7782049

Salon kaupunki
Tehdaskatu 2 (PL 77)
24101 SALO
etunimi.sukunimi@salo.fi
Fax. 02-7784920

Salon Seudun Kehittämiskeskus
Tehdaskatu 13
24100 SALO
etunimi.sukunimi@sypk.fi
Fax. 02-7782140

VIRON YHTEISTYÖKUNNAT:

MÄRJAMAA:

Ms. Triin Matsalu
puh. 3704822193
Märjamaa Alevivalitsus,
Tehnika 11,
78301 Märjamaa, ESTONIA
etunimi.sukunimi@alev.marjamaa.ee
fax. 3704822554

NARVA:

Ms. Urve Aja
puh. 3703599041
Narva Linnavalitsus,
Peetri pl.3-10
20203 Narva, ESTONIA
etunimi.sukunimi@narva.ee
fax. 3703599042

VILJANDI:

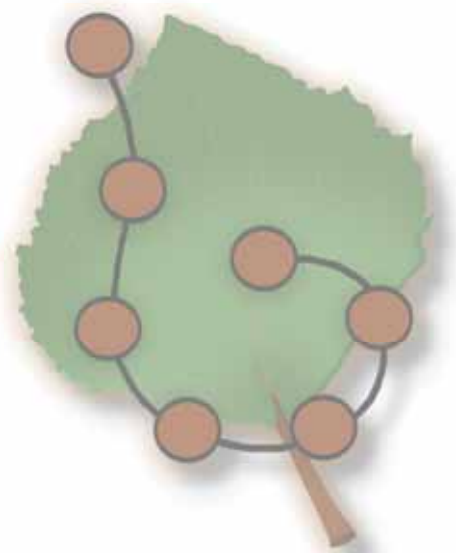
Mr. Riho Karjus
puh. 3704354710
Viljandi Linnavalitsus
Linnu 2
71020 Viljandi, ESTONIA
riho@lv.viljandimaa.ee
fax. 3704354712

KURESSAARE:

Mr. Hannes Haavel
puh. 374533380
gsm. 3725030948
Kuressaare Linnavalitsus,
Tallinna 10
93813 Kuressaare, ESTONIA
etunimi.sukunimi@tt.ee

TALLINNA:

Mr. Tarmo Pauklin
Tallinna Linnavalitsus
Vabaduse Väljak 7
15199 Tallinn, ESTONIA
etunimi.sukunimi@tallinlv.ee

OHJAUSRYHMÄN KOKOONPANO:

Ohjausryhmän kokoonpanosta sovittiin hankkeen ensimmäisessä ohjausryhmän kokouksessa 6.11.2002, että siihen kuuluu joka kunnasta yksi varsinainen edustaja ja hänelle varahenkilö:

Kunta	Varsinainen	Vara
Lahti	Kari Porra	Timo Permanto
Forssa	Niina Salminen-Åberg	-
Hyvinkää	Minna Sulander	Markku Nieminen
Hämeenlinnan seutu	Karri Jutila	Sara Syyrakki
Kouvolan seutu	Sirkku Kallio	Marleena Naukkarinen
Lohja	Jaana Lehtonen	Auli Kokkonen
Salo	Mika Ilomäki	Pirkko Paranko

Projektikoordinaattori Juulia Tuominen osallistuu ohjausryhmän kokouksiin ohjausryhmän sihteerinä, samoin kun projektin valvoja Mirja Lumiaho-Suomella on läsnäolo- ja puheoikeus.

HANKKEEN AIKAISIA JULKAISUJA JA VERKKOSIVUJA:

”Forssan ympäristön tilan katsaus 2004”, Forssan ympäristölautakunta, MAK Media OY, Forssa, 2004.

”Katsaus Hämeenlinnan ympäristön tilaan”, Ympäristöosaston julkaisuja 34, Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymä, toim. Susanna Kiijärvi. OffsetKolmio Oy, Hämeenlinna. 2005. ISBN 952-5251-95-0, ISSN 1455-9102.

”Hyvinkään kestävän kehityksen toimintaohjelma 2003-2006”, Hyvinkään kaupunginvaltuusto 15.12.2003, Hyvinkään kaupungin ympäristöpalvelu, 2004.

”Kouvolan seudun Agenda 21: Kestävän kehityksen indikaattorit”, Kouvolan seudun kuntayhtymä, toim. Sirkku Kallio ja Riitta Leviäkangas, Korian kirjapaino Alanko Ky, OK Media Oy, Tammer Haseka Oy.

”Lohjan koulut ja ympäristö –hanke 2003-2004, loppuraportti”, Lohjan ympäristölautakunnan julkaisu 3/2005, toim. Virpi Sahi, ISSN 0887-0817, ISBN 952-9518-71-4.

”Salon ympäristökatsaus 2004”, Salon kaupunki, toim. Reija Kiviluoto, Sälekarin kirjapaino, Somero. 2004.

Ympäristötietoisuuden ja verkostoitumisen lisääminen Suomen ja Viron paikallishallinnossa –verkkosivusto:
<http://www.bla21f.net/ympitietoisuushanke>

Hämeenlinnan kestävä kotiympäristö –verkkosivusto:
<http://www.hameymos.fi/hyvat/keko/keko.htm>

Kouvolan seudun Agenda 21 –verkkosivusto:
<http://www.kouvolaregion.fi/agenda21>

Lohjan koulut ja ympäristö – verkkosivusto:
<http://www.kaupunki.lohja.fi/Kaupunkisuunnittelukeskus/html/ymparistokeskus/koulut.htm>

HANKEKUNNAT:

Lahten kaupunki
Tekninen- ja ympäristötoimiala
Valvonta- ja ympäristökeskus
Vesijärvenkatu 11 A 6 krs.(PL 126)
15140 LAHTI

BLA21F:n Suomen toimisto
Valvonta- ja ympäristökeskus
Vesijärvenkatu 11 A 6 krs.(PL 126)
15140 LAHTI

Forssan kaupunki
Turuntie 18 (PL 62)
30101 FORSSA

Hyvinkään kaupunki
Ympäristökeskus
PL 21
05801 HYVINKÄÄ

Hämeenlinnan seudun Ktt Kuntayhtymä
Ympäristöosasto
PL 560
13111 HÄMEENLINNA

Kouvolan seudun kuntayhtymä
Ilmarinkuja 3
45100 KOUVOLA

Lohjan kaupunki
PL 71
08101 LOHJA

Salon kaupunki
PL 77 (Tehdaskatu 2)
20101 SALO

